

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ORHAN PAMUK'UN ESERLERİNDE FOLKLORİK
UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF HALİL ALTUNDAŞ

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Serdar UĞURLU

BOLU, EKİM- 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

ELİF HALİL ALTUNDAŞ tarafından hazırlanan “**ORHAN PAMUK’UN ESERLERİNDE FOLKLORİK UNSURLAR**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 25/10/2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Serdar UĞURLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Uluhan ÖZALAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA
Sakarya Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....
ELİF HALİL ALTUNDAŞ

ÖZET

ORHAN PAMUK’UN ESERLERİNDE FOLKLORİK UNSURLAR
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ELİF HALİL ALTUNDAŞ
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SERDAR UĞURLU)

BOLU, EKİM- 2024
XI+ 126

Toplumların maddi, manevi ortaya koyduğu kendine özgü olan her şey kültürü oluşturur. Kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında edebi eserlerin rolü büyüktür. Eserlerdeki folklorik unsurların varlığı toplumun yaşayışına ayna tutar ve yaratının derinlik kazanmasını sağlar. Türk edebiyatında folklorik unsurların yoğun bir biçimde kullanılması Türk kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koyar. Bu bağlamda halk bilimi toplumların kültürel mirasını anlamak adına önemli bir disiplindir.

Orhan Pamuk eserlerinde halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarını başarılı bir biçimde kullanmıştır. Batı kültürü ile Türk kültürünü sentezleyerek global bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur. Eserlerinde kullandığı folklorik unsurlar kültürümüzün farklı coğrafyalara tanıtılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmamda, Orhan Pamuk’un 2010 sonrası dokuz eserinde halk edebiyatı ve halk bilimi unsurları sınıflandırılarak kullanılış yerleri ve amaçları tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELE: Folklorik unsurlar, Orhan Pamuk, Folklor, Kültür.

ABSTRACT

FOLKLORIC ELEMENTS IN ORHAN PAMUK’S WORKS

MSC THESIS

ELİF HALİL ALTUNDAŞ

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF TURKİSH LANGUAGE AND LİTARATURE

(SUPERVISOR: PROF. DR. SERDAR UĞURLU)

BOLU, OCTOBER 2024

Xİ+126

Everything that is unique to societies, materially and spiritually, constitutes culture. Literary works have a great role in transferring culture from generation to generation. The presence of folkloric elements in the works mirrors the life of the society and enables the creation to gain depth. The intense use of folkloric elements in Turkish literature reveals the richness and diversity of Turkish culture. In this context, folklore is an important discipline to understand the cultural heritage of societies.

Orhan Pamuk successfully used folklore and folk literature elements in his works. He has gained a global readership by synthesizing Western culture and Turkish culture. The folkloric elements, which he has used in his works are of great importance in terms of introducing our culture to different geographies.

In this study, folk literature and folklore elements were classified in Orhan Pamuk’s nine works after 2010, and their places of use and purposes were determined.

KEYWORDS: Folkloric elements, Orhan Pamuk, Folklore, Culture.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. ORHAN PAMUK’UN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ.....	3
2.1 Hayatı	3
2.2 Edebî Kişiliği.....	3
2.3 Orhan Pamuk’un İncelenen Eserleri.....	5
2.3.1 Ben Bir Ağacım	5
2.3.2 Uzak Dağlar ve Hatıralar	5
2.3.3 Kırmızı Saçlı Kadın	5
2.3.4 Saf ve Düşünceli Romancı	7
2.3.5 Manzaradan Parçalar	7
2.3.6 Kafamda Bir Tuhaflık.....	7
2.3.7 Veba Geceleri	10
2.3.8 Hatıraların Masumiyeti.....	11
2.3.9 Şeylerin Masumiyeti.....	11
3. ORHAN PAMUK’UN ESERLERİNDEKİ HALK EDEBİYATI	
UNSURLARI	12
3.1 Anonim Halk Edebiyatı.....	12
3.1.1 Manzum Olanlar	13
3.1.1.1 Türkü	13
3.1.1.2 Bilmece	13
3.1.1.3 Ağıt.....	13
3.1.2 Mensur Olanlar	14
3.1.2.1 Masal	14
3.1.2.1.1 Terim Olarak Masal	16
3.1.2.1.2 Masal Motifleri	16
3.1.2.1.3 Masal Formelleri.....	18
3.1.2.1.4 Masal Diyarları	18
3.1.2.2 Efsane	18
3.1.2.3 Destan.....	19
3.1.2.4 Kıssalar.....	19
3.1.3 Halk Hikâyesi	20
3.1.4 Kalıplaşmış İfadeler.....	27
3.1.4.1 Atasözü.....	29
3.1.4.2 Deyimler.....	30
3.1.4.3 Dualar (Alkışlar)	35

3.1.4.4	Beddualar (Kargışlar).....	39
3.1.4.5	Yeminler.....	39
3.1.4.6	Selamlaşma ve Vedalaşma.....	40
3.1.4.7	Argolar.....	41
3.1.4.8	Küfürler.....	42
3.1.4.9	Ünlemler.....	43
3.1.4.10	Hitaplar.....	53
3.1.4.11	Lakaplar.....	57
3.1.4.12	Tebrikler / Kutlamalar.....	60
4.	ORHAN PAMUK’UN ESERLERİNDEKİ HALK BİLİMİ UNSURLARI	

61

4.1	Geçiş Dönemleri.....	61
4.1.1	Doğum.....	62
4.1.1.1	Doğum Öncesi.....	63
4.1.1.2	Doğum Sonrası.....	63
4.1.1.2.1	Ad Koyma.....	63
4.1.2	Sünnet.....	64
4.1.3	Evlenme.....	64
4.1.3.1	Evlenme Öncesi.....	66
4.1.3.1.1	Kız İsteme/Görücülük.....	67
4.1.3.1.2	Söz ve Nişan.....	68
4.1.3.1.3	Başlık ve Çeyiz.....	69
4.1.3.2	Nikâh.....	70
4.1.4	Ölüm.....	73
4.1.4.1	Ölü Gömme ve Taziye.....	77
4.2	Halk Bilgisi.....	80
4.2.1	Halk Astrolojisi.....	81
4.2.2	Halk Botaniği.....	81
4.2.3	Halk Ekonomisi.....	82
4.2.4	Halk Hekimliği.....	84
4.2.4.1	Hastalıklar.....	85
4.2.4.2	Tedavi Yöntemleri.....	87
4.2.5	Halk Meteorolojisi.....	87
4.3	Halk Hukuku.....	88
4.4	Halk Tiyatrosu.....	90
4.4.1	Karagöz ve Kukla.....	91
4.5	Oyunlar/Eğlenceler.....	91
4.5.1	Büyüklerin Oyunları/Eğlenceleri.....	91
4.5.2	Çocuk Oyunları.....	91
4.6	Halk Müziği.....	93
4.6.1	Müzik Türleri.....	94
4.7	Halk Sporları.....	94
4.8	Halk Sanatı ve Zanaatları.....	95
4.9	Halk Mutfağı.....	97
4.9.1	İçecekler.....	97
4.9.1.1	Alkolsüz İçecekler.....	97
4.9.1.2	Alkollü İçecekler.....	98
4.9.2	Tatlılar.....	99
4.9.3	Yemekler.....	99

4.9.4 Hamur İşleri	102
4.10 Halk Mimarisi	102
4.10.1 Konut Çeşitleri	104
4.10.2 Konutlarda Kullanılan Malzeme	105
4.11 Giyim/Kuşam	107
4.11.1 Kadın Giysileri	107
4.11.2 Erkek Giysileri	108
4.11.3 Ayak Giysileri/Ayakkabı	109
4.12 İnanışlar	110
4.12.1 Uğur/Uğursuzluk İnanışları.....	110
4.12.2 Dini Nitelikli İnanışlar	110
4.12.3 Türbe Ziyaretleri ve Tarikat Çevresinde Gelişen İnanışlar.....	111
4.12.4 Fal İncancı.....	112
4.12.5 Büyü/Muska Çevresinde Gelişen İnanışlar	112
4.13 Yardım ve Dayanışma Kurumları	114
4.13.1 Hediyeleşme	114
4.13.2 Misafirperverlik.....	115
4.13.3 Hemşehrilik	115
4.13.4 Arkadaşlık	115
4.14 Bayramlar, Ziyafetler, Özel Günler.....	117
4.14.1 Bayramlar	117
4.14.1.1 Dini Bayramlar	117
4.14.1.2 Milli Bayramlar	118
4.14.2 Özel Günler	118
5. SONUÇ	119
KAYNAKLAR	125

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Ben Bir Ağacım (127 s.)	119
Tablo 2. Uzak Dağlar ve Hatıralar (400 s.)	120
Tablo 3. Kırmızı Saçlı Kadın (204 s.)	120
Tablo 4. Saf ve düşünceli Romancı (124 s.).....	121
Tablo 5. Manzaradan Parçalar (516 s.).....	121
Tablo 6. Kafamda Bir Tuhafılık (480 s.).....	122
Tablo 7. Vebe Geceleri (544 s.).....	122
Tablo 8. Hatıraların Masumiyeti (124 s.)	123
Tablo 9. Şeylerin Masumiyeti (264 s.)	123
Tablo 10. Halk Edebiyatı Unsurları	124
Tablo 11. Halk Bilimi Unsurları.....	124

TEŞEKKÜR

Halk bilimine gönül vermiş, biz öğrencilerine kültürünün değerini fark ettirmiş, bu alanda yüksek lisans yapmama vesile olan, engin bilgi ve tecrübeleriyle yolumu ısıtan, öğrencisi olmakla her zaman gurur duyduğum değerli hocam Prof. Dr. Serdar UĞURLU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

1. GİRİŞ

Folklorik unsurlar, edebi eserlerde hem anlatı yapısını zenginleştirir hem de okuyucunun kültürel anlayışını derinleştirir. Bu unsurlar, yazarın bulunduğu toplumun tarihine, geleneklerine ve inançlarına dair derinlemesine bir bağ kurar. Örneğin, folklorik motiflerin kullanımı, karakterlerin kimlik arayışlarını ve toplumsal dinamikleri açığa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda yerel kültürlerin evrensel temalarla nasıl kesiştiğini gösterir. Okuyucu, bu unsurlar aracılığıyla, metnin sunduğu kültürel bağlamı daha iyi kavrayarak, kendi kimliğiyle ilişkisini sorgulama fırsatı bulur. Ayrıca, folklorik öğeler, eserlerin duygusal derinliğini artırarak, okuyucunun metinle duygusal bir bağ kurmasına olanak tanır. Böylece, folklorik unsurlar, hem anlatı açısından hem de okuyucu deneyimi bakımından önemli katkılar sağlar.

Orhan Pamuk'un eserlerinde folklorik unsurlar, kültürel kimliğin inşası ve toplumsal bellek bağlamında önemli bir yer tutar. Romanlarında, geleneksel Türk sanatları ve günlük yaşam pratikleri, karakterlerin psikolojik derinliği ile iç içe geçmiş biçimde sunulur. Bu unsurlar, yerel anlatı gelenekleri ve mitolojik referanslarla zenginleştirilmiş bir arka plan oluşturur. Folklorik motifler, bireylerin kimlik arayışlarını ve toplumsal dinamikleri yansıtarak, metinlerin çok katmanlı yapısını derinlemesine etkiler. Pamuk, bu unsurları kullanarak, modern yaşamın karmaşası ile geleneksel değerler arasındaki çatışmayı da gözler önüne serer.

Orhan Pamuk, eserlerinde folklorik unsurları, kültürel bellek ve kimlik inşası süreçleri bağlamında ustaca işler. Folklorik öğeler, genellikle karakterlerin psikolojik derinlikleri ile toplumsal yapı arasındaki etkileşimi yansıtmak amacıyla kullanılır. Örneğin, *Masumiyet Müzesi*'nde aşk ve kayıplar etrafında dönen anlatılar, folklorik unsurlar aracılığıyla zenginleştirilir, böylece bireysel deneyimler evrensel duygularla bütünleştirilir. Pamuk, bu unsurları kullanarak, gelenek ile modernite arasındaki gerilimi, geçmişle olan ilişkiyi ve bireyin toplumsal bağlamdaki yerini derinlemesine incelemektedir. Folklorik unsurlar, Pamuk'un metinlerinde, hem anlatı yapısını zenginleştirirken hem de okuyucunun kültürel anlayışını derinleştiren bir araç olarak öne çıkar.

Orhan Pamuk'un 2010 sonrası yayımlanmış dokuz eserinde halk edebiyatı ve halk bilimi unsurları sınıflandırılarak kullanılış yerleri tespit edilmiştir. Çalışmanın içerik sınıflandırması Sedat Veyis Örnek'in *Türk Halk Bilimi* adlı

eserinden halk bilimi inceleme konuları katoloğu esas alınarak oluşturulmuş, eserlerde bulunan harici folklorik unsurlar da eklenerek zenginleştirilmiştir. (Örnek, 1995: 17-20)

Çalışma; özet, giriş, sonuç, kaynakça haricinde üç başlıkta toplanmıştır.

Orhan Pamuk'un Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri başlığının altında Orhan Pamuk'un hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgiler verilmiş ve ele alınan eserleri; Ben Bir Ağacım (2023), Uzak Dağlar ve Hatıralar (2022), Kırmızı Saçlı Kadın (2023), Saf ve Düşünceli Romancı (2020), Manzaradan Parçalar (2023), Kafamda Bir Tuhaflık (2023), Veba Geceleri (2021), Hatıraların Masumiyeti (2023), Şeylerin Masumiyeti (2012) özetlenmiştir. *Orhan Pamuk'un Eserlerindeki Halk Edebiyatı Unsurları* başlığının altında eserlerdeki halk edebiyatı unsurlarının kullanım yerleri tespit edilip eserlerden alıntılanarak çalışmaya eklenmiştir. *Orhan Pamuk'un Eserlerindeki Halk Bilimi Unsurları* başlığının altında eserlerdeki halk bilimi unsurlarının kullanım yerleri tespit edilip eserlerden alıntılanarak çalışmaya eklenmiştir.

2. ORHAN PAMUK'UN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ

2.1 Hayatı

Ferit Orhan Pamuk, 7 Haziran 1952 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Annesi Şeküre Hanım, babası Gündüz Bey, ağabeyi ise iktisat tarihçisi Şevket'tir. Pamuk, çocukluk yıllarının büyük bir bölümünü Nişantaşlı, laik ve cumhuriyetçi bir ailenin mensubu olarak Nişantaşı'nda yani Alaaddin'in dükkânı ile Valikonağı arasında geçirmiştir (Demir, 2011: 13). Babasının işi dolayısıyla ilkokulu; Cenevre Devlet Okulu, Ankara Mimar Kemal İlkokulu ve Nişantaşı'ndaki Teşvikiye İlkokulu olarak farklı yerlerde okumuştur (Koyuncu, 2021). Lise eğitimine Şişli Terakki lisesinde başlayan Pamuk, lise öğrenimini Robert Koleji'nde 1970 yılında tamamlamıştır. Lise öğreniminden sonra üç yıl İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne devam etmiş ve İÜ Gazetecilik Enstitüsü'nden mezun olarak aynı okulda yüksek lisans eğitimi görmüştür (Yalçın, 2010: 849).

Aylin Türegün ile 1982 yılında evlenen Pamuk'un bu evliliklerinden kızları Rüya dünyaya gelmiştir. Evliliği, aradan geçen yirmi yılın ardından 2002 yılında sonlanmıştır. New York'ta üç yıl kalan Pamuk, İstanbul'da yaşamaktadır.

Orhan Pamuk'un eserleri şu şekildedir:

Roman: *Cevdet Bey ve Oğulları* (1982), *Sessiz Ev* (1983), *Beyaz Kale* (1985), *Kara Kitap* (1990), *Yeni Hayat* (1994), *Benim Adım Kırmızı* (1998), *Kar* (2002), *Masumiyet Müzesi* (2008), *Kafamda Bir Tuhaflık* (2014), *Kırmızı Saçlı Kadın* (2016), *Veba Geceleri* (2021).

Senaryo ve Anlatı: *Gizli Yüz* (1992), *Hatıraların Masumiyeti* (2016).

Diğer: *Öteki Renkler-Seçme Yazılar ve Bir Hikâye* (1999), *İstanbul-Hatıralar ve Şehir* (2003), *Babamın Bavulu* (2007), *Manzaradan Parçalar* (2010), *Saf ve Düşünceli Romancı* (2011), *Şeylerin Masumiyeti* (2012), *Balkon* (2018), *Turuncu* (2020), *Uzak Dağlar ve Hatıralar* (2022).

2.2 Edebî Kişiliği

Orhan Pamuk'un ilk şiirleri *Yeditepe* dergisinde yayınlanmıştır ve bu zamandan sonra yazmayı kendine iş edinerek öykü, anı, deneme ve eleştiri türündeki ürünlerini; *Gösteri*, *Yeni Düşün*, *Kadın*, *Milliyet Sanat*, *Defter*, *Express*,

Öküz, *Cumhuriyet Gençlik*, *Cumhuriyet Kitap* ve *Radikal İki* dergileriyle *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Radikal* ve *Milliyet* gazetelerinde yayımlamıştır. Aynı zamanda *Kara Kitap* adlı romanının “Karlı Gecenin Aşk Hikâyeleri” bölümündeki öyküden ve Metin Erksan’ın “Sevmek Zamanı” filminden yola çıkarak yazdığı *Gizli Yüz* senaryosu da Ömer Kavruk tarafından 1990 yılında filme alınmıştır (Yalçın, 2010: 849).

Edebiyat üzerine düşüncelerini: “Uzaklarda bir yerde bir gerçek vardır. Biri söylemiştir bunu size, bir yerden duymuşsunuzdur, onu aramak için yola çıkarız. Edebiyat dediğimiz şey bu yolculuğun hikâyesidir. Bu yolculuğa inanıyorum ama uzakta bir merkez olduğuna inanmıyorum” (Akt: Demir, 2011: 36) şeklinde dile getiren Pamuk’un edebi hayatı da bir yolculuk ve arayış üzerine kurulmuştur.

Nobel Edebiyat Ödülünü 2006 yılında alan Pamuk, bu ödülü alan ilk Türk yazardır. Romanlarında geleneksel-evrensel değerler ile doğu-batı kültürü gibi kavramları zıtlıklar içerisinde okuyucuya sunan Pamuk, bu yöntem karşıtlıkların aslında toplumsal analizleri olduğunu göstermektedir. Pamuk, üstkurmaca, metinlerarasılık, çoğulcu bakış açısı yöntemleriyle çok renkli ve hem karmaşık hem de bilgilerle dolu eserler üretmiş ve ek bir biçime bağlı kalmamıştır. Tarihsel metinlerden sık sık yararlanan yazar, güncel konulardan uzaklaşmayarak bireyselden topluma, sosyal konulardan siyasi konulara uzanan geniş bir çerçeveye çizmektedir (Çoraklı, 2018: 22).

Romancılığı bir biçim sorunu olarak gören Pamuk, ilk metinlerini toplumun edebiyat anlayışına aykırı olmayacak şekilde kaleme alarak geleneksel-gerçekçi yaklaşımdan, postmodernizmin “üstkurmaca” düzlemine doğru şekillenen bir yol izler ve her romanında farklı biçim denemeleri yapar (Ecevit, 1996:23). Romanı da en az iki farklı fikirle yazılması gerektiğine inanan Pamuk, eserlerinde de bu fikrini temsilen iki karakter ortaya koymuştur. Dolayısıyla çok sesli ve renkli bir roman kadrosu oluşturan yazarın romanlarında farklı düşünce ve yaşam tarzına sahip karakterler görülmektedir. Zira Orhan Pamuk’un romanlarındaki bu çok seslilik ve renklilik, onun çok yönlü ve deneysel bir yazar olmasına dayanmaktadır (Korkmaz, 2021: 5).

Yazarın romanlarının hemen hemen hepsinde Türkiye’nin modernleşme hikâyesi, romanların hikâyesiyle birlikte yer almaktadır. Bu durum, yazarın romanlarını modernleşen Türkiye’nin tarihi olarak okuma imkânı sunmasını sağlamaktadır (Melikoğlu, 2022: 1).

2.3 Orhan Pamuk'un İncelenen Eserleri

Çalışmanın bu bölümünde Orhan Pamuk'un; *Şeylerin Masumiyeti* (2012), *Saf ve Düşünceli Romancı* (2020), *Veba Geceleri* (2021), *Uzak Dağlar ve Hatıralar* (2022), *Ben Bir Ağacım* (2023), *Hatıraların Masumiyeti* (2023), *Kırmızı Saçlı Kadın* (2023), *Manzaradan Parçalar* (2023), *Kafamda Bir Tuhaflık* (2023) adlı eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Balkon (2018), *Turuncu* (2020) adlı eserleri İstanbul'u anlatan fotoğraflardan oluşan birer albüm niteliği taşıdığı için çalışmada ele alınmamıştır.

2.3.1 Ben Bir Ağacım

Orhan Pamuk'un: "Bu kitapta şimdiye kadar yazdığım sayfalardan, en kolay anlaşılabilir ve en güçlü olanları seçmeye çalıştım" (2023a: 128) şeklinde dile getirdiği bu eseri, kitaplarından seçtiği parçaları konu edinmektedir.

Eser; *Cellat ve Ağlayan Yüz*, *Kıskanç Han ve Tatar Güzeli*, *Fakir Şah ile Neriman Sultan*, *Nakkoş Körlüğe Yaklaşırken*, *Ben Bir Ağacım*, *Okulun Sıkıntıları ve Zevkleri*, *Okula Gitmeyeceğim*, *Mevlut'un Ortaokul Yılları*, *Katil ile Maktul Arasında İlk ve Son Konuşma*, *Öpüş*, *Alâaddin'in Dükkânı*, *Boğaz'ın Suları Çekildiği Zaman*, *Uyuyamıyor Musunuz?* ve *Annem*, *Babam ve Kaybolmaları* adlı parçaları içermektedir.

2.3.2 Uzak Dağlar ve Hatıralar

Orhan Pamuk'un bu eseri, yazarın on dört yıl boyunca her gün küçük not defterlerine aldığı notları ve çizdiği resimleri içermektedir. Yazar; günlük hayatını, güncel olayları, duygu ve düşüncelerini, yazmakta olduğu romanlara dair bilgileri ve karakterlerle olan diyaloglarını, bazen de rüyalarını anlatarak gördüğü ve hayal ettiği şeylerin çizimlerini de eklemiştir.

2.3.3 Kırmızı Saçlı Kadın

Kırmızı Saçlı Kadın (2016) adlı romanı, otuz yıl önce İstanbul yakınlarında bulunan bir kasabadaki Cem adlı liseli bir gencin iş ve aşk hayatını anlatmaktadır. Romanın başkahramanı Cem'in babası eczane işletir ancak babası belli bir süre sonra eve gelmez. Siyaset çevresinin bu durumda etkili olduğunu düşünen Cem, annesi işe birlikte yaşamaya başlar. Üniversite sınavına hazırlanan Cem dersane için para biriktirmek ister ve Deniz Kitabevi'nde çalışmaya başlar. Yazar olma hayali kuran Cem işinden memnundur fakat daha fazla para kazanabilmesi lazımdır. Bu sıralarda Öngören adlı kasabada tekstil fabrikası kurmak isteyen bir iş adamı

için kuyu kazma görevi alan Mahmut Usta, Cem ve Ali'yi yanına alır ve iŖe baŖlarlar. Cem, Mahmut Usta'yı babası gibi görmeye baŖlar ve ona yakınlaŖır. Cem kuyu kazmak için gündüzleri ustasıyla beraber alıŖır ve akŖamlar kasabayı gezmeye çıkar.

Kasabaya indikleri bir akŖam ise kendisinden yaŖŖa büyük kırmızı saçlı bir kadınıla karŖılaŖan Cem, kadına aŖık olur ve aklından çıkaramaz. Her gün onu görmek için kasabaya inmeye baŖlayan Cem, kırmızı saçlı kadının sol grŖl bir tiyatro ekibinden olduğunu üstelik evli olduğunu da öğrenir. Ali ise kuyudan su çıkmayacağını dŖnerek iŖten ayrılır ve Mahmut Usta ile Cem yalnız alıŖmaya baŖlarlar ancak bu kez de iŖ yükü arttığı için iŖleri uzun sürer. Cem tekrar kasabaya gittiği bir akŖam kırmızı saçlı kadınıla beraber olur. Bu beraberlikten sonra kuyuda yaptıkları kazıda Cem kazara kuyunun içindeki ustasının üzerine kova dŖrr ve ustasından ses gelmeyince korkarak oradan uzaklaŖır ve kasabayı terk eder.

Olayın üzerinden yıllar geçtikten sonra Cem evlenir ve zengin bir müteahhit olarak ustasıyla kazı yaptıkları öngören kasabasinda inŖaat projesine baŖlar. Kasabaya tekrar dönen Cem kendisine gelen mektupla bir oğlu olduğunu ve oğlu Enver'in de kasabada bulunduğunu öğrenir. Hem ustası ile baŖından geçenleri bilen kasaba halkını sakinleŖtirmek hem de oğlunu görebilmek umuduyla bir toplantı düzenler. Toplantıya gelen Enver, Cem'e kendisini baŖka biri gibi tanıtır ve Cem'in ricası üzerine eskiden ustasıyla kazı yaptıkları alana gitmek ister. Kendisini farklı tanıtan gencin oğlu olduğunu anlayan Cem, Enver ile kavga etmeye baŖlar ve ne olur ne olmaz diye yanına aldığı silahını çıkarır. BoėuŖma sırasında Enver, Cem'in elinden silahı alarak ateŖler ancak aynı zamanda Cem'i kazara kuyuya dŖrr ve ölümüne neden olur.

Romanın bu kısımdan sonrası kırmızı saçlı kadın tarafından aktarılır. Aslında kırmızı saçlı kadın Cem'in babasıyla gençken sevgili olduklarını ve Cem'in ona babasını hatırlattığını aktarır. Cem ile tek gecelik iliŖkilerinden hamile kalan kırmızı saçlı kadın eŖinden boŖanır ve Enver'i tek baŖına büyütür. Gazetede Cem'i gören kırmızı saçlı kadın, babasının Cem olduğunu oğluna anlatır. Romanın sonlarında ise kırmızı saçlı kadının anlatması zerine Enver'in cezaevinde olduğu ve suçsuz olduğunun kanıtlanması amacıyla oğluna bu hikâyeyi kaleme almasını istediğini, dolayısıyla romanın bu Ŗekilde ortaya çıktığını dile getirir.

2.3.4 Saf ve Düşünceli Romancı

“Romanlar ikinci hayatlardır” (2020: 9) şeklinde açıklamasıyla ilk bölüme başlayan Pamuk, romana dair her şeyi ele alarak bir okur ve yazar gözünden deneyimlerini aktarmıştır.

Yazarın kırk yıllık okurluğu ve otuz beş yıllık roman yazarlığının kendisine kattıklarını anlattığı eseri olan *Saf ve Düşünceli Romancı*, Pamuk’un: “Bu kitap roman konusunda bildiklerimden ve öğrendiğim en önemli şeylerden yapılmış bir bütündür” (2020: 121) dediği eserdir.

Eser; *Roman Okurken Kafamızda Neler Olup Biter?*, *Orhan Bey*, *Siz Bunları Gerçekten Yaşadınız Mı?*, *Edebi Karakter*, *Olay Örgüsü*, *Zaman*, *Kelimeler*, *Resimler*, *Şeyler*, *Müzeler ve Romanlar* ve *Merkez* şeklinde bölümlere ayrılan ve bu konular üzerinden yazarın kendi düşüncelerinden yola çıkarak ortaya koyduğu bir çalışmadır.

2.3.5 Manzaradan Parçalar

Orhan Pamuk’un hayatının farklı dönemlerinde yazdığı yazıları, kendisiyle yapılmış söyleşileri, günlük hayatından parçaları aktardığı, arkadaşlarıyla olan diyaloglarına yer verdiği, yaşadığı ve gezdiği yerleri tanıttığı, ailesinden ve çocukluğundan bahsettiği, edebiyata ve sanata dair düşüncelerini aktardığı, kendi kitaplarına dair bilgiler verdiği ve hayat, sokaklar, edebiyat alt başlığıyla yayınladığı eseridir.

Eserde; okuduklarını, hatıralarını, duygularını çocukluk dönemlerinden başlayarak anlatan yazar, dünyaya nasıl bir gözle baktığını ifade etmiştir. *Manzaradan Parçalar* adlı bu eseri; *Hayat*, *İstanbul*, *Kitaplar ve Edebiyat*, *Benim Kitaplarım*, *Sanat*, *Siyaset ve Diğer Vatandaşlık Dertleri* ve *Paris Review Röportajı* şeklinde bölümlere ayrılmıştır.

2.3.6 Kafamda Bir Tuhafılık

Kafamda Bir Tuhafılık (2014), köyden kente göçlerin bir sonucu olarak kurulan gecekondu mahallelerine ve semtlerine dikkati çeken, İstanbul’un yıllar içerisindeki değişimini; semt sakinleri, şehir mimarisi ve meslekler üzerinden anlatan bir romandır. Roman; Mevlut Karataş’ın aile yapısı, okul yılları, düşünce ve duyguları ile iş hayatı etrafında biçimlenir ve şehrin değişen yapısı ile yansıtılır.

Konya’nın Beyşehir köyünde 1957 yılında dünyaya gelen Mevlut, babası Mustafa ve amcası Hasan Aktaş’ın 1963’te İstanbul’a yoğurt satmaya gelmesinden sonra babasının yanına hem yoğurt satmaya yardımcı olmak hem de okula

İstanbul’da devam etmek için gider. Babası ile tek gözlü bir gecekonduya yaşamaya başlayan Mevlut, gündüz okula, okuldan sonra da yoğurt satmaya gider. Amcasının çocukları Korkut ve Süleyman ile dost olan Mevlut, çalışma hayatı nedeniyle okuluna odaklanamaz ve ortaokuldan mezun olsa da liseden mezun olamaz. Bu sıralarda babası ile amcası beraber yaptıkları ev ve sahip oldukları ortak arsalar yüzünden kavga ederler ve Mevlut’un Korkut ve Süleyman ile arası açılmaya başlar. Mevlut’un okuldan arkadaşı Ferhat ile arasının iyi olması onun aynı zamanda para kazanmasını da sağlar. Çünkü Ferhat okul çıkışlarında kismet satarak para kazanmaktadır. Mevlut ile kismet satmaya başlayan Ferhat bir süre sonra Alevi ve Sünniler arasında çıkan çatışmalardan dolayı ailesiyle taşınır ve Mevlut yalnız kalır. Süleyman ve Korkut, Mevlut’u milliyetçilerin düzenlediği yürüyüşlere ve kavgalara çağırırken Ferhat ise komünistler tarafında yer alarak Mevlut’u kendi safına çekmeye çalışır. Siyaset ile ilgilenmeyen ancak bir şekilde iki tarafta da kendini bulan Mevlut, Ferhat’ın da taşınmasıyla iki taraftan da çekilir. Korkut ve Süleyman ise Hacı Hamit Vural ile tanışır. Hacı Hamit Vural ise yaptırdığı camii ve ileri sürdüğü fikirler ile cemaat çevresinde tanınan bir zattır. Aynı zamanda Hacı Hamit Vural, şehirdeki şantiyeye dönüşen kısımları ucuza alarak elindeki malını değerlendirir ve zenginleşir.

Romanın asıl konusu ise 1978 yılında evlenen Korkut’un düğününe babasının izni olmamasına rağmen giden Mevlut’un gördüğü bir kıza âşık olmasıyla başlar. Korkut’un eşi Vediaha’nın kız kardeşi Samiha ile göz göze gelip âşık olan Mevlut, üç yıl boyunca Samiha’ya aşk mektupları yazar. Ancak bazı mektuplarını Ferhat’a yazdırır çünkü kendisi ne yazacağını bilemez. Asıl olay ise her ne kadar göz göze geldiği kişi Samiha olsa da Süleyman Samiha ile evlenmek isteyen kişi olduğu için Mevlut’a Samiha diye onun ablası Rayiha’nın adını söyler ve Mevlut âşık olduğu kızın adını Rayiha olarak tanır. Askerden sonra Samiha ile evlenme hayali kuran Mevlut Kars’a askerliğini yapmaya gider. Ancak askerdeyken 1980 darbesi olur ve darbenin etkilerini askerde olduğu süre içerisinde yaşamaya başlar. Askerliğinin birinci yılında babası vefat eder. Askerliği boyunca mektup yazdığı Rayiha ise Mevlut’un onu sevmesine mutlu olur. Askerden dönünce Süleyman’ın da yardımıyla Rayiha’yı evinden kaçıtır ve İstanbul’a gelirler. Ancak Mevlut kamyonu bindikten sonra Rayiha ile göz göze gelince yanlış kişiyi kaçırdığını anlasa da iş işten geçmiştir. Bu yanlışlıkta Süleyman’ın bir oyunu olduğunu anlasa da kimseye belli etmez ve Rayiha ile evliliğini düzene oturtmak

ister. Evlilikleri boyunca sokak satıcılığı yapan Mevlut dondurma, tavuk-pilav ve boza ile gece gündüz sokakları dolaşır. Rayiha ile mutlu bir evliliği olan Mevlut'un Fatma ve Fevziye adında kızları olur.

Samiha ile evlenmek isteyen Süleyman'ın planları bozulur. Çünkü Samiha, Süleyman ile olan nişanını bozarak Mevlut'un arkadaşı Ferhat'a kaçır ve iki yıl boyunca herkesten saklanırlar. Mevlut'un yaptığı sokak satıcılığı evin geçimini karşılamaz. Korkut ve Süleyman'ın bulduğu bir kafedeki müdürlük işini de yürütemez ve Ferhat ile "Bacanakların Bozası" adlı dükkânı açarak işletmeye başlarlar. Bu sıralarda Süleyman, Rayiha'ya aslında Mevlut'un yazdığı mektupların kendisine değil kız kardeşi Samiha'ya olduğunu söyleyerek iki kız kardeşin arasını bozar. Samiha'yı kıskanan Rayiha hamile kalır ve Mevlut'a aldırma istediğini söyler. Ancak işlerin kötü gitmesi nedeniyle boza dükkanları kapatılır ve Mevlut bu kez de otopark bekçiliğine başlar. Ekonomik koşullar nedeniyle kürtaj yaptıramayan Rayiha kendi yöntemleriyle bebeği düşürmeye çalışır ancak kan kaybından ölür.

Rayiha'nın ölümünden sonra yalnızlaşan Mevlut'un hayatı zorlaşırken Ferhat ona Elektrik İdaresi'nde tahsildar olarak görev yapmasını teklif eder. Ferhat ise bir gün elektriklerini kesmek için gittiği bir evde gördüğü Selvihan'a aşık olur ve kadının taşınmasıyla izini kaybeder. Kadının izini bulmak için pavyonlarda zaman geçirmeye başlayan Ferhat bir gün öldürülür ve katili bulunamaz. Ferhat'ın ölümünden sonra ise işten kovulduğunu anlayan Mevlut tekrar boza satmaya başlar.

Bu sıralarda büyük kızı Fatma üniversiteyi kazanır ve okulun ilk yılında tanıştığı çocukla evlenerek İzmir'e yerleşir. Kızı Fevziye ile kalan Mevlut ise Fevziye'nin de bir taksiciye kaçması nedeniyle yalnız kalır. Mevlut, Fevziye'yi affeder ve onun kayınpederi ile dost olur. Bu süre içerisinde VEDIHA ve Fevziye'nin ısrarı üzerine Samiha ile evlenen Mevlut, babasıyla birlikte yaşadıkları gecekonduya yerleşir.

Korkut ve Süleyman'ın ısrarı üzerine kat karşılığı gecekonduyu satar ve Aktaşlar ile Karataşlar on iki katlı apartmanın birer dairesine sahip olurlar. Hem beraber yaşamaktan hem de apartmana yerleşmekten rahatsız olan Mevlut ve Samiha, Samiha'ya Ferhat'tan kalan evlerden birine taşınmak isterler. Boza satmaya devam eden Mevlut sokak satıcılığını bırakmak istemez ve bundan mutluluk duyar. Rayiha ile olan evliliğindeki mutluluğu Samiha da bulamasa da evliliğini yürütmeye devam eder. Romanın sonunda ise her ne kadar göz göze

geldiğinde âşık olduğunu hissettiği ve yıllarca mektup yazdığı Samiha ile sonunda evlenmiş olsa da asıl sevdiği kişinin Rayiha olduğunu söyler.

2.3.7 Veba Geceleri

Veba Geceleri, Orhan Pamuk'un üzerinde beş yıl çalıştığını belirttiği ve veba salgınının insanlar üzerinde olan etkisini anlattığı eseridir. Yazarın, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne benzettiği veba salgını, Osmanlı'nın yirmi dokuzuncu vilayeti olan Minger Adası'nda yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Siyaset ve aşkın işlendiği eser tarihi roman olarak geçmektedir. Salgın sırasında yaşanan karantina dönemi, bu dönemde alınan kararlar ve bu kararların halk üzerindeki etkisi II. Abdülhamit dönemine denk gelmektedir.

II. Abdülhamit'in yeğeni aynı zamanda V. Murat'ın kızı Pakize Sultan, Doktor Nuri ile evlenir. Müslümanlara yardıma giden Aziziye gemisiyle beraber Pakize Sultan ile eşi Doktor Nuri Müslümanlar ile konuşmak ve onları karantinaya ikna etmek üzere Çin'e doğru yola çıkarlar. Gemideyken Minger Adası'nda salgının başladığını öğrenirler. Bonkowski Paşa'nın öldürülmesi üzerine çiftin Minger Adası'na gitmeleri istenir. Minger Adası'ndaki karantınayı kontrol altına alması için de Kolağası Kâmil görevlendirilir. Salgına çare bulamayan Doktor Nuri, Kolağası Kâmil ve Vali Sami Paşa tutuklamalar ve yasakları çoğaltırlar. Kolağası Kâmil yeni vali seçilir ve bir köylüye diktirdiği bayrakla bağımsızlıklarını ilan ettiklerini ve Osmanlı'ya bağlı kalmadıklarını söyler. Ancak kısa bir süre sonra kendisi ve eşi vebadan hayatlarını kaybederler.

Müslümanların inandığı ve peşinden gittikleri Şeyh Hamdullah ise Kolağası Kâmil'in ölümünden sonra yönetimi ele geçirerek Doktor Nuri'yi Pakize Sultan'dan boşanmasını sağlar ve onunla evlenir. Şeyh Hamdullah, salgın için yapılan karantina uygulamalarını kaldırır ancak salgının artış göstermesi nedeniyle halk artık Şeyh Hamdullah'ın izinden gitmez. Bu sırada Şeyh Hamdullah da vebadan dolayı hayatını kaybeder ve Pakize Sultan Kraliçe ilan edilir. Yönetime geçen Pakize Sultan, Doktor Nuri ile tekrar karantina dönemine geçer ve sokağa çıkma yasağı ilan ederek salgını bitirir. Salgından sonra Çin'e sürgün edilen Pakize Sultan ve Doktor Nuri Çin'de yirmi beş yıl kaldıktan sonra Londra'ya gider. Hikâyenin bundan sonraki kısmı Pakize Sultan'ın ablasına yazdığı mektuplardan yola çıkılarak torunu ağzından şimdiki Minger Adası'nın durumu anlatılır.

2.3.8 Hatıraların Masumiyeti

İngiliz belgesel film yönetmeni Grant Gee ile birlikte hazırladığı *Hatıraların Masumiyeti* filminin kitabı şeklinde ele alınan bu eser; Pamuk'un 2008 yılında yayınladığı *Masumiyet Müzesi* adlı eserindeki Füsun karakterinin arkadaşı Ayla'nın gözünden esere yeniden bakılmasını sağlayan filmin metninin bulunduğu, senaryonun dışında Grant Gee ile yaptığı söyleşiye yer verdiği ve roman, müze, film bölümünde ise müzeye ve romana dair bilgiler verdiği eseridir.

Eserin son bölümünde Grant Gee ile yaptığı ve filmin ilk gösteriminden sonra İstanbul'daki halka açık gerçekleştirilen söyleşide ise edebiyat ve sinema üzerine konuşmalar yer almaktadır.

2.3.9 Şeylerin Masumiyeti

Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* (2008) adlı romanındaki eşyalar üzerinden İstanbul ve kendi hayatına dair bilgiler verdiği ve müzeyi nasıl açtığı, müzedeki eşyaların nasıl ve neye göre seçildiği ve aynı şekilde eşyaların nasıl bir düzende yerleştirildiğine dair özenle seçtiği fotoğraflar ve resimler ile bir katalog hâlini alan eseridir.

3. ORHAN PAMUK’UN ESERLERİNDEKİ HALK EDEBİYATI UNSURLARI

Halk edebiyatı, toplumun kültürel, sosyal ve tarihsel dinamiklerini yansıtan, sözlü ve yazılı gelenekler içerisinde gelişen bir edebiyat türüdür. Genellikle anonim nitelik taşıyan bu eserler, belirli bir halkın yaşam biçimini, değerlerini ve dünya görüşünü aktarır. Halk edebiyatı, türleri itibarıyla zengin bir çeşitlilik gösterir.

Halk edebiyatı ürünleri başlangıçta destanlar, efsaneler, masallar ve halk hikayeleri şeklinde gelişmiştir. Daha sonra manzum ve mensur olmak üzere iki koldan yürümeye başlamıştır. Atasözü, ninni, türkü, bilmece gibi şekil ve türlerle zenginleşmiştir. (Artun, 2004: 8)

Halk bilimi, halkın hayatını her yönüyle incelemeyi amaçlayan bir bilimdir. Bu yüzden diğer bilimlerle sınırlarının kesişmesi de doğaldır. Halkın oluşturduğu ve kuşaktan kuşağa sözlü olarak veya davranış halinde aktardığı ürünlerden özellikle sözlü olanları halk edebiyatının ilgi alanına girmektedir. Halk bilimini oluşturan kültür unsurları arasında sözlü anlatmalar kadar, töreler, törenler, gelenekler, görenekler, âdetler, inançlar yer almaktadır. Özellikle sözlü ürünler arasında ilk söyleyeni unutulurak halka mal olmuş (anonim) manzum veya mensur ürünler halk biliminin de halk edebiyatının da ilgi alanına girmektedir. Bu ürünler arasında mani, türkü, destan, bilmece, tekerleme gibi biçimlerde söylenen ağıtlar, ilahiler, ninniler, kalıp ifadeler gibi manzum sayılabilecek olanlar; destan, efsane, masal, fıkra, hikaye gibi mensur biçimde olanlar bulunmaktadır. (Birgören,2021: 37)

3.1 Anonim Halk Edebiyatı

Anonim halk edebiyatı, kimin tarafından söylendiği bilinmeyen, halkın ortak malı olan edebiyattır. En belirgin özelliği sözlü olmasıdır. Teknik yönden tam anlamıyla bir sanat eseri özelliği göstermemekle birlikte bu ürünler milli bir karaktere sahiptir. Anonim edebiyatımızda şiir ile musiki iç içe birbirini tamamlayarak tarihi süreçte yaşamıştır. Yaşayan âşık edebiyatında âşığın şiirlerini müzikle birlikte söylemesi halk edebiyatımızın geçmişten gelen hareketinin devamlılığını gösterir. (Köprülü, 1981: 12)

3.1.1 Manzum Olanlar

3.1.1.1 Türkü

-Kargaların, kırlangıçların ve tanımadığım sayısız kuşun kimisi haykırır gibi, kimisi yalvarır gibi, kimisi şikâyetçi bir edayla çıkardığı sesleri dinliyorduk; sonra İstanbul'dan Avrupa'ya doğru giden upuzun bir yük treninin “taka-tak”larını ve sıcakta silahlarıyla koşarken “Yaylalar, yaylalar” diye türkü söyleyen erleri işitirdik (2023d: 44).

-Hamlet'ten çıkma kuru kafalı, kitaplı ve “olmak ya da olmamak”lı bir sahneden sonra tiyatrocular hep birlikte bir türkü söylediler. Türkü aşkın aldatıcı olması, paranın gerçekçi olması hakkındaydı (2023d: 64).

-Beyoğlu'ndaki küçük, ucuz pavyonlarda, “gazino” denilen alaturka alafranga şarkılı, türkülü yerlerde çalışan çocuklu yalnız kadınlar (tabii ki her birinin bir kabadayı koruması vardı) yaşıyordu (2012: 36).

3.1.1.2 Bilmece

-Annemizden babamızdan aldığımız terbiye, devletin verdiği eğitim, dinin, efsanelerin, törelerin öğrettikleri, gördüğümüz resimler ve okuduğumuz edebiyat, iyi ve kötü bütün romanlar ve çocuk dergilerinin “labirentin içinde tavşanın yuvasına giden yolu bulun” diyen bulmacaları bize hep bir “merkez” olduğunu, onu nerede ve nasıl aramamız gerektiğini öğretmiştir (2020: 93).

3.1.1.3 Ağıt

-Kırmızı Saçlı Kadın arkadan gördüğü iki savaşı için derin bir acı çekiyordu. O da birbirini öldürmek isteyen erkekler gibi pişmandı. Daha da güçlü ağlamaya başladı. Belki de erkekler de, Kırmızı Saçlı Kadın ve çevresindekiler gibi bir aileydi. Tiyatro çadırında başka hiçbir ses işitilmiyordu. Kırmızı Saçlı Kadın'ın ağlayışı bir ağıta, derken bir şiire dönüştü (2023d: 66).

-Fikriye Hanım dört beş yüz yıllık bu Şehnâmelerin en güzellerinin sayfalarını cömertçe bana açıyor, Rüstem'in Sührab'ı öldürdükten sonra oğlunun kanlı cesedinin başında saçını başını yolarak ağlayışını gösterir resimleri birlikte dikkatle seyrediyorduk (2023d: 117).

-Bu roman gerçek resimlere, kitapların sayfalarında unutulmuş binlerce İstanbul minyatürüne bakılarak yazılmış gerçekçi bir masaldır. Ve son sayfalarında okurun hissedeceği gibi kültürel değişim yüzünden unutulmuş nakkaşlarıma,

onların görüş ve resmediş tarzına düzülmüş kederli ve neşeli bir ağıt havası da taşır (2023e: 332).

3.1.2 Mensur Olanlar

3.1.2.1 Masal

-“Bak şimdi burada ne var,” derdi babası karanlık ve küf kokulu bir apartman merdiven sahanlığında, neredeyse el yordamıyla yollarını bulmaya çalışırken. “Hah. Aç bakalım şimdi bu kapağı.” Mevlut yarı karanlıkta bir daire kapısının bitişiğinde gördüğü telli dolabın kapısını Alaaddin'in sihirli lambasının kapağını kaldırır gibi dikkatle açar, içindeki gölgeli karanlıkta bir kâse, kenarda da bir kâğıt görürdü. “Oku bakalım ne yazıyor kâğıtta!” Mevlut okul defterinden kopartılmış kâğıdı, bir hazinenin gömüldüğü yeri gösterir planmış gibi dikkatle soluk merdiven lambasının ışığına tutar ve “Yarım kilo, kaymaklı olsun!” diye fısıldayarak okurdu (2023c: 69).

-Dördüncü günde yemek tenceresine bakmak için kalktığımda Mahmut Usta'nın yattığı yerde uyuyakaldığını görmüş, çocukluğumda uyuyakalan babama yaptığım gibi, onun bir dev, benim devler ülkesindeki Gulliver gibi minicik bir insan olduğumu hayal ederek toprağın üzerinde bir eşya gibi uzanışına, uzun kollarına ve bacaklarına dikkatle bakmıştım (2023d: 28).

-O güne kadar babam bana hiç masal, hikâye anlatmamıştı. Mahmut Usta ise her gece, televizyondaki belirsiz, hatta soluk bir görüntüden, gün boyunca karşılaştığımız bir dertten, bir hatıradan yola çıkarak hikâyeler anlatırdı. Neresi hayal, neresi hakikat, başı neresi, sonu neresi belli değildi bu hikâyelerin. Ama onlara kendimi kaptırmayı ve Mahmut Usta'nın çıkardığı hisseyi dinlemeyi severdim. Ama hikayeleri tam anlayamazdım da. Mesela Mahmut Usta, çocukluğunda dev bir yaratık tarafından yeraltı âlemine kaçırıldığını anlatmıştı bir kere: Yeraltı karanlık değil, tam tersi aydınlıktı. Onu ıslıl ıslıl bir saraya götürmüşler, üzerinde ceviz ve böcek kabukları, balık kafaları ve kılçıkları olan bir ziyafet masasına buyur etmişlerdi. Önüne dünyanın en güzel yiyeceklerini koymuşlardı ama Mahmut Usta arkasında ağlayan kadınlar olduğunu işitince bir lokma bile almamıştı. Derken yeraltındaki padişahın sarayında ağlayan kadınların sesinin tıpkı televizyondaki kadın spikerin sesi gibi olduğunu anlatmıştı (2023d: 30).

-*Rüyalarınız, Hayatınız* adlı derleme bir kitapta özetini okuduğum şey, Alaaddin'in lambasındaki cin gibi aklımın bir köşesinde bir yıl beklemişti. Üstelik

şimdi hikâyeyi, özetini okuduğum kulaktan dolma bir şey gibi değil, yaşanmış bir hatıranın şiddetiyle anlatıyordum (2023d: 37).

-Ortakdaki yükselti çıplak ampullerle çok fazla aydınlatılmıştı ve bu da İbretlik Efsaneler çadırına sihirli bir hava veriyordu (2023d: 63).

-Sanki içime tuhaf bir şeytan- hayır *Binbir Gece Masalları* 'ndaki gibi bir cin girmiş, beni tuhaf bir müze yapmaya zorluyordu. O günlerde hiç olmazsa önce romanı bitirip yayımlamaya, müzeyi daha sonra açmaya karar verdim (2012: 39).

-Lambadan cin çıkınca telaşlanan Alaaddin'in aksine, karşıma çıkan şey beni mutlu ettiğine göre talihime şükretmeliyim (2012: 255).

-Şimdi tıpkı tılsımlı bir kâsenin şangırdayarak kırılmasından, sihirli ve billur bir sürahinin çatlamasından sonra her şeyin alt üst olması gibi, ağlayan yüzün üzerinde o tuhaf ifadenin belirmesinden sonra, her şeyin anlamı, celladı korkulu bir yalnızlığa bırakarak kaybolmuştu (2023a: 19).

-Daha da yaşlanınca bir gün cin çarpmasıyla buhrana kapılıp şaraba, oğlancılığa ve nakşetmeye tövbeler tövbesi dedi ki bu yüce şahın kahve zevkinden sonra akliselimini de kaybettiğinin bir ispatıdır (2023a: 31).

-Handan Sultan'ın cücelerini düşünün. I. Sultan Ahmet'in annesi çok sevdiği bu dostlarını mutlu edebilmek için onlara Üsküdar'da bir cüceler evi yaptırmış, yıllarca burada yaşayan bu dostları daha sonra gene Sultan'dan aldıkları bir destekle kendilerini bilinmeyen bir ülkeye, haritada bile yerini bulamadıkları bir cennete götürecek bir kalyon yapıp, suya indirip İstanbul'dan uzaklaşmışlardı. Yolculuk sabahı dostlarından ayrılan Handan Sultan'ın kederiyle, ona kalyondan mendil sallayan cücelerın hüznünü, sanki siz de birazdan İstanbul'dan çok sevdiklerinizden ayrılıyormuşsunuz gibi düşünün (2023a: 37-38).

-*Binbir Gece Masalları* 'ndan ilk seçmeyi, kırk küsur yıl önce yedi yaşımdayken okudum. İlkokul biri bitirmiştim, yaz tatilinde babamın çalışıp annemle yaşadığı İsviçre'ye, Cenevre'ye gitmiştik. Yeni öğrendiğim okumamı yazın ilerleteyim diye teyzemin yola çıkmadan önce ağabeyimle bana hediye ettiği çocuk kitapları arasında *Binbir Gece Masalları* 'ndan bir de seçki vardı. Kalın ciltli, iyi kâğıda basılmış bu kitabı bütün yaz boyunca dört-beş defa okuduğumu hatırlıyorum. Öğle yemeğinden sonra, yaz sıcaklığında, Cenevre Gölü'ne, rıhtıma bir sokak uzakta olan apartman dairesindeki odamda yatağa uzanır, aynı hikâyeleri yeniden yeniden okurdum. Açık pencereden Cenevre Gölü'nden hafif bir rüzgâr eser, pencerenin baktığı arka avludan akordeon çalan dilencilerin müziği gelirken,

ben “Ali Baba ve Kırk Haramiler”in ve “Alaaddin’le Sihir Lambası”nın hikâyesinin içine bir kere daha girer kaybolurdum (2023e: 191).

-AYLA: On iki yıl sonra İstanbul’a döndüğümde şehirde kendimi en çok evde hissettiğim yer Masumiyet Müzesi’ydi... Müzeye gide gele sıradan eşyaların sihri keşfettim. Belki de aslında evlerimiz müze olduğu için (2023b: 18).

-İngiltere’ye döndükten sonra bir şekilde kafamda İstanbul’a yeniden dönmek vardı -bir film olsun, bir iş olsun, bir şekilde olsun da. Ama bunun ne olduğunu tam bilmiyordum. Sonra, sanki sihirli bir değnek dokundu, genelde bu işlerin bir noktasında bu olur- bir şeyi yeterince arzularsanız, sihir devreye girer (2023b: 95).

3.1.2.1.1 Terim Olarak Masal

-Hayaletimsi görüntüler içinde karşılıklı bakışan iki dağ ben de bir an fark ederdim. Ama bunun bir yanılsama olduğunu kendime bile söyleyemeden Mahmut Usta konuyu değiştirir, “Yarın arabayı ağzına kadar doldurmayın” diyerek öğüt verirdi bana. Beton dökerken; televizyonu aküye bağlarken, çıkırığın planını çizerken tam bir mühendis gibi düşünüp davranan birinin, bu efsane ve masalları, kendisi de gerçekten yaşamış gibi anlatabilmesi beni büyülerdi (2023d: 31).

- “Bu Öngören kasabasında, çocukluğumda dinlediğim masallar gibi uğursuz bir yan var sanki...” dedim Ayşe’ye. “Orada inşaatı boş ver şimdilik. Eminim oradaki en iyi manzara geceleri yıldızlarla ıslıl ıslıl göktür.” (2023: 127).

-Roman; biyografinin, sinemanın, şiirin ve resmin veya masalın verdiği zevkleri de zaman zaman verebilir (2020: 10).

-Defoe’nun 18.yüzyılın başında Robinson Cruose’nun yaşanmış, gerçek bir hikâye olduğunu iddia etmesinden iki yüz elli yıl sonra Nabokov, 1960’larda Amerika’nın yollarında, üniversitelerinde geçen romanlarının birer masal gibi okunması gerektiğini tekrarlıyordu (2020: 27).

-Bu roman gerçek resimlere, kitapların sayfalarında unutulmuş binlerce İstanbul minyatürüne bakılarak yazılmış gerçekçi bir masaldır (2023e: 332).

3.1.2.1.2 Masal Motifleri

-Kurtların, çakalların, ayıların, gece yarısından sonra yeraltı ruhlarıyla buluştuklarını çok işitmiş, efsanevi yaratıkların, şeytanların gölgeleriyle geceleri İstanbul sokaklarında Mevlut çok karşılaşmıştı. Sivri kuyruklu cinlerin, iri ayaklı devlerin, boynuzlu tepegözlerin yolunu şaşıran şaşkınları ve çaresiz günahkarları kapıp indirdikleri yeraltı âleminin karanlığıydı bu (2023c: 19).

-Ama son on yılda, bu şehirde hep olduğu gibi değişiklik cininin sihirli dokunuşuyla bütün bu doku kaybolmuş, o insanlar gitmiş, Osmanlı ve Avrupa tarzı alaturka-alafranga şarkılar söyleyen o eğlence yerleri kapatılmış, yerlerine mangalda çöp şiş-Adana kebab yenen, rakı içilen, gürültülü yerler açılmıştı (2023c: 29).

-Vediha. “Hadi Samiha Teyze'niz alsın sizi arkadaki konuşan ağaca, perili Süryani kilisesinin avlusuna götürsün,” dedim, gittiler (2023c: 268).

-Sanki aşağıdan bir şaman dedesinin, dev ile cin arası bir yeraltı yaratığının şikâyetçi, öfkeli çılgılığı geliyordu (2023d: 77).

-*Şehnâme*'yi okurken ilk kuruluş masallarından, devlerden, canavarlardan, cinlerden ve şeytanlardan sonra hikâyeler ölümlü şahlar ve cesur savaşçıların maceralarına ve bizim gibi insanların baba, aile, hayat -ve devlet- dertlerine gelince kendimi evde, tanıdık şeyler arasında hissetmişim (2023d: 109).

-Uzun gün boyunca cellat, şaşırtıcı biçimleri olan sarı kayalıklar (tencere gövdeli bir yelkenli, başı yerine bir incir yerleşmiş bir aslan), her zamankinden daha yabancı ve daha şaşırtıcı çam ve kayın ağaçları ve buz gibi derelerin kıyılarındaki tuhaf, ne tuhaf, çakıltaşları arasından atını sürerken, terkisinde taşıdığı yüzün ifadesini bir daha hiç düşünmedi (2023a: 17).

-Bu Sivaslı Şaşı Nedret Hoca da güzel oğlanları sevmekle nakşetmeyi lanetlemekten başka kahvenin Şeytan işi olduğunu, içenin Cehennem'e gideceğini söylüyormuş (2023a: 33).

-Kahvelerinizi için, uykunuz kaçsın, gözleriniz açılsın, bana cin gibi bakın da size niye bu kadar yalnız olduğumu anlatayım (2023a: 30).

-Bir sabah bir baktım, maşallahı var, minare boylu, aslan pençeli dev gibi bir adam ile yukarıda adı geçen benim bu dala çıkıp gür yapraklarımın arasına gizlenmiş, affedersiniz takır takır iş görüyorlar (2023a: 34).

-Sonradan Şeytan olduğunu anladığım dev bizimkini becerirken güzel kulağını hem şefkatle öpüyor, hem de içine fısıldıyor: “Kahve haramdır; kahve günahdır...” diye (2023a: 34).

-Başka bir kız da, bir akşam odasında hızla arkasına dönünce bir meleğin gölgesini gördüğünü söylemiş, bu aklımda korkuyla yer etmişti (2023a: 50).

-...bazan en arka sıranın en bozguncu öğrencileri bile meleksi bir saflığa bürünür ve Mevlut dışında yağmur yağarken (yoğurt satan babasını bir an

düşünürdü) sıcak sınıfta şarkı söyleyerek sonsuza kadar oturabileceğini, annesinden, kız kardeşlerinden uzak olmasına rağmen şehir hayatının köydeki hayattan çok daha güzel olduğunu anlardı (2023a: 76).

-Belki de bu yüzden Grant, herkesin bana sorduğu soruyu: “Roman varken bir de niye böyle bir müze kurdun?” sorusunu hiçbir zaman sormadı. Sorsaydı, herkes gibi ona “İçime bir cin girdiği için” demezdim. “Aslında gençliğimde ben ressam olmak istemiştım!” de demezdim. “Romanlar ve müzeler sanki aynı şeyler” derdim (2023b: 10).

3.1.2.1.3 Masal Formelleri

-Besbelli, kısa bir zaman sonra, bir zamanlar ‘Boğaz’ dediğimiz o cennet yer, kara bir çamurla sıvalı kalyon leşlerinin, parlak dişlerini gösteren hayaletler gibi parladığı bir zifiri bataklığa dönüşecek (2023a: 113).

-Âdet olduğu üzere usta nakkaş, Ferhat’ın Şirin’e olan aşkından acı çekişini, Mecnun ile Leyla’nın birbirlerini görüp hayranlık ve özlemle bakışmalarını ya da Hüsrev ile Şirin’in Cennet misali masal bahçesinde birbirlerini çift anlamlı, manidar bakışlarla süzmelerini bir kitap sahifesinde resmederken âşıkların yerine Han ile Tatar güzelinin resmini çizermiş (2023a: 23).

3.1.2.1.4 Masal Diyarları

-Tıpkı İstanbul’un ışıklarının göğü aydınlatması gibi, uzaktaki yıldızların ve lacivert göğün sihrinden bir şeyler de sarı-turuncu renkli dairelere, oradaki insanlara bulaşırdı. Bir yandan bu evlerde yaşayan insanları, aileleri sabahları gördüğümü, onların da bizim gibi çamaşırlarını arka balkona astığını, baharlarda aynı balkonlarda halılarını döverek tozlarını aldıklarını aklımdan geçirirdim. Bir yandan da bu turuncu renkli evlerde parçası olmak istediğim sihirli bambaşka bir hayat varmış gibi hayaller kurmaktan kendimi alamazdım (2012: 97).

3.1.2.2 Efsane

-İdamlıklardan tarihe, efsanelere geçecek gösterişli tavırlar, cesur sözler bekleyen bazı budalalar gibi, cellat ne küçümserdi ağlayan erkekleri, ne de hayatın rastlantısal ve geri dönülmez acımasızlığını hiç mi hiç anlayamamış başka çeşit budalaların yaptıkları gibi, elini kolunu bağlayan bir acıma duygusuna kapılırdı onlar karşısında (2023a: 17).

-O harika kitapta, eski efsanelerin içinde resmedilmediği için, karısıyla birlikte sonsuz zamana, ölümsüzlerin arasına karışmamaktı içini kemiren (2023a: 26).

3.1.2.3 Destan

-*Şehnâme*'de Rüstem'in Sührab'ı öldürdükten sonra oğlu için ağladığı sahne olduğunu söyledi. Yüzünde “Nasıl bilmezsiniz?” diyen gururlu bir bakış vardı. İranlılar, Batılılaşma yüzünden geçmiş şairlerini ve efsanelerini unutan biz Türkler gibi değiller diye düşündüm. Özellikle şairlerini unutmazlar (2023d: 106).

-Baba, İran'ın milli destanı *Şehnâme*'nin kahramanı Rüstem'di. Ben kitaplara meraklıydım ama her modern Türk gibi *Şehnâme*'yi, Rüstem ve Sührab'ı bilmiyordum, ama resmin verdiği duygu, baktığının ruhumun derinliklerindeki baba olduğuydu (2023d: 106).

-Ölüm ve unutulma korkusunun Gılgamış'tan günümüze bütün edebiyatın hem konusu hem de yaratıcı dürtüsü olduğunu hatırlayalım (2023e: 332).

-Kitabın en çok borçlu olduğu diğer kitap, Firdevsi'nin 1000 yılı civarında kaleme aldığı büyük İran destanı *Şehnâme*'dir (2023e: 333).

3.1.2.4 Kıssalar

-Kuyuyu kazmaya başlamamızdan bir hafta sonra bir akşam Mahmut Usta, Yusuf Peygamber ile kardeşlerinin hikâyesini anlattı. Babaları Yakup'un oğulları içinde en çok Yusufu sevmesini, diğer kardeşlerin kıskançlığını ve Yusuf'u yalan dolan ile kandırıp karanlık bir kuyuya atmalarını dikkatle dinledim. Aklımda en çok Mahmut Usta yüzüne bakıp “Evet, Yusuf güzel ve çok akıllıydı, ama bir babanın oğulları arasında ayırım yapmaması gerekirdi” demesi kalmış. “Bir baba adil olmalıdır,” diye de eklemişti sonra, “adil olmayan baba evladını kör eder.”

Niye kör olmaya getirmişti sözü? O konu nereden çıkmıştı? Yusuf'un kuyunun dibinde zifiri karanlıkta olduğunu vurgulamak için mi? Yıllarca pek çok kereler bunu kendime sordum. Bu hikâye beni niye huzursuz etmiş, ustama niye kıışmışım? (2023d: 35).

-Gördüğüm oyuncuklar içinde bir tek Hazreti İbrahim'in hikâyesini seyrederken anladım, çünkü Kurban Bayramı'nın arkasındaki hikâyeyi hem okulda öğretmişler, hem de babam bir kere bana anlatmıştı. Oğlu olmayan Hazreti İbrahim'i beni çadırın kapısından çeviren oyuncu canlandırıyordu. İbrahim kendisine bir oğul vermesi için Allah'a uzun uzun yalvardı. Sonra da bir oğlu oldu; (oyuncak bir bebektir bu). Derken oğlu büyüdü ve Hazreti İbrahim çocuk yaşta bir oyuncuyu -oğlunu- yere yatırdı bıçağını çekip onun gırtlığına dayadı. Bu sırada babalık, oğulluk, itaat konusunda derin şeyler söyledi. Herkes etkileniyordu bu sözlerden (2023d: 65).

-Belki de zaten Mahmut Usta ölmemiş, tıpkı eski dini hikâyelerdeki gibi biri onu kuyunun dibinden çekip çıkarmıştı (2023d: 95).

-Hazreti İbrahim, Allah'a itaatini kanıtlamak için oğlunun boğazını keserken, hem uzaktan sessizce ağladım hem de elinde oyuncak bir koyunla gelen melek oldum. Ama bu hikâyede bir kadına yer yoktu; etkili olamadım (2023d: 179).

-Çocuk yerine koyun gelmemiş olsaydı, Hazreti İbrahim oğlunu öldürecekti. Peki sonra suçluluk duymayacak mıydı? (2012: 89).

-Hazreti İbrahim'in de buyurduğu gibi, filler çok hassas hayvanlardır (2023a: 73).

-Konuyu büyüten, bütün şehrin rüyalarına sokan şey, yirmi bin koyunun çoğunun batan geminin ambarlarında kapalı kaldığı, hâlâ canlı olduğu, yardım beklediği iddiasıydı. Mevlut gemiye dalan dalgıçlarla yapılan röportajları dikkatle izledi ama koyunların geminin karnında, o karanlık yerde nasıl durduklarını gözünün önünde canlandıramadı bir türlü. Orası karanlık mıydı, pis mi kokuyordu; yoksa uyku gibi bir âlem miydi orası? Koyunların durumu aklına balığın karnındaki Yunus Peygamber'i getiriyordu. O karanlık yere giden koyunlar suçlu muydu? Orası cennete mi cehenneme mi daha yakındı? Cenab-ı Allah, Hazreti İbrahim'e oğluna kıymasın diye bir koyun yollamıştı. Peki İstanbul'a yirmi bin koyunu niye yollamıştı? (2023c: 299).

-“Zarif Efendi'nin kuyuya atılarak öldürülmesi, kardeşlerinin Yusuf'u kıskandırarak kuyuya atmasına benziyormuş... (2023e: 331).

3.1.3 Halk Hikâyesi

-Okuyucularım, hikâyemi anlatmaya başladım diye olayların sona erip arkada kaldığını da sanmasınlar. Hatırladıkça olayların içine daha çok giriyorum. Bu yüzden sizlerin de peşim sıra baba ve oğul olmanın sırlarına sürükleneceğinizi hissediyorum (2023d: 9).

-Bazan şefkatle bazan tehdit eder gibi, ama sık sık “Dikkat et” derdi Mahmut Usta, “Kuyucu çırağının akılsızı aşağıdakini sakat bırakır; dikkatsizi öldürür.” “Aman ha, aklın, gözün kulağın hep aşağıda olacak” der, kancasından çıkıveren kovanın aşağıdakini nasıl ezdiğini anlatırdı. Ya da aşağıda ustasının gaz zehirlenmesinden bayıldığını yukarıdaki dalgacı çırak üç dakika fark etmeyince, ustanın nasıl bir anda ölümler âlemine geçiverdiğini beş cümlede hikâye ederdi (2023d: 29).

-Ustamın anlattığı hikâyelerin önemli bir kısmı Kuran'dan alınmaydı. Mesela, Şeytan'ın insanları resim yapmaya teşvik etmesi, sonra ölmüşlerini hatırlatsın diye o resimlere bakmalarını öğütlemesi ve sonunda insanları puta tapar yapıp yoldan çıkarması böyle bir hikâyeydi. Ama Mahmut Usta şurası burası değişmiş bu hikâyeleri bir dervişten işitmiş, bir kahvede dinlemiş, hatta kendi yaşamış gibi anlatır, sonra birden çok gerçekçi bir hatıraya geçiverirdi (2023d: 33).

-Oidipus, Yunanistan'daki Thebai şehrinin kralı Laios'un oğlu ve ülkesinin şehzadesiydi. Daha anasının karnındayken bile önemli biri olduğu için müneccime onun geleceğini sormuşlar ve acı bir kehanetle karşılaşmışlardı... Bu cümleden sonra biraz susmuş, Mahmut Usta gibi televizyon ekranındaki belirsiz gölgelere bakmıştım.

Korkunç kehanete göre şehzade Oidipus, ileride babasını öldürecek ve öz anası ile evlenip, babasının tahtına oturacaktı. Kehanetten korkan baba Laios doğar doğmaz oğlunu kaçırtmış, ölsün diye ormana terk edilmesini emretmişti.

Ormanda terk edilen bebek Oidipus'un hayatını onu ağaçlar arasında bulan komşu krallığın bir nedimesi kurtarmıştı. Her halinden soylu olduğu belli olan Oidipus da bu öteki ülkede gene şehzade gibi yetiştirilmiş ama büyüyünce bu yeni ülkede yabancılik hissetmiş; nedenini merak edip müneccime geleceğini sormuş ve aynı şeyi işitmişti: Allah, Oidipus'un kaderine, babasını öldürüp anasıyla yatacağını yazmıştı. Böylece Oidipus bu korkunç kaderden kaçmak istemiş ve hemen ülkesini terk etmişti.

Oidipus bilmeden asıl memleketi Thebai'ye gitmiş, bir köprüden geçerken ihtiyar bir adamla lüzumsuz bir nedenle tartışmaya girişmişti. Bu, aslında, öz babası Kral Laios idi. (Bu sahneyi, baba oğlun birbirini tanımayışını ve kavgaya tutuşmalarını tıpkı Yeşilçam filmlerindeki benzeri sahneler gibi uzatarak anlattım:)

Alt alta, üst üste dövüşmüşler ama sonunda Oidipus kuvvetli çıkmış ve babasını öfkeli bir kılıç darbesiyle öldürmüştü. "Elbette öldürdüğünün babası olduğunu bilmiyordu" dedim Mahmut Usta'nın yüzüne doğru bakarak.

Ustamın kaşları çatıktı, masal dinler gibi değil, kötü bir haber alıyormuş gibi kederlenerek beni dinliyordu.

Oidipus'un babasını öldürdüğünü kimse görmemişti. Gittiği Thebai şehrinde, bu yüzden kimse onu suçlamamıştı. (Bunları dinlerken babayı öldürmek misali büyük bir suç işlemek ve şehre bela olmuş, kadın yüzlü, aslan vücutlu, koca

kanatlı canavarın kimsenin çözemediği muammasını çözünce, Oidipus'u kraliçeyle, onun oğlu olduğunu bilmeyen kendi öz annesiyle evlenmişti Oidipus.

Bu son bilgiyi aceleyle ve fısıldar gibi söyledim; sanki kimse duymasın istiyordum. “Oidipus annesiyle evlendi” dedim sonra bir daha. “Dört çocukları oldu. Ben bu hikâyeyi aslında bir kitapta okudum” diye ekledim Mahmut Usta bütün bu korkunçlukları benim uydurduğumu sanmasın diye.

Ustamın sigarasının kırmızı ucuna bakarken, “Yıllar sonra bir gün Oidipus'un karısı ve çocuklarıyla mutlu yaşadığı şehre veba gelmiş” diye devam ettim. “Herkes vebadan kırıliyormuş, Korku içindeki şehirliler Tanrıların ne dediğini merak edip bir aracı yollamışlar. 'Eğer vebadan kurtulmak istiyorsanız' demiş Tanrılar, 'bundan önceki kralı öldüren katili bulun ve onu şehirden atın. O gün veba bitecektir!’”

Köprüde tartışıp öldürdüğü ihtiyarın hem kendi babası hem de Thebai şehrinin eski kralı olduğunu bilmeyen Oidipus hemen katilin bulunmasını emretmiş. Bunun için en çok da kendi çalışmış. Çalıştıkça da babasını öldürenin aslında kendisi olduğunu adım adım öğreniyormuş. Daha da kötüsü karısının kendi öz annesi olduğunu öğrenmekmiş.

Burada biraz sustum. Mahmut Usta geceleri dini hikayeler anlatırken, en ibretlik yerine gelince susardı. Ustamın edasında ben, “Bak, sonun böyle olur” gibi bir tehdit hissederdim. Onu taklit ediyordum, ama ibretin ne olduğunu da bilmiyordum. Bu yüzden Oidipus'un hikâyesinin sonunu neredeyse tatlılıkla ve Oidipus için kederlenerek anlattım:

“Annesiyle yattığını anlayınca, Oidipus, kendi elleriyle kendini kör etmiş” dedim. “Sonra da şehrini bırakıp başka bir âleme gitmiş.”

“Yani Allah'ın dediği sonunda olmuş” dedi Mahmut Usta. “Kimse kaderinden kaçamamış.”

Mahmut Usta'nın hikâyeden kader ibreti çıkarması beni şaşırtmıştı. Kader konusunu unutmak istedim.

“Evet, Oidipus kendini cezalandırınca veba bitmiş ve şehir kurtulmuş.”

“Sen şimdi bana niye anlattın bu hikâyeyi?”

“Bilmiyorum” dedim. Bir suçluluk duygusu vardı içimde (2023d: 38-39).

-Çadıra girip uyumadan önce Mahmut Usta son bir sigara yaktı. “Dün anlattığın şehzadenin hisseli hikâyesi var ya?” diye açtı lafı. “Ben bugün düşündüm onu. Benim de ona nazire kader üzerine bir hikâyem var.”

İlk başta, Oidipus efsanesinden söz ettiği aklıma gelmemiştir. Ama hemen: “Anlat ustacığım” dedim.

“Çok eski bir zamanda, bir gün seninki gibi bir şehzade varmış” diye anlatmaya başladı Mahmut Usta.

Şehzade, padişah babasının en sevdiği büyük oğluymuş. Babası oğlunun üzerine titrer, onun bir dediğini iki etmez, onun için ziyafetler, şölenler verirmiş. Bir şölenle şehzade babasının yanındaki kara sakallı, karanlık yüzlü bir adamın Azrail olduğunu anlamış. Şehzade ile Azrail göz göze gelmişler ve hayretle birbirlerine bakmışlar. Telaşlanan şehzade şölenle sonra babasına davetlilerden birinin Azrail olduğunu, tuhaf bakışlarından onun canını almaya kararlı olduğunu gördüğünü söylemiş.

Baba padişah telaşlanmış “Sen kimseye söylemeden doğru İran'a, Tebriz sarayına git, orada saklan” demiş oğluna. “Tebriz şahı şu ara dostumuz, seni kimseye vermez.”

Ve oğlunu derhal İran'a yollamış. Sonra bir daha şölen vermiş ve hiçbir şey olmamış gibi karanlık yüzlü Azrail'i de gene davet etmiş.

“Padişahım, şehzade oğlunuz bu akşam yoklar” demiş Azrail endişeli bir ifadeyle.

“Benim oğlum gencecik bir delikanlı” demiş padişah. “İnşallah daha çok da yaşayacak. Sen onu neden soruyorsun ki?..”

“Üç gün önce Hazreti Allah bana İran'a git, Tebriz şahinin sarayına gir ve oğlunuzun, sizin şehzadenizin canını al, diye emretmişti” demiş Azrail. “Bu yüzden dün oğlunuzu İstanbul'da burada karşımda görünce hem hayret ettim, hem de çok sevindim. Oğlunuz da benim kendisine bir tuhaf baktığımı görmüştü.”

Ve böyle dedikten sonra Azrail hemen sarayı terk etmiş (2023d: 42-43).

-Okuduğum kitapta Freud'un özetlediği gibi oyun Oidipus'un doğumuyla değil, ondan yıllar sonra başlıyordu: Şehzade Oidipus farkında olmadan babasını öldürmüş, yerine kral tahtına oturmuş, bilmeden annesiyle evlenmiş ve ondan dört çocuk sahibi olmuştu. Kitapta oğlunun kendinden en az on altı yaş büyük annesiyle yatması hiç anlatılmıyor, geçirtiliyordu. Ben bu sahneyi gözümün önüne getirmeye çalıştım, ama başaramadım. Şimdi annesi aynı zamanda karısı olduğu gibi, Oidipus'un çocukları da kardeşleriydi. Ama oyunun başında ne Oidipus, ne diğer oyuncular ne de seyirciler bu rezilliklerin farkındaydılar. Şehirde belki de bu yüzden veba çıkmıştı ve beladan kurtula-bilmeleri için eski kralı kim öldürdü, onu

bulmaları gerekiyordu. Bunu da en çok, katil olduğunu bilmeyen Kral Oidipus'un kendisi iyi niyetle istiyordu. Ama Oidipus yavaş yavaş babasının katilinin kendisi olduğunu acıyla anlayacak ve suçluluk duygusuyla kendini kör edecekti (2023d: 95).

-Oidipus da bir hikâyeyi ve bir kehaneti boşa çıkarmaya çalıştığı için babasını öldürmüştü. Şehzade Oidipus, eğer Kâhin'in başına bunlar gelecek diye anlattığı hikâyeyi ciddiye almayıp, gülüp geçseydi, belki de evinden, yurdundan kaçıp yollara düşmeyecek, kral babasıyla da o yollarda karşılaşp bilmeden ve rastlantıyla onu öldürmeyecekti. Aynı şey Oidipus'un babası için de geçerliydi. Eğer babası Oidipus'u kötü kaderden korumak için hiçbir önlem almasaydı, başlarına felaketler gelmeyecekti. Herkes gibi sıradan ve “normal” bir hayat yaşamak istiyorsam, o zaman ben de Oidipus'un tam tersini yapmalı yani hiçbir şey olmamış gibi davranmalıydım. İyi bir insan olmak isteyen Oidipus, katil olmamak istediği için katil olmuş, katilin kim olduğunu merak ettiği için de kendisinin bir baba katili olduğunu öğrenmişti. Sophokles'in oyunu da, sonunda katilin kendisi olduğunu öğrenen meraklı bir kahramanın araştırmaları üzerine kurulmuştu (2023d: 96).

-O eski zamanlarda Rüstem İran'da eşsiz bir kahraman, yorulmaz bir savaşıymış. Herkes onu tanır, herkes severmiş. Bir gün Rüstem avlanırken önce yolunu ve sonra da gece uyurken atını kaybetmiş. Atı Rakş'ı bulacağı derken düşman toprakları Turan'a girmiş. Ama namı kendinden de önce gittiği için tanıyıp ona iyi davranmışlar. Turan şahı beklenmedik konuğunu özenle ağırlamış; ona bir şölen vermiş, içkiler içmişler.

Derken, yemekten sonra odasına çekilen Rüstem'in kapısı çalınmış. Turan şahının kızı Tehmine içeri girip yemekte gördüğü yakışıklı Rüstem'e aşkını anlatmış. Namlı kahraman, akıllı Rüstem'den bir çocuğu olmasını istediğini söylemiş. Şahın kızı yay kaşlı, güzel saçlı, servi boylu, küçük ağızlıymış. (Güzel saçları gözümün önünde kırmızı olarak canlanmıştı.) Rüstem odasına kadar gelen bu akıllı, duyarlı, tatlı dilli güzele hayır diyememiş sevişmişler. Sabah Rüstem, doğacak çocuğa kendinden bir işaret, bir bileklik bırakıp ülkesine geri dönmüş.

Annesi Tehmine babasız doğan çocuğa Sührab adını vermiş. Yıllar sonra babasının ünlü Rüstem olduğunu öğrenince Sührab demiş ki: "İran'a gideceğim, zalim İran şahı Keykavus'u tahttan indirip yerine babamı geçireceğim. Sonra buraya, Turan'a döneceğim ve Keykavus gibi zalim Turan şahı Efrasiyab'ı tahttan

indirip yerine kendim geçeceğim. O zaman babam Rüstem ve ben, İran'ı ve Turan'ı, Doğu'yu ve Batı'yı birleştirip bütün Cihan adilane yöneteceğiz.”

İyi niyetli, iyi kalpli Sührab böyle demiş. Ama düşmanlarının ne kadar sinsi ve kurnaz olduğunu ölçememiş. İran ile savaşacak diye Turan Padişahı Efrasiyab, niyetini bilmesine rağmen onu desteklemiş. Ama Sührab babası Rüstem'i tanımasını diye ordusuna casuslar katmış. Baba oğul birbirlerini tanımadan ordularını karşılıklı uzaktan izlemişler. Çeşit çeşit hile ve oyundan ve kaderin cilvelerinden sonra efsane savaşçı Rüstem ile oğlu Sührab savaş alanında karşı karşıya gelmişler. Ama tabii zırhlar içindeymişler ve baba oğul, tıpkı Oidipus ve babası gibi birbirlerini tanıyamamışlar. Zaten Rüstem, karşısındaki cengâver bütün gücünü toplamasın diye dövüşlerde kim olduğunu dikkatle saklamış. Gözü babasını İran tahtına oturtmaktan başka bir şey görmeyen çocuk kalpli Sührab da kiminle savaşacağına zaten dikkat bile etmezmiş. Böylece bu iki yüce gönüllü büyük savaşçı baba oğul, orduları arkadan onları seyrederken öne atılıp kılıçlarını çekmişler.

Firdevsî, baba oğulun alt alta üst üste savaşmalarını, kavganın günlerce sürüşünü ve sonunda babanın oğlu öldürüşünü mesnevisinde uzun uzun anlatmıştı. Hikâyenin şiddetinden ya da dokunaklı olmasından çok, okuduğum şeyi daha önceden yaşamış olduğum duygusu beni yoruyordu. Ama bu duyguyu arıyordum da. Eski cildin sayfalarını okurken kendimi hikâyeye kaptırıyor ve Öngören'deki çadır tiyatrosunu hatırlıyordum. Şimdi Sührab ile Rüstem'in duygusal hikâyesini okurken sanki hatıralarımı yeniden yaşıyordum (2023d: 109-110).

-1980'deki askeri darbeden sonra bizim halk tiyatrosu da tutum değiştirdi. Başımız derde girmesin diye solculuğu biraz sulandırdık. Halk çadıra gelsin diye kısa monologlarım için Mesnevi'den, eski tasavvufi hikâyeler ve masallardan, Hüsrev ile Şirin'den, Kerem ile Aslı'dan da duygusal sahneler ve konuşmalar aldım. Ama en büyük başarıyla, Yeşilçam'a melodramlar yazan eski bir senarist arkadaşın “Her zaman sevilir ve tutar” diyerek önerdiği Rüstem ile Sührab'ın hikâyesinden uyarladığım gözü yaşlı kadının monoloğu ile elde ettik (2023d: 178).

-Korkutucu olan ne mezarlıklardaki acıklı taşlardı, ne yapayalnız serviler, ne de ıssız gecedeki kurt ulumaları. Dünyayı korkulacak kadar şaşırtıcı yapan şey, âlemin sanki bir hikâye anlatmaya kalkmasıydı (2023a: 18).

-Âdet olduğu üzere usta nakkaş, Ferhat'ın Şirin'e olan aşkından acı çekişini, Mecnun ile Leyla'nın birbirlerini görüp hayranlık ve özlemle bakışmalarını ya da Hüsrev ile Şirin'in Cennet misali masal bahçesinde birbirlerini çift anlamlı, manidar

bakışlarla süzmelerini bir kitap sahifesinde resmederken âşıkların yerine Han ile Tatar güzeline resmini çizermiş (2023a: 23).

-Yalnızlığımın asıl sebebi ise hangi hikâyenin parçası olduğumu benim de bilemem. Bir hikâyenin parçası olacaktım, ama bir yaprak gibi düştüm oradan (2023a: 30).

-Yaz tatilinden köye dönünce Gümüşdere köyünden bir çobana İstanbul’da yaşadığı bir aşkın hikâyesini ballandırarak anlattı: Yoğurtçuluk yaparken kendisini beğenen genç bir kadınla aşk yaşıyordu Mevlut. Kadının tıpkı Eda öğretmen gibi kuş yuvası benzeri topuz yaptığı kumral saçları, soluk bir teni, yeşil gözleri ve çok kibar, çok ince bir havası vardı. Ama tabii Mevlut ileride kendi yaşında, eline erkek eli değmemiş bir kadınla evlenecekti (2023a: 80).

-Abdurrahman Efendi. Almancı’nın oğlundan İngilizce dersi alan talihli Mevlut evladımızın hikâyesi gene bizim mütevazı Gümüşdere köyüne uğradığı için izninizle ben de biz kara bahtlıların başımıza gelenleri vaktinizi hiç almadan anlatıvereyim. Sizlerle ilk müşerref olduğum 1968 yılında üç güzel kızım ve melek ruhlu, sessiz anneleriyle ne mutluymuşuz Allah’ım! Üçüncü kızım güzel Samiha’dan sonra şeytana uydum. Gene bir erkek evlat hayaline kapıldım ve dördüncü bir çocuğa hayır diyemedik. Nitekim doğar doğmaz Murat adını verdiğim bir erkek çocuğum oldu. Ama yüce Allah, hem onu hem de kanlar içindeki anasını doğumdan bir saat sonra yanına çağırınca, Murat’ım ve refikam bir anda melekler katına çıktılar ve ben dul, üç küçük kızım da öksüz kaldı. İlk zamanlar akşamları üç kızım rahmetli analarının yatağına, benim yanıma uzanırlar hem rahmetlinin kokusunu koklar, hem de sabaha kadar ağarlardı. Böylece ben de kızlarıma daha bebek yaşındalarken bile Çin padişahının kızlarıymış gibi iyi davrandım. Beyşehir’den, İstanbul’dan elbiseler aldım onlara. Parayı sarhoşça israf ettiğimi söyleyen pintlilere, benim gibi sokaklarda yoğurt sata sata eğri boyunlu kalan birinin geleceği için en büyük güvencenin her biri bir hazineden kıymetli üç güzel kız olduğunu söylemek istiyorum. Artık benim yavru meleklerim kendilerini benden daha iyi anlatırlar. En büyükleri Vediha on, en küçükleri Samiha altı yaşındadır (2023c: 85).

-“Bugün bozanın az içilmesi yarın içilmeyeceği anlamına hiç gelmiyor. Hindistan’a giden iki ayakkabıcı kapitalistin tarihi hikâyesini işittin mi? Biri ‘Burada millet yalınayak, bunlar ayakkabı almaz hiç’ demiş ve geri dönmüş.”

“Orada kapitalist yok muymuş?”

“Öteki, ‘Burada yarım milyar çıplak ayaklı adam, yani büyük pazar var’ demiş ve sebat etmiş ve Hindistan'a ayakkabı satıp zengin olmuş. Nitekim ben sabahları nohutlu pilavda kaybettiğimi akşamları bozada fazlasıyla geri alıyorum...” (2023c: 221).

3.1.4 Kalıplaşmış İfadeler

-Şoför “Hadi hayırlısı, **kolay gelsin**” deyip kamyonetiyle uzaklaşınca zifiri karanlıkta olduğumuzu fark ederek telaşlandım (2023d: 15).

-“**Aferin.** İlk günden böyle davransaydın, bugün belki de suyu bulmuş olurduk.” (2023d: 81).

-O gün Fikriye Hanım pek çok resim gösterdi bana. “Geldiğiniz için **teşekkür ederim**” dedi hava kararırken (2023d: 117).

-Sizden **ricam** bana bakıp bunu söylemeniz (2023a: 32).

-Bir sabah bir baktım, **maşallahı** var, minare boylu, aslan pençeli dev gibi bir adam ile yukarıda adı geçen benim bu dala çıkıp gür yapraklarımın arasına gizlenmiş, **affedersiniz** takır takır iş görüyorlar (2023a: 34).

-“**Lütfen,** sakın sakın, güzel güzel” (2023a: 44).

-...Mevlut “Türküm diyene!” diye cümleyi hemen tamamlıyor, ve “**Aferin!**” demese bile Ramses’in bakışlarından Mevlut’u onayladığı hemen belli oluyordu (2023a: 63).

-“**Başın sağ olsun,**” dedi Eda öğretmen (2023a: 85).

-“...Hocam **affedersiniz,** vaktinizi almıyorum değil mi?”

“**Estağfurullah.**”

“**Affedersiniz, izninizle** oturabilir miyim hocam? Etraflı bir konudur çünkü.” (2023a: 87).

-Af buyurun ama, başlarını örten kızların bizim binbir emekle yetişmiş o çalışan, terbiyeli, o itaatkâr kızlarımızın eğitim haklarının ellerinden alınması Anayasamıza, eğitim ve din özgürlüğüne hiç uyuyor mu?...” (2023a: 89).

-Hocam **affedersiniz,** Allah’ın sözü olan Kuran-ı Kerim’in Ahzap ve Nur surelerinde çok açık bir şekilde belirttiği halde üniversite kapılarında zulmettiğiniz bu kızların çilesi vicdanınızı sıızlatmıyor mu? (2023a: 90).

-“Oğlum ben çöreğimi yedim, **kusura bakma** ben gidiyorum.” (2023a: 91).

-“Evet hocam, **kusuruma bakmayın,** ben sizin için bu kadar yol gelmişim, aptal biri değilim, belki beni dinlemezsiniz bile diye düşündüm, tedbirimi aldım.” (2023a: 91).

-Başını örten kadını eğitimsiz bırakıp toplum dışına sürmekle, açılıp saçılanı da baştacı etmekle kadınlarımızın namusunu seks devrimi sonrasındaki Avrupa’da olduğu gibi iki paralık etmek, kendimizi de **af buyurun** pezevenk durumuna mı düşürmek istiyoruz? (2023a: 91).

-“**Affedersiniz** oğlum, ne sordun?” (2023a: 92).

-Eskiden böyle bir gelenek mi vardı **Allahaşkına?** (2023a: 98).

-**Teşekkür etti**, hâlâ Fenerbahçe’de oturuyormuş çünkü (2023a: 104).

-Benim evlenmeme cömertçe yardım ettiği için de kendisine burada **teşekkür ediyorum** (2023c: 122).

-Pencereden şehre her bakışında Samiha’nın nereye kaçtığını, kimlerle olduğunu hayal ediyorum. **Aferin**, iyi ki kaçtın Samiha (2023c: 214).

- Bazan bir şey unuttuğu bahanesiyle eve sessizce geri döner, benim hamaratlıkla toz almaya devam ettiğimi görünce sevinir, “**Aferin**, Allah razı olsun!” derdi (2023c: 235).

-“**Kolay gelsin** kızlar,” dedim, geçerken uğrayan bir eski dostun rahatlığıyla. Samiha pembe yapraklı bir başörtüsü takmış.

“**Hoş geldin** Süleyman,” dedi Rayiha, bir olay çıkarır mıyım diye telaşlanarak (2023c: 325).

-“Samiha, **tebrik ederim**, evlenmişsin, **hayırlı olsun.**”

“**Teşekkür ederim** Süleyman ağbi.”

“On yıl oldu oğlum,” dedi Mevlut, Samiha’yı da sahiplenerek. “Şimdi mi geldi aklına tebrik etmek?” (2023c: 326).

-“Tuh, **yazıklar olsun** o Mevlut’a!” dedi Vediha Ablam (2023c: 372).

-“Ne demek **özür diliyorum!**” demiş. Kemal’in sözüne sinirlenerek: “Beni kandırdın, evlenmeden önce en kıymetli hazinemi aldın, sahip oldun bana” demiş (2023b: 52).

-ORHAN PAMUK: Hepiniz **hoş geldiniz**... Her şey Grant Gee’nin İstanbul’a gelmesi ve Sebald’ın *Satürn’ün Halkaları* adlı kitabı üzerine yaptığı *Patience (After Sebald)* adlı belgeseli göstermesiyle başladı (2023b: 95).

-Kitabın İngilizcesini okuyarak akıl veren Kiran Desai’ye, sayısız fikir ve önerisinden yararlandığım dünya edebiyatı âlimi ve dünyanın bütün kitaplarını okumuş olan David Damrosch’a ve sıcak misafirperverliğiyle Harvard Üniversitesi’nde bana kendimi evimde hissettiren Homi Bhabha’ya çok **teşekkür ederim** (2020: 102).

-Gözlerim yaşılanıyor. Niye? **Şükür** Müslüman ülkelerinde demokrasi olacak diye! (2022: 189).

-**Şükürler olsun** Everyman Classic Kırmızı önsözünü az önce bitirdim (2022: 166).

-Ne yazık ki İngilizcesi yok. 11-13 Ekim’de Cezanne’ın Atölyesi’ni de göreceğim **inşallah** (2022: 104).

-**Helal olsun**, iyi oluyor, diyor Aslı roman hakkında. Beni mutlu etmek için (2022: 77).

-...Gündüz’e tahtada çözdürtüp ona “**Aferin**”, ötekilere de “tuu” dediğini zevkle anlatırdı (2023e: 16).

-Ya! **Affedersiniz** güzel hanımefendi, şimdi sizi hiç düşünmüyorum ve daldım gittim çok büyük dünya işlerine ve hayatın anlamı ne gibi büyük sorunlara (2023e: 32).

-“Hâkim çağırdığında olayı bana geçen gelişinizde anlattığınız gibi anlatırsınız,” dedi.

“Bu son gelişim olur **inşallah!**” dedim (2023e: 58).

-Kapı açılıyor, bir kişi, derken bir başkası daha geliyor: “Günaydın arkadaşlar!”, “Günaydın arkadaşlar, **kolay gelsin!**” Bir başka masada oyun başlamış çünkü (2023e: 347).

-Merhaba! Beni okuduğunuz için **teşekkür ederim** (2023e: 418).

3.1.4.1 Atasözü

-“**Ama kumarda kaybeden aşkta kazanır**. Hayatın için de asla kötümser olma. Hatta şimdiden bazı iyi haberler bile var senin için.” (2023a: 77).

-Mustafa Efendi. “Allah razı olsun hanımefendi,” derdim evden çıkarken, yerlere eğilerek. “Allah senin tuttuğunu altın etsin yenge,” derdim ki Mevlut ekmeği **aslanın ağzından almak** için alttan almayı babasından görsün, zengin olmak için boyun eğmek gerektiğini öğrensün. “Sağ ol beyim,” derdim, mübalağa ile eğilip selam vererek, “Mevlut bu eldivenleri bütün kış giyecek, Allah sizden razı olsun. Öp bakayım beyefendinin elini...” (2023c: 65).

-“Mustafa Amca'ya selam söyle,” dedi Korkut son taarruzdan önce haritaları inceleyen Atatürk havasıyla. “Perşembe günü evden sakın çıkmayın. Ne yazık ki **kurunun yanında yaş da yanacak.**” Mevlut’un soran bakışlarını gören Süleyman “Operasyon olacak,” dedi, olayların içyüzünü daha gerçekleşmeden bilmenin gururuyla (2023c: 113).

-“Oğlum, bak dünyalar güzeli gül gibi bir kızı sana **armut piş ağzıma düş ayarlıyoruz**. Elinde bohçası, istediğin gibi bahçede seni bekliyor. Bu yetmiyor, uşağın gibi seni kamyonetle özel servis yedi yüz kilometre ta kızın köyüne götürüyoruz ki kızı kaçır. Benzin parası da bizden. Akşam kaldığın otel de içtiğin rakı da bizden. Sen ise, bir kerecik bile, numaradan bile, ‘Haklısın Süleyman, Ferhat kötüdür’ bile demiyorsun, ‘Sen doğrusun Süleyman’ hiç diyemiyorsun. Madem bu kadar akıllısın, çocukluğumuzdaki gibi benden üstünsün, niye gelip bize yardım et diye dileniyorsun?” (2023c: 172).

-Sonra Mevlut’a bir an baktı ve ruhunun içindeki her şeyi gördü: Mevlut’un utandığını, kendisine çok saygı duyduğunu ve bir an önce gitmek istediğini anladı. **NAMAZDA GÖZÜ OLMAYANIN EZANDA KULAĞI OLMAZ** dedi (2023c: 390).

-Sonra evden çıktım saat 2’de postama bakmaya ve günün geri kalanı berbat oldu... **İncir çekirdeğini doldurmaz** konu yüzünden... Kötü adamlar bitmez!” (2022: 186).

3.1.4.2 Deyimler

-“**Ağzımı bıçak açmıyor,**” diye takıldı Süleyman Mevlut’a.

Mevlut, içine girmekte olduğu tuhaf sessizliğin yıllarca süreceğini anlamıştı (2023c: 19).

-O yıllarda babasıyla Hasan Amca’sı pazar günleri İstanbul parklarında, deniz kıyısında, çayhanelerde oturup pinekleyerek birlikte **vakit öldürür**, haftada iki kere sabahları aynı makine ve jiletle tıraş olur, yaz başı köye dönerken çocuklara, karılarına aynı hediyeleri getirirlerdi (2023c: 60).

-Mustafa Efendi. “Allah razı olsun hanımefendi,” derdim evden çıkarken, yerlere eğilerek. “Allah senin tuttuğunu altın etsin yenge,” derdim ki Mevlut ekmeği aslanın ağzından almak için **alttan almayı** babasından görsün, zengin olmak için **boyun eğmek** gerektiğini öğrensün. “Sağ ol beyim,” derdim, mübalağa ile eğilip selam vererek, “Mevlut bu eldivenleri bütün kış giyecek, Allah sizden razı olsun. Öp bakayım beyefendinin elini...” (2023c: 65).

-“Madem sonu kötü olacak, niye savaşıyoruz ki?” dedi Mevlut. “Hiçbir şey yapmadan **boyun eğip** teslim mi olalım?” (2023c: 116).

-“Süleyman ağbi, Samiha’nın kaçtığı yerden de, kiminle kaçtığından da haberimiz yok bizim. Boşuna **ağzımı arama**. Ayrıca Korkut ağbi zavallı babacığma da o haberdardır diye kötü davranmış...” (2023c: 219).

-Hayri Bey, “Keşke benim ilk gösterdiğim yerden kazsaydık” diyerek Mahmut Usta'nın hünerine ve sezgilerine **laf dokundurmuştu**. Ustam bu yüzden o kadar öfkeli diye düşünüyordum (2023d: 36).

-“Ustana güven. Sen benim sözümü dinle ve **gönlünü ferah tut**. Ben orada suyu bulacağım.” (2023d: 47).

-Akşamüstü **vakit öldürmek** için girişi böğürtlenlerle kaplı beton kazamatın ağzındaki bir karınca yuvasına bakıyordum ki, usta yanıma geldi (2023d: 58)

-Belki de tek amacı, **fırsattan istifade**, ambargolu ülkeden para kazanmaktı (2023d: 105).

-Reklamlarda gözükmek istemediğimizi söylediysek de sonra **basiretimiz bağlandı**; modern ve Sührab kelimelerine direnemedik (2023d: 141).

-Öğleden sonraları top oynayan çocuklarla (hurdacılar, patates soğan satanlar, köfteciler, ciğerciler) kapıların önündeki basamaklara, sandalyelere oturup **vakit öldüren** kadınlarla ve kedilerle kaynaşan bu sokaklar sabahları تنها olur; günün ilk ışıkları vitrinlerdeki şeyleri (sabun ve deterjan paketlerini, çorapları, ev kadınları için örgülük yün çilelerini, gazoz şişelerini, börekleri, kavanozlar içindeki turşuları), her şeyi hoş gösterir; içimde eşyalara dokunma, onların saflığını, masumiyetini hissetme isteği uyandırır (2012: 29).

-Öfkemizde, yukarı katlarda "normal", orta sınıf hayatı yaşamak isteyen bizlerin, aşağıdaki soğuk sokakların yoksullaşmasına, tuhaflaşmasına, gittikçe **gözden düşmesine** duyduğumuz tepki de vardı elbette (2012: 36).

-Bir yıl mesela, Romanların oturduğu Tophane sırtlarındaki sokakların civarında olduğu gibi Afrikalı göçmenler hızla **sökün edip** evlere yerleşmeye başladılar (2012: 37).

-Gelecekte bir gün hatırlanmaktan çok, bugün bir kalabalığın parçası olmanın mutluluğu bu. **Ayakları yere basan**, gerçekçi bir tutum (2012: 67).

-Televizyon seyreden babam bizi dinlemediği için annem Atatürk'le aynı yıl doğan ve yıllar sonra bulduğum buradaki fotoğrafların ilkinde görüldüğü gibi Cumhuriyet'in kurucusuyla aynı ilkokula, Şemsi Efendi Mektebi'ne giden babasının (yani dedem Ethem Kemal'in) anneannemle evlenmeden yıllar önce, daha yirmi üç yaşına bile varmadan, alelacele evlendiği bir ilk karısı olduğunu **ballandırarak anlattı** (2012: 62).

-Durup dururken surat asan, keyfi kaçanlara “Ne o, **Karadeniz’de gemilerin mi battı?**” denilen bir şehirde yaşıyorduk (2012: 203).

-“Aman taklitçi yeni ressamlardan istemem,” demişti Kemal. “Eski kitaplardan bir şey bulun. Hem **incirin de sütü aksın!**” (2012: 125).

-Sanki **işini hakkıyla ve yüzakıyla yapmasını** engelleyecek bir lanetin gölgesini ya da bir kararsızlığın kuşkusunu hissediyordu” (2023a: 14).

-... içinden ağlayan yetişkin bir erkeğin hıçkırıkları gelmeye başlayınca, **elini kolunu bağlayan** bir çaresizlikle donuyordu (2023a: 16).

-İdamlıklardan tarihe, efsanelere geçecek gösterişli tavırlar, cesur sözler bekleyen bazı budalalar gibi, cellat ne küçümserdi ağlayan erkekleri, ne de hayatın rastlantısal ve geri dönülmez acımasızlığını hiç mi hiç anlayamamış başka çeşit budalaların yaptıkları gibi, **elini kolunu bağlayan** bir acıma duygusuna kapılırdı onlar karşısında (2023a: 17).

-... en güzel resimlerine ustaca işlenmiş rahmetli Selahattin Han’ın şimdiden **unutulmaya yüz tutmuş yüzünü** silip, yerine Fahir Şah’ın daha genç yüzünü resmetmeye giriştiler (2023a: 25).

-O harika kitapta, eski efsanelerin içinde resmedilmediği için, karısıyla birlikte sonsuz zamana, ölümsüzlerin arasına karışmamaktı **içini kemiren** (2023a: 26).

-Böylece, Tebriz’de yirmi yıldır cihanın en büyük harikalarını yapan mcize elli ciltçiler, hattatlar, müzehhipler, nakkaşlar **çil yavrusu gibi şehir şehir dağıldılar** (2023a: 31).

-Şimdi Erzurumi Nusret Hoca Hazretleri’ni sevenler bunu yanlış anlamış; sözümona biz ona **laf dokunduruyormuşuz** (2023a: 33).

-...ağabeyimle ölümüne boğuşmamızdan yıldığı zamanlar **tepesi iyice atan** annem, umutsuzlukla “**Alıp başımı gideceğim**” ya da “Kendimi şu pencereden atacağım,” (bir keresinde güzel bacaklarından tekini pencerenin eşiğine atmıştı) “o zaman babanız da o kadınla evlenir” dedikçe benim gözümün önüne yeni anne adayı olarak annemin bazan öfkeyle adını ağzından kaçırdığı ve çoğu zaman hiç sözünü etmediği kadınlardan birinin hayali değil, o beyaz tenli, toparlak, iyi niyetli ve şaşkın dadı gelirdi (2023a: 44).

-...Boğaz’a gittiğimiz basit Pazar gezintilerinin daha ilk dakikalarında kavga **patlak verince** ağabeyimle bahse girerdik (2023a: 45).

-Pamuk Apartmanı'ndaki aile kalabalığının dağınık ve parçalı bir hali vardı, kalabalık yemeklerde **her kafadan bir ses çıkardı** (2023a: 48).

-Ama **özü kabahatinden büyük** olanlar, yalan da olsa suçunu hafifletecek bir bahane uyduramayanlar, uyduramayanlar, uydurmaya bile üşenip dayağı tercih edenler... (2023a: 52).

-Hocam affedersiniz, Allah'ın sözü olan Kuran-ı Kerim'in Ahzap ve Nur surelerinde çok açık bir şekilde belirttiği halde üniversite kapılarında zulmettiğiniz bu kızların çilesi **vicdanınızı sızlattmıyor mu?** (2023a: 90).

-“Tabancadan korkup bana **yağ çekme** şimdi. Ne sorduğumu hatırla...” (2023a: 92).

-“Hatta **affınıza sığınarak** söylüyorum evladım...” (2023a: 95).

-... bir an yanlılık olmuş gibi yaparak öpsem ne olur diye düşündüğümü hatırlıyorum, ama **ince eleyip sık dokuyacak** gibi olmadığım halde, çevremde öyle bir yüz göremiyordum (2023a: 102).

-...Alâaddin sorumlu değildi ama paketi açan badanacı çırağı mutlulukla **etekleri zil çalarak** koşa koşa gelmiş, elini öperek Alâaddin'den nikâh şahidi olmasını istemiş ve kızın adını ve adresini sormuştu (2023a: 108).

-Şiirin, şairin **düşünüp taşınıp** hesaplayarak, ölçüye uydurarak, kendini sürekli denetleyip eleştirerek yazdığı bir şeyden çok, farkında olmadan yazdığı, hatta doğa-Allah-bir başka güç tarafından kendisine yazdırıldığı inancı, bu romantik anlayış, Alman Romantikleri'nden çok etkilenmiş Coleridge'in “Kubilay Han” adlı şiirine koyduğu notu da vardır (2020: 15).

-Romanların kurgusallığı fikrinin 19.yüzyılın sonundan başlayarak, bütün 20.yüzyıl boyunca Batı dışındaki kapalı ve yarı-kapalı toplumlarda milli romancılar tarafından kullanılışının karmaşık ve eğlenceli hikâyesini ülke ülke, yazar yazar ayrıntılarıyla **gözden geçirebilseydik**, iki temel şey kalırdı aklımızda: Roman yazmak, okuyucunun beklentileriyle satranç oynamak, okuyucunun beklentisini tahmin edip ona karşı çıkmak ve yaşanmış deneyim ile hayal edilmiş şeyi ustaca ve bilgece karıştırma işidir (2020: 28).

-Benden neredeyse bir kuşak büyük, **görmüş geçirmiş** hanımefendinin sözleriyle, o sırada duyduğum utançla, bakışlarıyla daha sonraki günlerde de meşgul oldum, kafamı karıştıran şeyi anlamaya çalıştım (2020: 33).

-Tıpkı Schiller'in saf ve duygusal karakterleri tartışması gibi, insan Dostoyevski'yi hem **kendini kaptırarak** hem de hayatın tam böyle olmadığını düşünerek okur (2020: 39).

-Gençliğimde **üzerime vazife edinememe rağmen**, daha sonra hiçbir romanıma kahramanının adını veremedim (2020: 39).

-Roman yaza yaza **başkalarının yerine kendimi koyarak** ruhumu otuz beş yılda terbiye ettim (2020: 43).

-Öte yandan İstanbul sinemaları, perdede ne gösterilirse gösterilsin, seyretmekten büyük zevk alan kalabalıklarla **ağzına kadar dolardı** (2020: 64).

-Ama Ayşe az sonra başını Proust cildinden kaldırdığında, Zeynep'in de çantasından ayrı Proust cildini çıkarıp okuduğunu görmüş ve büyük bir **hayal kırıklığına uğramış** (2020: 76).

-Gece yarısı Aslı beni **teselli etti**. Güzelim sabah yatakta hatırlattığı için anlattım: Dik dağlar, yamaç, kocaman kuşun yuvası, göğe yükselen MANA'yı görebilme arzusu ve üzeri sıcak mezarım benim! Aslı dikkatle dinledi (2022: 12).

-**Keyfim kaçınca** Aslı gülümsedi. "Fotoğrafa ne gerek var! Sen ressamısın. Çıkar defterini gördüklerini resmet." Aslı hınzırca bakıyordu" (2022: 23).

-Bu hem bir şey söyleme, eleştirme arzusu; hem de şimdi **başım derde girer** korkusunun özgürlüksüz Üçüncü Dünya ülkesi durumu... (2022: 54).

-Onlar **havadan sudan konuşuyorlardı**. Ben de hem onları dinliyor hem de bu deftere resimler yapıyordum (2022: 64).

-Önceki gün Büyükkada'ya taşındık. Ada boş: **Esnaf kan ağlıyor**. Hiç turist yok (2022: 65).

-Dünya o kadar zengin ve karışık ki bu deftere yazdıklarım; her gün yaşadıklarım, insanlar, hayallerim vs. yanında **devede kulak kalıyor** (2022: 93).

-Gece Hurşid'in evindeki davette yemek bir türlü gelmeyince, tıpkı Barcelona'da olduğu gibi **tepem atıyor ve surat asıyorum** (2022: 148).

-Zeynep Çelik'in Hüsrev Gerede'deki Umut Apartmanı'nda kalabalık bir davet. Perry'nin doğum günü. 40 yıldır tanıdığım insanlardan mürekkep bir kalabalık. Lise arkadaşları, üniversite arkadaşları, profesörler vs. Pek çok aşına yüz. Mutlu olmak için içiyor, iki tabak suböregi yiyor, insanlarla **çene çalıyorum** (2022: 269).

-Hem uzun uzun tasarlayarak, hem de tam ne yaptığımı bilmeden, **el yordamıyla**, kör gibi ilerleye ilerleye yazdım bu kitabı (2023e: 13).

-Romanı da bazı ticari filmlere yapıldığı gibi, müzenin başarısından sonra **akıl etmiş** değilim (2023b: 7).

-Ben **maymun iştahlıyım**dır, bir süre sonra “ben de küçük bir müze yapayım” dedim (2023b: 19).

-Bazan ağlamak istermiş, ama suçlu olduğunu bildiği için onu da yapamaz, **başını kuma gömüp** kahrolurmuş (2023b: 33).

-Masumiyet Müzesi, Cihangir, Çukurcuma ve Tophane çevresinin mutenalaşması sürecinden hem **istifade etti** hem de zarar gördü (2023b: 62).

-Masumiyet Müzesi de, içinde yaşadığımız hayatın yiyeceklerinden güzel manzaralarına, kıymetli eşyalarından hiç dikkat etmediğimiz ayrıntılara, gazetelerinden önemli kimlik kartlarına kadar, çok geniş bir yelpazeyi kapsayan eşyalarla çevrili olduğunu gösteriyor. Ve böylece **ibret almamız** gerektiğini hissettiriyor (2023b: 74).

- “Ben de daha fazla anlatıp **içinizi karartmayayım!**” dedi Doktor Nuri (2021: 70).

3.1.4.3 Dualar (Alkışlar)

-Satıcılık hayatı boyunca yalnızca çocukluğunda bir iki kere kapıldığı cinsten bir korkuya kapıldı Mevlut. Köpeklere karşı okunması gereken **ayetler ve dualar** da aklına gelmiyor, yerinden hiç kıpırdamıyordu (2023c: 30).

-Mustafa Efendi. “**Allah razı olsun** hanımefendi,” derdim evden çıkarken, yerlere eğilerek. “**Allah senin tuttuğunu altın etsin** yenge,” derdim ki Mevlut ekmeği aslanın ağzından almak için alttan almayı babasından görsün, zengin olmak için boyun eğmek gerektiğini öğrensün. “Sağ ol beyim,” derdim, mübalağa ile eğilip selam vererek, “Mevlut bu eldivenleri bütün kış giyecek, **Allah sizden razı olsun**. Öp bakayım beyefendinin elini...” (2023c: 65).

-Mustafa Efendi. Biz ön safta namazımızı kılarken caminin kurucusu Hacı Hamit Vural da iki sıra önümüzdeydi. Köyden getirdiği adamları ile her türlü haydutluğu yapan bu adama o sabah şükrettim, **hay Allah senden razı olsun** dedim. Camiyi dolduran kalabalığın uğultusu, fısıltıyla konuşanların coşkusu bir anda mutlu etti beni. Hep birlikte aynı coşkuyla namaz kılışımız, karanlığın içinden çıkıp gelen o sessiz ama vakur müminler ordusunun varlığı o kadar iyi geldi ki bana, sanki haftalardır Kur’an-ı Kerim okuyormuşum gibi hissettim kendimi. Huşu ile ve ayrı makamlarla “**Allah-ü Ekbeer**” dedim ve “**Allaah-ü Ekber**” dedim. Hoca Efendi hutbe verirken, “**Allah'ım bu milleti, bu cemaati, şu anda kar kış, sabah**

akşam demeden işinin başında çalışanları koru,” derken çok içlendim. **“Ekmek parası için Anadolu'muzun uzak köylerinden buralara gelip satıcılık yapanları koru Allah'ım,”** dedi, **“onların işlerini rast getir, günahlarını bağışla,”** dedi. Gözlerim sulanıyordu. **“Allah'ım devletimize güç, ordumuza kuvvet, polisimize sabır ver,”** dedikçe ben de heyecanlanarak herkesle birlikte **“Amin!”** dedim (2023c: 94).

-Hacca ilk gidişimde hem **Allah'ıma, Hazreti Peygamber'e dua ettim** hem de bunu düşündüm (2023c: 95).

-“Baktım ki bizim Kültepe'deki arsa bedavaya gidecek,” dedi, “ben de o sırtlardaki arsaların kâğıtlarını toplayan Hacı Hamit Vural'a sattım. **Allah razı olsun,** eli açık adam, iyi de para verdi!” (2023c: 128).

-“**Allah senden razı olsun** Süleyman,” dedi. “Benim için **dua et.**” (2023c: 173).

-“**Allah'ım! Bu evliliği mübarek eyle!**” dedi hurdacı töreni bitirirken. **“Şu iki garip kulunun aralarında ülfet, geçim, sevgi ve evliliklerinde sebat nasip eyle, Mevlut ile Rayiha'yı nefretten, geçimsizlikten, ayrılıktan koru ya Rabbi!”** (2023c: 183).

-Bazan bir şey unuttuğu bahanesiyle eve sessizce geri döner, benim hamaratlıkla toz almaya devam ettiğimi görünce sevinir, “Aferin, **Allah razı olsun!**” derdi (2023c: 235).

-“**Maşallah, aile saadetinize nazar değmesin!**” diyerek gülümserdi ona (2023c: 256).

-Ölünün üzeri toprakla örtülüp ruh mezardan yükselirken **dua okumanın** ölüyü rahatlatacağını biliyordu Mevlut (2023c: 351).

-Kafasının üçüncü tepkisi ise, ölümden sonraki yolculuğunda Rayiha'ya yardım etmektir. Ona hiç olmazsa öteki dünyada bir iyiliği dokunsun istiyordu. Şimdi Rayiha mezarın içinde çok yalnızdı. Mevlut, kızlarını alıp mezarlığa gidip Fatiha okurlarsa Rayiha'nın acıları azalacaktı. Mevlut mezarın başında **Fatiha okumaya** başladıktan bir süre sonra anlamını zaten tam bilmediği kelimeleri birbirine karıştırır, bazısını atlar, önemli olanın **dua etme** niyeti olduğunu düşünerek yatıştırırdı kendini (2023c: 352).

-Mevlut bir salı akşamı Çarşamba'ya dergâha gitti. Mutfağa boza bıraktı. Efendi Hazretleri her zamankinin tersine canlıydı ve başında o yapışkan kalabalık yoktu. Mevlut dinlendiğini görünce ilk yirmi yedi yıl önce nasıl köpek korkusuna

kapıldığını kısaca anlattı. 1969'da, satıcılığa ilk başladığı günlerde, babası Mevlut'u köpek korkusu yüzünden Kasımpaşa'nın arkalarında bir ahşap eve, bir şeyhe götürmüştü. Beyaz sakallı, koca göbekli o ilk şeyh, Efendi Hazretleri'nden çok daha eski tarzda, köylüydü. Mevlut'a bir akide şekeri vermiş ve köpeklerin sağır, dilsiz, kör yaratıklar olduğunu söylemişti. Sonra ellerini dua eder gibi açmış, Mevlut'a da açtırmış ve söylediği sözleri Mevlut'a sobalı küçük odasında dokuz kere tekrarlatmıştı: **SUMMUN, BUKMUN, UMYUN FE HUM LÂ YERCIUN.**

Köpek saldırısına uğrarsa Mevlut'un yapması gereken şey hemen korkuyu unutup bu ayeti üç kere tekrarlamaktı. Köpekten korkan, tıpkı şeytandan, cinden korkan gibi önce onu aklından çıkarmalıydı. Birlikte boza sattıkları günlerde babası oğlunun karanlık sokakta köpek gölgelerini görüp korktuğunu fark edince, “Korkma, korkma, görmemiş gibi yap, korkma,” derdi önce. Sonra, “**Ayeti oku, çabuk!**” diye fısıldardı. Mevlut aşırı bir dikkatle babasının dediklerini yapmaya çalışır, ama ayeti hatırlayamazdı. Babası sinirlenir, Mevlut'u azarlardı (2023c: 368).

-“**Allah işinizi rast getirsin, bileğinize kuvvet, gözünüze dikkat versin**” dedi Hayri Bey sefere çıkan Osmanlı ordusunu uğurlar gibi. Kamyonet gözden kaybolurken dışarı sarkıp bize pencereden el salladı (2023d: 17).

-“**Allah razı olsun** ustacığım.” (2023d: 81).

-Mahmut Usta'yı yaşatması için **Allah'a yalvardım**. Sesini, iniltisini işitebilmek için kuyunun ağzına yeniden yaklaştım. Ama kuyudan tek bir ses, bir çit bile gelmedi (2023d: 85).

-Ziyaret süresi sona erince oğlumun bu bayram günü annesinden kolay ayrılması için **Allah'a yalvardım** (2023d: 195).

-Ben fakir, gördüğünüz ağaç resmi, böyle bir akılla resmedilmediğim için **Allahıma şükrediyorum** (2023a: 34).

-Size anlatayım, ama kimseye söylemeyeceğinize yemin edin, çünkü **Allah kuru iftiradan saklasın** (2023a: 33).

-Şimdi çok mutluyum, bu gece burada Osmanlı Padişahı'nın siz mucize elli, kartal gözlü, çelik iradeleri, zarif bilekli, hassas ruhlu nakkaşları ve hattatları arasında olmaktan şeref duyuyorum ve **Allah aşkına**, bir üstat nakkaşın duvara asılsın diye beni kötü kâğıda alelacele çizdiğini söyleyenlere inanmayın diye **yalvarıyorum** (2023a: 33).

-**Allah rızası için** kulak verin şu anlatacaklarıma (2023a: 30).

-İşlerinin yolunda gitmesini **Allah'tan dilemek, dua etmek** pek seyrek yaptığı bir işti. Ama her seferinde olduğu gibi **Tanrı bu çalışkan kulunun duasını kabul etti** (2023a: 14).

-Şimdi Mevlut, Rayiha'yı kaçırmadan az önce mezarlığa girdi ve **dua ediyor** (2022: 43).

-O aşamada, sözleşmeyi hallettikten ve ben sözleşmeden doğan yükümlülerimi -metin yazımı, röportaj ve Grant buraya geldiğinde ona yardımcı olmak- yerine getirdikten sonra “ee” dedim, “bu benim değil, onun filmi. **Allah yardımcısı olsun**” (2023b: 103).

-Hocam affedersiniz, Allah'ın sözü olan Kuran-ı Kerim'in **Ahzap ve Nur surelerinde** çok açık bir şekilde belirttiği halde üniversite kapılarında zulmettiğiniz bu kızların çilesi vicdanınızı sızlattmıyor mu? (2023a: 90).

-Eğer Allah'tan korkuyorsan sayın Profesör Nuri Yılmaz ve Kuran-ı Kerim'in Allah'ın sözü olduğuna inanıyorsan sayın hocam, o zaman bana **Nur suresinin** o güzelim otuz birinci ayeti kelimesi hakkında ne düşündüğünü de söyle bakalım (2023a: 89).

- “**Allah hepimizi ve adamızı ve ahalisini korusun**” dedi. “Ama ada ahalisi ve Osmanlı Devleti'nden önce bizim sizleri korumamız, sizlerin sağ kalmanız gerekecek.” (2021: 41).

- “**Allahümme inni es'eluke'l-af ve'l afiyete ve'l-ahire!**” dedi Şeyh. “Allah rızası için sıhhatimin yerinde olduğunu, esasen bütün tekkenin temiz olduğunu Vali Paşamıza ve bütün konsoloslara bildiriniz. Hasta olduğum söylentilerini Vali Paşa ile beni karşı karşıya getirmek isteyenler çıkarıyor. Tekkenin karantinaya alınmasını, hepimizin buradan çıkartılıp Kale'deki tecrit avlularına tıklılmamızı ve bizim kötülüğümüzü isteyenlerdir onlar.” (2021: 288).

-Aynı anda içinden öyle geldiği için “**Rabbena vela tuhammilna ma la tâkate lena bih!**” dedi. Bakara suresindendi bu. “**Ya Rabbi, tahammül edemeyeceğimiz yükü bize yükleme!**” anlamına geldiğini yalın bir Türkçeyle söyledi Şeyh. Sonra tahammül üzerine kalbinden geçen şeyi ekleyiverdi: “Tahammül edebilmek için Allah'a sığınmaktan başka çare yoktur.” Her şey O'nun istediği gibi olduğuna göre, inananların Allah'a sığınmaktan başka tesellileri de olmayacaktı. Bir konuyu kapatır, kafalardaki akıl karışıklığını bitirir gibi kendinden emin bir tavırla söyledi bunu. Öyle ki, kalabalık söylediklerinde derin bir mana olduğuna karar verdi ama herkes fazla telaşlı ve yorgundu (2021: 305).

-Şeyh'in derin ve manalı konuştuğunu, çok bilgili ve âlim olduğunu düşünüyordu cemaat. O; Allah korkusundan ve veba korkusundan ne kadar söz ederse merakla dinlerler ve hatta teselli bulurlardı. Şeyh bu heyecanı hissettiği için cemaate Yusuf suresinden Arapça ayetler okuyup tekrarlattı: **“Gökyüzünü ve yeryüzünü yaratan, yoktan var eden, ya Rabbim”** dedi! **“Benim canımı Müslüman olarak al ve beni en salih kullarının arasına kat!”** (2021: 307).

3.1.4.4 Beddualar (Kargışlar)

-Kalem, defter, silgi; **kahrolsun hepsi!** (2023a: 57).

-...bilime ihanet etmiş zayıf kişilere karşı **lanet eder** gibi konuşur; hem okula gidip hem de Mevlut gibi öğleden sonraları yoğurt satanları azarlar; para kazanma derdine düşmüş öğrencileri doğru yola çekmek için, “Türkiye’yi pilavcılar, satıcılar, döner kebabçılar değil, bilim kurtaracak!” diye bağırırdı (2023a: 60-61).

-Bunlar sokak satıcıları için iyi haber değildi; babası bu “anarşiye sebep olanlara” **lanet okuyordu** (2023a: 72).

-“**Allah belanı versin,**” dedi babası ve bir tokat attı Mevlut'a (2023c: 90).

-Yol açılınca gaza iyice bastım. **Allah kahretsin,** birden kamyon çıkınca direksiyonu sağa kırdım ve kaçınılmaz: Duvara çarptık! (2023c: 208).

-“Şu **İstanbul’da kazandığın bütün para haram olsun** sana be Süleyman.” (2023c: 223).

-Mevlut’un tarih derslerinden hoşlanmasını yazdım şimdi. Sonra yavaşıladım. **Lanet olsun** (2022: 185).

-“Arka bahçede bugün kanlı bir fare ölüsü buldular” dedi Marika. “Dün de lanet yaratıklar tıkr tıkr benim döşeğimin altındaydılar.”

“Allah belalarını versin!” dedi Paşa (2021: 296).

-Derken hiçbir zaman kimin ağzından çıktığı anlaşılamayan şu çılgılık işitildi. “À bas (**Kahrolsun**) Abdul-Hamid.” (2021: 328).

3.1.4.5 Yeminler

“Bu yardımımı kimseye söylemeyeceğine **yemin et,**” dedi Süleyman.

Mevlut **yemin etti** (2023c: 18).

-“**Vallahi** artık seni görmek için alıyoruz köy yoğurdunu Mevlut oğlum,” demişti iyi niyetli yaşlı teyzelerden biri (2023c: 121).

-“Bana bak, benden izin almadan bir daha amcanlara gidersen, Korkut ile Süleyman'ı görürsen ölümü öp,” dedi babası, "tamam mı?”

“Tamam,” dedi Mevlut. “**Yemin ediyorum.**” (2023c: 129).

-“Söylerim tabii... Ama sen de kimseye söylemeyeceğine **yemin et.**”

“Sırrını saklayacağıma, **Allah'ım, milletim, bayrağım üzerine yemin ederim.**” (2023c: 139).

-“Parayı da benden sakladın. Bana yalan mı söylüyorsun? Hiç haram yedin mi?”

“Ölünü öpeyim ki...”

“Düğüne de gitmeyeceğim, ölünü öpeyim, diye **yemin etmiştin.**” (2023c: 141).

-Gece yarısı bahçeye çıktım ve Duttepe'den aşağıya, İstanbul'un ışıklarına bakarken bunun intikamını alacağıma **Allah'ıma yemin ettim** (2023c: 209).

-“Artık merak etme Rayiha; ben çok dövdüm onları, senin kızlara dokunmayacaklarına **yeminler ettirdim.** Zaten Bozkurt ile Turan öğleden sonra dörde kadar okuldalar artık. Doğru söyle Rayiha, bu yüzden mi gelmiyorsun bize, yoksa Mevlut mu bırakmıyor?” (2023c: 263).

-Size anlatayım, ama kimseye söylemeyeceğinize **yemin edin**, çünkü Allah kuru iftiradan saklasın (2023a: 33).

-...“Bir daha yalan söylemeyeceğim öğretmenim” diye içtenlikle **yeminler edenler**, dayak ve aşağılanmadan kan ter içinde kalmışken, işkencelerini daha da artıran bir başka yanlış kapana kısılmış bir hayvan gibi bilmeden yapanlar bana insanlık ve hayat hakkında bütün Hayat Bilgisi kitaplarından ve Sınıf Bilgisi dergilerinden daha derin şeyler öğretirlerdi (2023a: 52).

3.1.4.6 Selamlaşma ve Vedalaşma

-“Seni de evine bırakalım” diyerek Ali'yi kamyonette yanlarına alınca, bir anda biz ustamla yalnız kaldık. Kamyonetin yüklüğünden arkaya dönüp bize el sallayan Ali'nin arkasından uzun uzun baktık (2023d: 58).

“Mustafa Amca'ya selam söyle,” dedi Korkut son taarruzdan önce haritaları inceleyen Atatürk havasıyla. “Perşembe günü evden sakın çıkmayın. Ne yazık ki kurunun yanında yaş da yanacak.” Mevlut'un soran bakışlarını gören Süleyman “Operasyon olacak,” dedi, olayların içyüzünü daha gerçekleşmeden bilmenin gururuyla (2023c: 113).

“Askerde adam olursun artık!” dedi Mustafa Efendi oğlunu uğurlarken (2023c: 153).

-Mevlut’un kızları bayılır kamyonetle gezmeye. Ama Rayiha o gün bana bir allahaısmarladık bile demedi (2023c: 262).

-Tam bir hafta önce, birisi sana selam söyledi. “Tabii ki söylerim selamını,” dedim, ama arabaya binene kadar da unutmuşum (2023a: 98).

-Bu yüzden son anda, kapıdan çıkarken umutsuzca sesleniyorum size, sizlere:

“Allahaısmarladık.” (2023e: 33).

-Karantina Müdürü, Damat Doktor’u abartılı bir şekilde selamladı. İçeri girip kubbeli beyaz bir odada oturdular (2021: 89).

-Padişah’a bakmak genç doktoru sanki yoruyor hatta korkutuyordu. Aklının önemli bir kısmı, “evet şimdi Abdülhamit Han hazretlerinin, büyük, erişilmez Padişah’ın huzurunda” olduğunu söylüyor, başka da bir şey düşünemiyordu. Padişah’a yerlere kadar eğilerek selam verdi, kemikli, küçük, sıcak elini öptü. Koyu nefit rengi kalın kumaştan perdeler, halılarla kaplı oda yarı karanlıktı (2021: 159).

3.1.4.7 Argolar

-“**Enayi**” der o da bana. “Bir gün yeni bir âskeri darbe yapacaklar, bir kâğıt yazacaklar ve bütün vakıflarla birlikte, senin müzene de el koyacaklar” (2012: 86).

-Dün gece hani buraya duvara bir köpek resmi asıp bu **edepsiz** köpeğin serüvenlerini hikâye etmişti ya üstadım, bu arada, Erzurumlu bir Husret Hoca’nın serüvenlerini anlatmıştı ya! (2023a: 33).

-Sizden üstün olanların acımasız gücünü, söylenmiş o düşüncesizce sözleri, **budalalıkları**, yetiştiremediğiniz işleri, anlayışsızlığı, ihaneti, haksızlığı... (2023a: 35).

-Okulda ilk öğrendiğim şey bazılarının **aptal** olduğu, ikinci öğrendiğim şey ise bazılarının daha da **aptal** olduğuydu (2023a: 47).

-Tembellerin, haydutların, **aptalların** ve **arsızların** öğretmen tarafından azarlanması, cezalandırılması, hırpalanması, dövülmesi daha sonra içtenlikle inanacağım cemaat ve dayanışma ruhuna rağmen bazan beni mutlu ederdi (2023a: 51).

-... bazılarının neden öyle daha tembel, **onursuz**, **iradesiz**, **duyarsız**, **kafasız**, ya da işte “öyle” olabildiklerini kendime sorardım (2023a: 53).

-...tarihçi Ramses'in **budalanın** teki ya da öğretmenlerin çoğunun kazasız belasız (yani kabadayı öğrenciler tarafından dövülmeden) dersten çıkıp maaşını almaktan başka hiçbir şey düşünmeyen berbat insanlar olduğunu söylerdi Ferhat (2023a: 78).

-Gündüzleri şehirdeki köpeklerin yol kesip, sokağın ortasına **sıçıp sıvayıp** son derece rahat şekilde yaşamasını pek Avrupai bulunmadığı için köpek katliamı düzenlenirdi (2023b: 84).

-Yani romanımın her bir roman gibi, bir kurmaca, bir hayal ürünü olarak karşılanmasını hem de temel kahramanlarımın ve hikayesinin gerçek sanılmasını, anlatılanların çoğunu benim yaşadığımın düşünülmesini aynı anda istiyor, bu çelişkili isteklerimden dolayı da kendimi **ikiyüzlü** ya da **sahtekâr** gibi hissetmiyordum (2020: 25).

-Arkasından beni ürperten yabani bir kahkaha atarak bağırdı:

“**Aptal** herifler!” (2023e: 68).

3.1.4.8 Küfürler

“Benden paydos, istersen sen kendi takımınla ve paranla kazarsın!” gibi bir lafı asla demez, arazisinde kuyu kazan usta kuyucunun yiyeceğini, masrafını, hediyesini, su çıksın çıkmasın bahşişini bir baba gibi karşılamazsa **şerefsiz** hissedirdi kendini (2023d: 61).

Miras, hukuk, avukat ve vakıf konularını konuştuğumuz başka bir akşamın sabahında ise daha açık konuştu: “Utanarak söylüyorum, ama bazan onu öldürmek istiyorum. Bu **piçin** adı da Sührab olsaydı tam olurdu.” (2023d: 147).

Tıpkı üniversiteyi bitirdikten sonra Öngören'deki ilk yıllarındaki kavgalarımızdan sonra olduğu gibi her seferinde bana küfürler eder, benim gibi bir **orospuyu** (başka pek çok çirkin kelime de söylerdi) hayatının sonuna kadar görmeyeceğini tekrarlar ama bir veya iki gün sonra akşam evde tek başına duramadığı için Öngören'den trene binip Bakırköy'e bana, akşam yemeğine gelirdi (2023d: 186).

-Bir de son olarak Frenk nakkaşlarından söz edeceğim ki, onlara özenen **soysuz** varsa ibret alsın (2023a: 34).

-**Pezevenklikte** değil, nakışta diyorum... (2023a: 34).

-Başını örten kadını eğitimsiz bırakıp toplum dışına sürmekle, açılıp saçılanı da baştacı etmekle kadınlarımızın namusunu seks devrimi sonrasındaki Avrupa'da

olduğu gibi iki paralık etmek, kendimizi de af buyurun **pezevenk** durumuna mı düşürmek istiyoruz? (2023a: 91).

-“O zaman niye yapıyorsun, **şerefsiz**.” (2023a: 93).

-“Yani, **şerefsiz**, Allah’ın emrine uyan tesettürlü, imanlı kızları sen kendi kızının keyfi olsun diye mi kapıda polislere coplatıyor, zulmedip intihar etmelerine yol açıyorsun?” (2023a: 93).

-“Söylesene **ulan şerefsiz** ateist, niye gülüyorsun?” (2023a: 94).

-“Sus rezil. O işi senin **orospu** kızın yapar.” (2023a: 96).

-Bu Ferhat’ın “şahsi” görüşüydü. Başkalarının yanında ise “Asla sokmayacağız bu **orospu çocuklarını** buraya!” diyor, silahı olmamasına rağmen hemen ateş edecekmiş gibi davranıyordu (2023c: 116).

-“Sen ne anlarsın matematikten **ulan Mohini!**” dedi sözümü kesen Mevlut kabaca. “Yoksa paşanın kızını mı **sikiyorsun?**” (2023c: 160).

“Benim Samiha’mı benden kaçıran **orospu çocuğundan**. Kim o?.. Doğruyu söyle bana Mevlut. Ben o heriften intikamımı alacağım.” Süleyman barış yapar gibi bir hareketle rakı bardağını kaldırdığı için, Mevlut ister istemez rakı bardağını sonuna kadar dikti. “Ohh be... dünya varmış,” dedi Süleyman. “Öyle değil mi?” (2023c: 220).

-“Sanki boza kutsal bir şey.”

“Evet, boza kutsal bir şey.”

“**Siktir ulan**, boza Müslümanın alkol içmesi için bulunmuş, kılıfına uydurulmuş, alkollü bir içecek -herkesin bildiği gibi.” (2023c: 223).

-KEMAL: Erkek yan çizip kızla evlenmezse ve kız on sekiz yaşından küçük ise, öfkeli babası bazan kızını çapkın erkeklerle evlendirebilmek için mahkemeye gidip dava açardı. Bazan bu davalar basın tarafından izlenir, o zaman gazetelerin “iğfal edilmiş” dediği genç kızın yayımlanan fotoğraflarında gözleri -bu **şerefsiz** durumda tanınmasın diye- kalın siyah çizgilerle kapatılırdı. Aynı kara bantlar polis baskınında yakalanan **fahişelerin**, zina yapan ya da ırzına geçilen kadınların gazetelere çıkan fotoğraflarında da kullanıldığı için, o yıllarda Türkiye’de gazete okumak gözlerinin üstü bantlarla kapatılmış kadın fotoğraflarından yapılmış bir maskeli baloda gezinmeye benzerdi (2023b: 20).

3.1.4.9 Ünlemler

-Evde, "Asla izin vermem!" dedi annem. "Sen kuyucu olmayacaksın. Üniversitede çok güzel okuyacaksın." (2023d: 13).

-“Bir kuyunun dairesi çok muntazam olmalı" dedi Mahmut Usta. “Dairenin bir kusuru, bir kenarı, köşesi olursa, duvar tutmaz, göçer!” (2023d: 19).

-“E hadi!.." diye sesleniyordu aynı anda annesi ona, biz dördümüz, yani Mahmut Usta, iki çırak ve at yanından geçerken. Annenin yüzünde Kırmızı Saçlı Kadın'dan şikâyetçi bir ifade vardı, bizimle hiç ilgilenmedi (2023d: 23).

-Aşağı dikkatle salıverdiğim kova, ustama yaklaşıırken onun tembihlediği gibi, “Geldiii!” diye bağıırdım. Mahmut Usta elindeki kazmayı bırakır, kovayı bağılı olduğı ipten ayırmadan kuyunun zeminine oturtur ve kaza kaza kopardığı parçaları kürekle hızla kovaya doldururdu. İlk günlerde küreğıyle, kazmasıyla hırsla hatta öfkeyle çalışırken her hamlede “Hıh!” deyişini ben yukarıdan duyabiliyordum. Günde bir metre hızıyla yerin dibine doğru her gün küçüldükçe “Hıh!” diye hamle edişlerini işitmek zorlaştı (2023d: 25).

-Mahmut Usta aşağıda kovayı toprakla doldurunca, çoğı zaman başını yukarı bile kaldırmadan “Çeek!” diye bağıırdı (2023d: 25).

-Uyuyakalmadan önce Kırmızı Saçlı Kadın ben onu düşünmeden, kendiliğinden gözümün önünde bütün canlılığı, “Seni tanıyor, biliyorum!” diyen ifadesiyle belirirdi. Bu beni mutlu ederdi (2023d: 26).

-Günün sonunda Mahmut Usta aşağıdan “Yetişir!” diye seslenir, zemindeki kovaya tek ayağıyla basar, biz çıkırgı çevirerek onu asansör gibi ağır ağır yukarı, günüşiğına çıkarırdık (2023d: 27).

-Oysa Mahmut Usta benim başımdan aşağı su dökerken kocaman ve sert parmağıının ucuyla, sırtımdaki, kolumdaki bir çürüğe yarı merak yarı şakayla dokunur, benim “Ah!” diye inleyerek irkildiğimi görünce hem güler hem de şefkatle “Dikkat et” derdi (2023d: 29).

-Bazan “Bak görüyor musun, orada da var!” derdi Mahmut Usta ekrandaki bir lekeyi işaret ederek, "Tasadüf değıl bu." (2023d: 31).

-“Geldiğimizde de vardı o reziller" dedi Mahmut Usta. “Askerler için göbek atar, edepsizlik yaparlar. O tiyatroların kârhaneden farkı yoktur. Boş ver onları! Madem kasabaya indin, insanları gördün, bu akşam da sen anlat bir hikâyeye, küçük bey!” (2023d: 37).

-Mahmut Usta hikâyeleriyle beni nasıl terbiye etmek istiyorsa, ben de hikâyemle onu rahatsız etmeliydim! (2023d: 37).

-“O bizim tanıdığımız, bırak otursun!” dedi Kırmızı Saçlı Kadın garsona (2023d: 47).

-“Benden paydos, istersen sen kendi takımınla ve paranla kazarsın!” gibi bir lafı asla demez, arazisinde kuyu kazan usta kuyucunun yiyeceğini, masrafını, hediyesini, su çıksın çıkmasın bahşişini bir baba gibi karşılamazsa şerefsiz hissederdi kendini. Ama yanlış anlamamalıyım, Hayri Bey çok iyi bir insandı; kuyudan su çıkınca mutlaka eski beyler gibi bizi hediyelere boğacak, hakkımızı verecekti! (2023d: 61).

-“Bazan su hiç çıkmayacak sanıyorum” dedim. “Aslında Öngören'de seni görebilmek için kalıyorum!” diyebilmek isterdim, ama bunu irkiltici bulabilirdi (2023d: 67).

-“Oğlum, yalan söyleme! Kuyu şakaya gelmez. Bak su çıkmak üzere.” (2023d: 74).

-Aşağıda kuyunun dibinde Mahmut Usta ne kadar küçük, ne kadar çaresizdi! (2023d: 77).

-“Geldiiii!” diye yukarıdan bağııyordu Mahmut Usta boş kova bana sokulurken (2023d: 79).

-Belli ki buradan su çıkmayacaktı. Burada boşuna korkuyor, boşuna vakit öldürüyorduk! (2023d: 80).

-“Usta, ustaa!” diye yukarıya bağırdım. Mavi gökyüzü madeni para büyüklüğündeydi (2023d: 80).

-Yaratıcı bir yazar olamamıştım, ama hiç olmazsa böyle herkesin inanacağı bir kitap yazabilmek isterdim! (2023d: 99).

-Bilmeden çok kıymetli bir güzelliği zedelediğimiz an hissedeceğimiz türden bir suçluluk ve utanç! (2023d: 117).

-“Cem, hemen geri dön!”

“Niye?”

“O çocuktan uzak dur. İzini kaybettir ona.”

“Niye bu kadar korkuyorsun?” dedim ama kendim de telefonda gelen korkuya kapılıyordum.

“Biz yıllarca senle hangi hikâyeleri okuduk?” dedi Ayşe. “Sen Öngören'e oğlunu görmek için gittin tabii. Beni de bu yüzden yanına istemedin. Sana o rehberi kim tanıştırdı? Kırmızı Saçlı Kadın! Şimdi onun kim olduğunu anladın mı?”

“Kimin? Serhat'ın mı?”

“O büyük ihtimal oğlun Enver! Kaç oradan Cem.” (2023d: 163).

-“Benim de öyle bir babam olmadı ne yazık ki” dedim soğukkanlılıkla. “Ama olsaydı o da benden ona itaat etmemi bekler, gücü ve şefkatiyle benim bireyliğimi ezerdi!” (2023d: 168).

-Topladığım eşyaları ne yapacağımı soranlara ilk başlarda bir cevap veremezdim. “Bir müze yapacağım, kataloğu da roman olacak!” fazla iddialı bir cevaptı (2012: 21).

-Romanı okuyup Çukurcuma sokaklarına gelen yerli ve yabancı meraklılar müzenin yerini dükkân sahiplerine sorarlarken, bir keresinde ben de bir dükkânda'ydım ve eskici dostumdan önce “Fusunların evi yokuşun aşağısında!” demekten büyük mutluluk duymuştum (2012:40).

-Birisi bir *Anna Karenina* müzesi yapsa ve romanda anlatılan eşyaları, elbiseleri, resimleri ve manzaraları bir yol bulup sergilese, oraya koşa koşa giderdim! (2012: 52).

-1960’larda kışları, Pazar günleri, hava yağmurlu, kurşuni ve kapalıysa öğleye doğru babamın içinde bir sabırsızlık, tuhaf bir tatminsizlik uyanır, bu hemen bana da bulaşırdı. “Hadi arabaya binip gezelim!” derdi ikimizden biri (2012: 89).

-Bir keresinde de bu küçük eşyada hayatın basitliğine, kısalığına ve insanların çocuksuluğuna ilişkin bir şeyler bulduğunu söylemiş ve eklemiştir: “Masumiyet Müzesi de aynı nitelikleri öne çıkarmalı!”

-Sonsuzluktan güzel bir şey yok! (2012: 153).

-Asıl isteğimiz, şeylere bir fetişist gibi sahip olmak değil, onların sırrını anlamak! (2012: 195).

-Hiç namaz kılmadığı halde, saati gösterirken “Bu benim küçük muvakkithanem!” de derdi (2012: 248).

-Bir roman ve müze olarak Masumiyet Müzesi’nin ilk çekirdeği budur! Baştan beri müzeyi ve romanı birlikte düşündüm (2012: 11).

-Tıpkı Kemal’in gerçek birisi olduğunu müzeye gelen ziyaretçilerin hayretle anlatması gibi! (2012: 15).

-Bakın ne yalanlar, ne iftiralar, ne pervasız yakıştırmalar daha var! Dün gece hani buraya duvara bir köpek resmi asıp bu edepsiz köpeğin serüvenlerini hikâye etmişti ya üstadım, bu arada, Erzurumlu bir Husret Hoca'nın serüvenlerini anlatmıştı ya! Şimdi Erzurumi Nusret Hoca Hazretleri'ni sevenler bunu yanlış anlamış; sözüm ona biz ona laf dokunduruyormuşuz. Biz büyük vaiz Efendimiz

Hazretleri'ne babası belirsiz diyebilir miyiz? Hâşâ! Hiç aklımızdan geçer mi? Bu nasıl bir fitne sokmak, ne pervasız bir yakıştırmadır! (2023a: 33).

-Her ödev kontrolünde, birkaç kişinin ödevini yapmadığı halde, yapmış da, şimdi defterin sayfaları arasında bir türlü bulamıyormuş pozuna, öğretmen bunu hiç yutmadığı halde, neden başvurduğunu hiç anlayamazdım. Bir anlık telaştan ve korkaklıktan, "Şimdi bulamıyorum öğretmenim!" demek cezayı yalnızca birkaç saniye geciktirir, ama tokadın ya da kulak çekmenin şiddetini daha da artırır (2023a: 51).

-Okula gitmeyeceğim. Akşam yatarken ertesi gün okula gideceğimi düşününce canım sıkılıyor. Diyorum ki: Okula gitmeyeceğim. Diyorlar ki: Hiç olur mu! Herkes okula gider (2023a: 56).

- "Türkiye'yi pilavcılar, satıcılar, döner kebabçılar değil, bilim kurtaracak!" diye bağırdı (2023a: 61).

-Mesela tarihçi Ramses (gerçekten mummyaya benzerdi) "Atatürk, -ne mutlu neyim demiştir?" diyordu ve "Mevlut "Türküm diyene!" diye cümleyi hemen tamamlıyor ve "Aferin!" demese bile Ramses'in bakışlarından Mevlut'u onayladığı hemen belli oluyordu (2023a: 63).

-“Yeter hocam, bu ders çok tıraşladın, sıkıldık artık, biraz da Avrupa seyahatinizden bahsetsenize bize!" (2023a: 66).

-Zarif Eda öğretmenin derslerde disiplini koruyan böyle pek çok koruyucu hayranı vardı. Bu gönüllüler verdikleri hizmeti Eda öğretmen fark etsin diye, yaramaz öğrencinin sırtına sıkı bir yumruk indirmeden önce yüksek sesle "Dersi dinlesene ulan!" ya da "Öğretmene saygısızlık etme bakayım!" diye bağırdıkları. (2023a: 70).

-“Etmezsen etme ulan arkadaşlık!" demişti Mevlut ve bir hafta Eda öğretmenin gözlerinden başka hiçbir şeye bakmamış, Ferhat dahil kimseyle okulda konuşmamıştı (2023a: 78).

-Ne tuhaf okurlarsınız siz, ne tuhaf ülke burası! (2023a: 104).

-“Yeter mi,” dedi arkasındaki. “Yok ya! Yetmez, daha. Sen yirmi yarabbi şükür mü diyecen? Biz geç kaldık diye suçumuz ne?” (2023c: 40).

-“Maşallah çorba çok güzel olmuş, eline sağlık!" derdi babası her seferinde (2023c: 53).

-Bir gün derste bu konularda dertleşiyorduk ki: "1019, Mevlut Karataş, çok konuşuyorsun, arkaya geç!" demişti biyoloji hocası İri Melahat (2023c: 74).

-“Baktım ki bizim Kültepe'deki arsa bedavaya gidecek,” dedi, “ben de o sırtlardaki arsaların kâğıtlarını toplayan Hacı Hamit Vural'a sattım. Allah razı olsun, eli açık adam, iyi de para verdi!”

“Ne! Benim arsayı bana sormadan sattın mı?” (2023c: 128).

-Dirseklerini kaldırıp yüzünü koruduğu için tokat yüzüne değil, koluna ve dirseğine geldi. Canı yanan babası öfkelendi, Mevlut'un omzuna kararlılıkla arka arkaya iki sert yumruk indirdi. “Defol git evimden, hayırsız!” diye bağırdı (2023c: 141).

-“Askerde adam olursun artık!” dedi Mustafa Efendi oğlunu uğurlarken (2023c: 153).

-Rayiha'ya merdivenlerde hafifçe "Neredesin!" diye çıkıştı. Yukarıda mutfakta, ellerinde pilav aletleri, buluştular. “Çocuğa hediye almış Süleyman geliyor! Aman etrafı topla da güzel gözüksün!”

“Ne var!” dedi Rayiha. “Görsün işte halimizi olduğu gibi.”

“Halimiz iyidir,” dedi Mevlut. Kızlarını gördüğü için neşelenmiş, gülümsüyordu. “Dedikodu etmesin işte. Havalandırılım şurayı, pis kokuyor.” (2023c: 216).

-Sonra orada yaşayan hayali kahramanlarımın kullandıkları eski kap kacağı, mutfak eşyalarını, içki şişelerini, anahtarları, saatleri, sigara ağızlıklarını ve sıradan günlük hayat fotoğraflarını bulmak için uzun uzun yürüdüm! (2023b: 9).

-Belki de bu yüzden Grant, herkesin bana sorduğu soruyu: “Roman varken bir de niye böyle bir müze kurdun?” sorusunu hiçbir zaman sormadı. Sorsaydı, herkes gibi ona “İçime bir cin girdiği için” demezdim. “Aslında gençliğimde ben ressam olmak istemiştim!” de demezdim. “Romanlar ve müzeler sanki aynı şeyler” derdim (2023b: 10).

-Bir keresinde Galata Köprüsü'nde gece bir salepçinin fotoğrafına bakarken çok güçlü bir “ben bunu daha önceden yaşamıştım!” duygusuna kapıldım (2023b: 22).

-Bu bina babamın binası be! O, doğduğumdan beri var (2023b: 23).

-Toplumsal çevresi ve sınıfından tamamen kopmuş! (2023b: 30).

-Türkiye'de düşünce özgürlüğü de ilerliyor. Bunu da örnek gösteriyorum. Üç korumadan bir korumaya kadar geldik. Gayet iyi vaziyetteyiz! (2023b: 32).

-Gece yarısı yürüdüğüm boş sokakların hüznü! Hatıraların solup gidişinin sessizliği (2023b: 35).

-El sıkışmışlar. “Ah ne güzel güller bunlar!” demiş Füsün, ama onları almamış (2023b: 40).

-Öpüşme sahnelerinde... Her zaman değnekçiler... “Çocuklar şey ediyor... Yaklaşmayın!” falan diye azarlayanlar olurdu... (2023b: 41).

-Bir asistan bağıra bağıra “Seni çok seviyorum!” der jeneratörün sesini bastırmaya çalışarak (2023b: 42)

-“Beyefendi, bu kesici delici bir alet, yanınızda bulundurmanız yasak!” dedi öteki asker. Bunun rütbesi daha yüksekti. “Ama al bakalım, bir daha da yanında taşıma” (2023b: 47).

-Sonu mutlu biten aşk hikayeleri, birkaç cümleden fazlasını hak etmez zaten! (2023b: 50).

-Artık kötü günlerin bittiğini, kaybedilen bütün vakitlere rağmen önlerinde büyük bir mutluluk olduğunu söylemiş Kemal. “Ben de öyle düşünüyorum!” demiş Füsün (2023b: 50).

-“Ne demek özür diliyorum!” demiş. Kemal’in sözüne sinirlenerek: “Beni kandırdın, evlenmeden önce en kıymetli hazinemi aldın, sahip oldun bana” demiş (2023b: 52).

-Kemal’e göre bir müzede yaşanabilecek en büyük mutluluktan bu: Zaman’ın Mekân’a dönüştüğünü görmek! (2023b: 54).

-Hatıra dediğimiz şey, Proust’ta kendiliğinden gelir! (2023b: 66).

-“Aa eski binaları yıkıyorlar, modern olacağız!” diye çocukluğumuzda sevinirdik. Şimdi ise “aa eski binaları yıkıyorlar, kültürsüz kalacağız” diye üzülmüyoruz (2023b: 77).

-Aslında ilk yola çıktığımda ben “İstanbul yazarı olayım!” demiyordum. “İyi bir yazar olayım” diyordum (2023b: 79).

-Erkekler kadınları aşklarıyla ezerler! Kadınlara uyguladıkları baskıyı aşklarıyla meşrulaştırırlar (2023b: 89).

-“Aman Allah’ım, ben bu adama hayranım!” (2023b: 97).

-Schiller “İki türlü insan tipi vardır,” derken, Alman edebiyatı tarihçilerine göre, “Goethe gibi saf olanlar ve benim gibi düşünceli olanlar!” da demek istemektedir (2020: 16).

-Romanların her türden, her sınıftan, her kültürden okura değişik şeyler verebilen bir yanı olduğunu hatırlamak için iyi bir fırsat! (2020: 29).

- Romancının her şeyden önce ilk ve asıl işi kahramanı icat etmektir! (2020: 40).

-Romancı dünyayı kahramanının gözünden görmez yalnızca, yavaş yavaş kahramanına benzemeye de başlar! (2020: 43).

-Bir iç içe geçme, bugünkü ikinci ve üçüncü konumuz: Romanda olay örgüsü ve zaman! (2020: 45).

-“Ben hep öyle yaptım!” sözü, bu konuşmaların alt başlığı da olabilirdi. Amacım roman denen biçimi nasıl anladığımı anlatmak (2020: 46).

-Bir romandaki olayları, takvim ve saat sırasına göre değil, kahramanların hatırlayışı, dramdaki yeri ve en önemlisi kendi hayat görüşü ve içgüdüleriyle genel manzaraya yerleştiren bu modern yazarlar, dünyanın her köşesindeki roman okurlarına (artık roman bir dünya sanatı olmuştur!) kendi hayatlarını anlamanın, onun benzersizliğini kavramanın bir yolunun da kendi öznel zamanlarına dikkat etmek olduğunu hissettirdiler (2020: 49).

-Romanlar okurları kendi içlerine, resimlerin sanatseverleri içlerine aldığından çok daha derinlemesine aldığı için! (2020: 56).

-Roman yazma isteği, yaratıcı bir dürtü olarak, görsel şeyleri kelimelerle ifade etme hevesi ve isteğiyle hareketlenir! (2020: 58).

-Roman okurken “Tasvirleri atlıyorum!” diyen okurun tepkisi elbette safiyanedir; ama “olaylar ve tasvirleri” ayıran yazar da bu tepkiyi hazırlamıştır (2020: 62).

-Sözelimi romanımın kahramanı Füsun’a uygun olacağına kara verdiğim turuncu güllü ve yeşil yapraklı bir elbiseyi önce bir eskiciden buluyor, sonra bu kurmaca kişinin bu elbiseyi giydiği sahneyi (araba kullanmayı öğrenme sahnesi!) yazarken elbiseyi önüne koyarak ayrıntıları kaleme alıyordum (2020: 67).

-Pek çok romancı gibi, ben de bu duyguyu ifade eden “Tam benim gördüğüm şeyleri görmüş, aynı şeyleri hissetmiş, benim hayatımı yazmışsınız!” sözünü çok işitmiş, bu iyi niyetli sözlere sevinmem mi, üzülmem mi gerektiğini çıkaramamışımdır (2020: 75).

-Romancılar, romanlarını, okurların kendilerini yazar ya da yazarı anlaşılmamış ve mutsuz sanarak okuyacaklarını da sezer, ona göre yazarlar. Belki burada çok meslek sırrı veriyorum, belki beni loncadan atarlar! (2020: 78).

-Romanın konusu, sayfalarının çoğu, pek çok şey aynı kalmıştır! Değişen şey, evet, yalnızca romanın merkezidir (2020: 86).

-Arada okurla yazarın üzerinde anlaştığı tek şey, romanın metnidir; bir çeşit eğlenceli satranç tahtası! (2020: 93).

- “İnsan yirmi iki yaşında hayatı tanımaz Orhan, yaşı ilerlesin, hayatı, insanları, dünyayı tanı, o zaman yazarsın romanını!” (2020: 98).

-Gece yarısı Aslı beni teselli etti. Güzelim sabah yatakta hatırlattığı için anlattım: Dik dağlar, yamaç, kocaman kuşun yuvası, göğe yükselen MANA’yı görebilme arzusu ve üzeri sıcak mezarım benim! Aslı dikkatle dinledi (2022: 12).

-Keyfim kaçınca Aslı gülümsedi. “Fotoğrafa ne gerek var! Sen ressamısın. Çıkar defterini gördüklerini resmet.” Aslı hınzırca bakıyordu” (2022: 23).

-Defterimi görenler: “Aa *Benim Adım Kırmızı*’daki minyatürcüler gibisin! derlerdi. Ne kadar güzel! Küçük küçük yapmışsın, nasıl vakit buluyorsun?” (2022: 26).

-Aldırma yaz Orhan! Yazının, yalnızca olgunları sıralayan ve bu yüzden aşırı siyasi oluveren sert bir yanı var; seviyorum aslında yazmayı... (2022: 30).

-Osmanlı telgrafhaneleri hakkında pek çok şey okuyorum. Ne kadar çok kitap satın aldım bu ara! (2022: 40).

-Duygular, kafa karışıklığı, heyecan, bir şeyler yazıp çizme zevk ve iyimserliği “mutluluk” dediğim duygu! (2022: 43).

-Kötü şeyler oldu. Uuuf! Uf. Müze Müdiresi Esra ile atıştık... Ta Eylül’den beri... rakamları bilmediği için kızıyordum. İşi bırakma lafını o açtı. Telefon konuşması kötü gitti! Akşam Aslı’ya akıl sordum (2022: 71).

-Amber sarayının labirentlerinde niye bu kadar mutluyum: bilebilsem! (2022: 156).

-Akşam balık, patlıcan salata vs. yemek yapıyorum Kiran’a ve BBC ve CNN’de karısını aldatan ünlü golfçü (hiç duymamıştım) Tiger Woods’un özür ve itirafını dinliyoruz. Otoriter, hatta totaliter bir düzende zorla özeleştiriyen bir kurban! (2022: 173).

-Evden koşa koşa internet dükkanına gidip darbeci generallerin haberlerini okudum. İnanılmaz! (2022: 176).

-Gözlerim yaşılanıyor. Niye? Şükür Müslüman ülkelerinde demokrasi olacak diye! (2022: 189).

-On beş yıldır on birde uyuyorum. Her sabah bir önceki gün yazdığım şeyleri beğenmeme korkusu! Romanın dünyası ne kadar ince! (2022: 244).

-Pek çok bilgisiz adam... tarihi bilgi romanda bu kadar olmaz! diyor. Evet bazısı bilgiden sıkılıyor. Belki de hiç tepki duymamam gerekir! (2022: 364).

-Beni tanıyanlar, yazmaya, masaya, beyaz kağıtla dolmakaleme bağlılığımı bilir, ama gene de “Biraz tatil yap, gez, eğlen, yaşa!” diye öğüt verirler bana (2023e: 12).

-Allah’ım ben bunu niye yaptım! (2023e: 21).

-Yaşlılık yıllarında birlikte yemek yediği ünlü bir eleştirmenimiz, daha sonra beni gördüğünde belli belirsiz bir kızgınlıkla “Babanın hiçbir kompleksi yok!” demişti bana (2023e: 17).

-Kasaba, kitabımda onu ne kadar kötü anlattığımı satır satır okuyorum; o da mesela dehşet ve telaşla elindeki bıçakları bırakıyor, dükkanını temizliyor ve “Ağabey, beni lütfen o kadar kötü gösterme yalvarırım, çocuğum çocuğum var!” diye ağlıyor (2023e: 25).

-Sivrisinek! Gene duydum onu! Nasıl da sokuluyor! Aldırma, diyecektim. Sivrisinek bana mı kondu? Kanımı emiyor, ne oluyor. Kıpırdadım (2023e: 28).

-Oğlunun kitap okumasından memnun olan babam, onun kitaplarından bazılarını kendi kütüphaneme katmama sevinir, benim raflarımda kendi eski bir kitabını görünce de, “Ooo bu cilt de yüksek mertebeye kabul edilmiş!” diye bana takılırdı (2023e: 93).

-Ama çok okuduğum için dertlenen annem bile okuduğumdan çok daha fazla kitap aldığımı görür, “Bari bu sefer aldıklarını okuyup bitirmeden gene gidip alma!” derdi bezginlikle (2023e: 97).

-Her gün evden çıkarken, “Artık tarihi kitapları hiç okumayacağım. Bugün yeni romanımın ilk cümlelerini yazmaya başlayacağım!” derdim küçük kızıma (2023e: 323).

-Kars hakkında ne yazmam gerektiğini araştırdığım herkes şikâyet ediyor, ısrarlı bir dille yoksulluktan, devletin ilgisizliğinden, baskılardan, haksızlıklardan, çirkinliklerden söz ediyor. Sonra tam ben teşekkür ederken, “Hepsini yaz!” diyor ve ekliyor. “Ama Kars hakkında iyi şeyler yaz.” O anlatılanlar “iyi şeyler” hiç değil ama (2023e: 349).

-Anlattığım, sonu evlilikle bitecek kadar renksiz bir-iki küçük hikâyeyi dikkatle dinledikten sonra küçümsedi:

“Orada, o memlekette artık hiçbir şey olmaz,” dedi. “Hiçbir şey!” (2023e: 69).

-“İzmir’de salgını durdurmanız, bütün dünyaya Osmanlı Karantina Teşkilatı’nın gücünü gösterdi!” dedi (2021: 20). “Böylece Osmanlı’ya ‘hasta adam’ diyenlere de güzel bir cevap vermiş oldunuz. Kolerayı bitiremedik ama Osmanlı memleketlerinde seksen yıldır ciddi bir veba salgını yoktur. Eskiden Avrupa ile Osmanlı’yı iki yüz yıl ayıran medeniyet çizgisi de Tuna Nehri değil aslında vebadır!’ derlerdi. Ama şimdi bu çizgi sayenizde tıpta ve karantinada ortadan kalkmıştır.” (2021: 20).

-Doktor Nuri Bonkowski Paşa’nın kendisine ikide bir “Paşam, paşam!” demesinde bir iğneleme hissetmişti. Bir Sultan’la evlenince gelenek bu olduğu için Abdülhamit hemen kendisini paşa yapmış, Doktor Nuri de bu sıfatı mecbur kalmadığı için şimdiye kadar hiç kullanmamıştı. Şimdi, özellikle yaşlı, rütbeli ve itibarlı hakiki paşaların kendisine “Paşam, paşam!” demelerinden bunu hak etmediğini hissederek huzursuz oluyordu (2021: 23).

-“Lütfen benden bir şey saklamayınız!” dedi Pakize Sultan (2021: 70).

- “Hürriyet geldi ise matbuat da hürdür diye telakki ediyoruz!” diyerek cesur bir çıkış yapan gazeteciyi oyaladı (2021: 336).

3.1.4.10 Hitaplar

-Rayiha ile kaçıp İstanbul’a gelmelerinden on iki yıl sonra, 1994’ün Mart ayında iyice karanlık bir gece boza satarken Mevlut yukarıdan hızla ama sessizce sarkıtılan bir sepetle yüz yüze geldi.

-“**Bozacı, bozacı**, iki kişilik,” diye seslendi bir çocuk sesi (2023c: 27).

“Bir eve giriyorsan, ayakkabını hemen çıkaracaksın, çorabın da delik olmayacak, kokmayacak. Ama benim **aslan oğlum, melek ruhlu oğlum** zaten mis gibi kokar, öyle değil mi?” (2023c: 64).

-**Mustafa Efendi**. “Allah razı olsun **hanımefendi**,” derdim evden çıkarken, yerlere eğilerek. “Allah senin tuttuğunu altın etsin **yenge**,” derdim ki Mevlut ekmeği aslanın ağzından almak için alttan almayı babasından görsün, zengin olmak için boyun eğmek gerektiğini öğrensün. “Sağ ol **beyim**,” derdim, mübalağa ile eğilip selam vererek, “Mevlut bu eldivenleri bütün kış giyecek, Allah sizden razı olsun. Öp bakayım **beyefendinin** elini...” (2023c: 65).

-Mevlut o yıl gelişen müzik zevkiyle birlikte Anadolu türkülerinden esinlenmiş, “**nazlı bakışlı**,” “**ceylan gözlüm**,” “**süzgün bakan**,” “**kara gözlü**,”

“mahmur gözlü,” “fettan bakışlı,” “hançer gözlü,” “efsun nazarlı,” pek çok mektup yazdı sevgilisine (2023c: 159).

-“Bırak bu pilav işini de, bizimkilere katıl da Rayiha da artık iyi yaşasın **damat bey**,” demişti bir keresinde Vediha (2023c: 214).

-“**Süleyman ağbi**, Samiha’nın kaçtığı yerden de, kiminle kaçtığından da haberimiz yok bizim. Boşuna ağzımı arama. Ayrıca **Korkut ağbi zavallı babacığma** da o haberdardır diye kötü davranmış...” (2023c: 219).

-“Mevlut, bana yıllarca **milliyetçi, faşo** filan dedin, ama bak asıl günah korkusuyla rakıdan korkan sensin. Ne oldu o seni şaraba alıştıran komünist arkadaşın?.. Neydi o **Kürt’ün** adı?..” (2023c: 221).

-Pilav satışından döndükten sonra, çocukların konuşmalarını dinleyerek şöyle bir uyuyakalmak, uyanıp kızlarla oyun oynamak (el kimin eli, elim sende, vs.) ya da bu hazları düşünürken yepyeni bir müşteri tarafından gece sokakta “**Bozacı**, ver bakayım bir bardak!” diye durdurulmak mutlu ederdi Mevlut’u (2023c: 257).

-“Samiha, tebrik ederim, evlenmişsin, hayırlı olsun.”

“Teşekkür ederim **Süleyman ağbi**.”

“On yıl oldu **oğlum**,” dedi Mevlut, Samiha’yı da sahiplenerek. “Şimdi mi geldi aklına tebrik etmek?” (2023c: 326).

-Kitapçı **Deniz ağabeyin** yazar arkadaşları da arada dükkâna gelirdi. **Patron** beni onlara tanıştıtırırken ileride yazar olacağımı söylemeye başlamıştı. Bu hayalimi boşboğazlıkla ilk ben söylemişim ona. Kısa zamanda patronun etkisiyle ciddiye almaya da başladım (2023d: 11).

-Zeytin ve kiraz ağaçları arasından **Mahmut Usta** çıkageldi. Elinde kuyuya taktığı elektrikli motorun bir parçası vardı.

“**Delikanlı**, bakıyorum sen bu işe meraklısın!” dedi (2023d: 13).

- “Geç içeri, otur, gidiyoruz şimdi” dedi. Kuyu açtıran iş adamı **Hayri Bey’in** şoförüyle ustanın arasına oturdum. Yolda bir saat hiç konuşmadık (2023d: 14).

“Alışırısın **küçük bey**, alışırısın” dedi Mahmut Usta gözlerini çalıştırmaya uğraştığı küçük televizyondan kaçırmadan. Kol işçiliği yapamayacak narin biri olduğum için beni iğneliyordu ama ben “küçük bey” sözünden mutlu oldum (2023d: 20).

-Çıkrığı çevirerek onu yukarı çekmek en zor iş olduğu için tükendiğimi görür, beni azarlayamaz, “**Oğlum**, yoruldu” der, zeytin ağacının altına oturup

sigara içer, sessizce beni beklerdi. Bana “**oğlum**” deyişi içime derinden işler, kafamı karıştırdı (2023d: 60).

-Bir ara **rakısever ve nazik Serhat Bey'e**, çocukluğunda Mahmut Usta'dan dinlediği hikâyelerden şimdi en çok hangisini hatırladığını sordum (2023d: 155).

-Boşnak kökenli bu **zavallı kızcağızın** (yani Füsün'un anneannesinin annesinin) Balkan Harbi sırasında, Edirne boşaltılırken öldüğünü söyledi. Bu zavallı kadın, dedem Ethem Kemal'den çocuk doğurmamıştı; ama ondan önce, annemin deyişiyle ‘çocuk yaşta’ evlendiği fakir bir şeyhten Mihriver adlı bir kızı olmuştu (2012: 62).

-Kadrolu olmadığı için burada kimlik karnesini sergileyemediğimiz Satsat'ın çaycısı **Nuri Efendi** (tezgâhı penceresiz bir köşedeydi) işyerindeki bütün hareketi takip eden, temel kavgaları bilen ve çalışanlara şefkatle davranan biriydi (2012: 70).

-Ama Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin de kuruluşundan sonra Türkiye'ye dönmeye yeni izin alabilmiş olan bu **seksenlik adamın** derdi, ne taht ne de siyasi iktidardı (2012: 9).

-“**Değerli ziyaretçiler**, işte burada böyle matematik çalışırdım efendim,” diye seslenecekti (2012: 11).

-**Canım Sevgili Kemalciğim**,

Baban kartın arkasını doldurdu. Ben de buraya yazıyorum (2012: 180).

-Mimar Cem Yücel bize yerel malzemenin imkanlarını, Galata ve çevresindeki mimari gelenekleri ve çok şey borçlu olduğumuz marangoz Metin Ağca gibi yerel ustaları tanıttı. Müzede en çok emeği ve eseri olan zanaatkârlardan birincisi, arkadaşım **Metin Usta**'dır (2012: 254).

-... en güzel resimlerine ustaca işlenmiş **rahmetli Selahattin Han'ın** şimdiden unutulmaya yüz tutmuş yüzünü silip, yerine Fahir Şah'ın daha genç yüzünü resmetmeye giriştiler (2023a: 25).

-Böylece, rahmetli Selahattin Han'ın güzeller güzeli ve **gözü yaşlı karısı Neriman Sultan**, yeni kocası olarak Fahir Şah'tan tek şey istedi (2023a: 25).

-...baş düşmanı **genç ve yakışıklı Abdullah Şah'ın** resmi olduğunu ilan etti (2023a: 26).

-...**büyük üstat Behzat**'ın hocası **üstat nakkaş Seyit Mirek** tarafından bulunandır (2023a: 27).

-Babaannemin aşçısı ya da **kapıcı İsmail Efendi** yanımıza verilir... (2023a: 43).

-Parke taşlarının üzerinde ilerleyen bir at arabasının sesini duyar, kısık sesiyle bağırarak “**eskiciiii**”yi işitirdim (2023a: 49).

-**Mustafa Efendi**. Mevlut yazın benle köye geldi elbette (2023a: 67).

-Başka pek çok lisede olduğu gibi Atatürk Erkek Lisesi’nde de, eskiden “**mümessil**” denilen sınıf başkanlığı görevi öğrencilerin dertlerini hafifletmekten çok, öğretmenlerin sınıfa hakim olmasına yardım etmek için icat edilmişti (2023a: 69).

-Eğer Allah’tan korkuyorsan sayın Profesör Nuri Yılmaz ve Kuran-ı Kerim’in Allah’ın sözü olduğuna inanıyorsan **sayın hocam**, o zaman bana Nur suresinin o güzelim otuz birinci ayeti kelimesi hakkında ne düşündüğünü de söyle bakalım (2023a: 89).

-“Vicdanın sızlıyor mu diye sormuştum **imansız**.” (2023a: 92).

-“Niye üzüleceğim, ben karda kıyamette iki günlük yolu bir **kâfiri** temizlemek için almışım zaten” (2023a: 94).

-**Vasıfsız ünlüler** ve **yerli gangsterle** (şimdi bunlara **Mafya** deniyor) uğraştığım o günlerin birinde, ilginç bir haber olabilecek bir **ihtiyar eczacıyla** tanıştım (2023a: 99).

-“**Ağbi**, şimdi bu benim aleyhime mi olacak?” (2023a: 106).

-**Teyze tipli hanımefendi** okurun “sizi tanıyorum” derken kastettiği şey, hayat hikâyem, ailem, nerede oturduğum, hangi okullara gidip kiminle evlendiğim, hangi romanları yazıp hangi siyasal kazalara uğradığım değildi (2020: 33).

-**Yaşlı hanımefendi**, benim hikayem ile kahramanlarımın hikayesini de karıştırmıyordu (2020: 33).

-Moskova’da bir baloda **yakışıklı subayla** dans ettikten sonra evinin, ailesinin güvenliğine geri dönmek için yola çıkan Anna, tren kompartımanına yerleşmiştir; ama akıllı, dışarıdaki macerada, doğanın korkutucu gücünde ve güzelliğindedir (2020: 47).

- “**Orhan Bey**, sakın bizim hakkımızda, Kars hakkında herhangi kötü bir şey yazmayın, olmaz mı?” (2020: 80).

-Büyükkada sokaklarında “spor olsun” diye yürürken... benim yaşımda ağır ağır yürüyen “moruklara” rastlıyorum: “**Günaydın üstat!**” diyorlar... Ben koşar gibi terleyerek yürüyorum (2022: 369).

-Kasaba, kitabımda onu ne kadar kötü anlattığımı satır satır okuyorum; o da mesela dehşet ve telaşla elindeki bıçakları bırakıyor, dükkanını temizliyor ve “**Ağabey**, beni lütfen o kadar kötü gösterme yalvarırım, çoluğum çocuğum var!” diye ağlıyor (2023e: 25).

-Ya! Affedersiniz **güzel hanımefendi**, şimdi sizi hiç düşünmüyorum ve daldım gittim çok büyük dünya işlerine ve hayatın anlamı ne gibi büyük sorunlara (2023e: 32).

-Bu yüzden *Akbaba* okuyarak beklediğim Venüs berberinde “Buyurun **küçük bey**,” diye koltuğa çağrıldığımda, bir dişi koltuğuna oturacaktım gibi gerilirdim (2023e: 37).

-Arkasından beni ürperten yabancı bir kahkaha atarak bağırdı:

“**Aptal herifler!**” (2023e: 68).

-“**Beyefendi**, bu kesici delici bir alet, yanınızda bulundurmanız yasak!” dedi öteki asker. Bunun rütbesi daha yüksekti. “Ama al bakalım, bir daha da yanında taşıma” (2023b: 47).

-“**Sevgili Orhan**, müzen hakkında bir film yapabilir miyim lütfen?” (2023b: 96).

-Fesli, kavuklu ve şapkalı on yedi heyet üyesinin, din adamlarının, askerlerin, çevirmenlerin ve bürokratların arasına Abdülhamit yeni evlendirdiği yeğeni **Pakize Sultan** ile kocası **Damat Doktor Nuri Bey**’i son anda katmıştı (2021: 15).

-Bu kısmın önde gelen kişilerinden biri, bekçi, modern kelimeyle “**gardiyan**” **Bayram Efendi** fener yanan odanın iki kat altındaki boş hücrede can çekişiyordu şimdi (2021: 24).

-Derken üçüncü bir marş başladı. Bu eğlenceli müzik Abdülhamit’in sekiz oğlu içinde en sevdiği, yanından hiç eksik etmediği, müzik ve piyano dehası **Şehzade Burhanettin Efendi’nin** çocuk yaşta bestelediği Bahriye Marşı’ydı (2021: 78).

3.1.4.11 Lakaplar

-Kızların babası **Boynueğri Abdurrahman**’ın beyaz evinin penceresi karanlıktı (2023c: 16).

-Aşağıda Duttepe çarşısında, ileride otobüslerin son durağı olacak ana caddede, babasının “**kazıkçı**” dediği bir bakkal ve çimento çuvalları, hurda kapılar,

eski kiremitler, soba boruları, teneke parçaları ve plastik örtüler satan bir dükkân ve sabah şehirde iş bulamamış erkeklerin akşama kadar pineklediği salaş bir kahve vardı (2023c: 57).

-Bir gün derste bu konularda dertleşiyorduk ki: “1019, Mevlut Karataş, çok konuşuyorsun, arkaya geç!” demişti biyoloji hocası **İri Melahat** (2023c: 74).

-**Tarihçi Ramses** tarih derslerinde kanlı zaferlerden, bayrağın renginin kandan geldiğinden ve Türklerin kanının diğer milletlerin kanından bir başka olduğundan daha çok bahsediyordu artık (2023c: 79).

-“Yakında polislerle gelirler,” dedi Ferhat. “Kazanmamıza imkân yok. **Faşistlerle** polis hem daha silahlılar, hem bizden daha kalabalıklar. Basın da onların yanında.” (2023c: 116).

-Belli ki şimdi de parasız kaldı. **Hinoğlunun** tekidir Abdurrahman Efendi (2023c: 123).

- Böylece ben de **Eğriboyunlu Abdurrahman'ın** güzel kızının resmini radyonun köşesine sıkıştırıverdim (2023c: 123).

-“Bu kapitalist akılları **yoldaş Ferhat** mı veriyor sana?” (2023c: 221).

-Mevlut ilk aylarda, bir dolap dönüyorsa bunu en kolay **Kaptan**'ın en genç elemanı **Mikrop**'un (bu, takma adıydı, asıl adını kimse kullanmazdı) yapabileceğini düşündü (2023c: 294).

-Bir sabah **Bay Bıyık** ile Taksim'de bir kahvede buluştuk: Mehtap Kulüp'teki kaçak elektrik bağlantılarını ve ruhsatsız birkaç şeyi örtbas etmek gibi sıradan bir şey isteyecek sanıyordum (2023c: 370).

-Uykuya dalarken yıldızları görüyor ve **Kırmızı Saçlı Kadın**'ın yüzünü gözümün önüne getirmeye çalışıyordum (2023d: 23).

-“Sen de kendine başka bir baba bul. Herkesin babası çoktur bu ülkede. **Devlet baba, Allah baba, Paşa baba, Mafya babası**...Burada kimse babasız yaşayamaz.”

-“Enver Bey'i niye bu kadar görmek istediniz?” diye sordu **meraklı ve kışkırtıcı Serhat** (2023d: 161).

-Çok değil, üç yüzyıl önce bir bahar gecesini, dönemin en namlı celladı **Kara Ömer**, atıyla Erzurum Kalesi'ne yaklaşıyordu (2023a: 13).

-Bu **Sivashlı Şaşı Nedret Hoca** da güzel oğlanları sevmekle nakşetmeyi lanetlemekten başka, kahvenin Şeytan işi olduğunu, içenin Cehennem'e gideceğini söylüyormuş (2023a: 33).

...Atatürk büstünü ve büyük bahçede jimnastik ve din hocası **Kör Kerim'in** denetiminde sürekli jimnastik yapan (ayaklarında lastik ayakkabı, üzerlerinde pantolon ve kollu gömlekle) öğrencileri çok uzaktan renkli ve hareketli küçük noktalar halinde görebilirlerdi (2023a: 58).

-Mesela **tarihçi Ramses** (gerçekten mummya benzerdi) “Atatürk, -ne mutlu neyim demiştir?” diyordu ve "Mevlut "Türküm diyene!" diye cümleyi hemen tamamlıyor ve “Aferin!” demese bile Ramses'in bakışlarından Mevlut'u onayladığı hemen belli oluyordu (2023a: 63).

-**Damat.** Mevlut'un köyden yeni geldiğini ve gecekonduda yaşadığını bilmiyormuş gibi yapmamı Mevlut da bir çeşit nezaket olarak alırdı. Damat adını bana kravatımın ve ceketimin şıklığına aşırı özendiğim ve kadın doktoru olan babamın tıraş sonrası losyonunu bazı sabahlar bolca sürerek sınıfa geldiğim için taktılar (2023a: 64).

- “Görmüyor musun sırık gibi boyu var,” demişti **zalim Melahat** (2023a: 65).

-Bir dönem herkesin nefret ettiği genç kimya öğretmeni **Fiyaka Fevzi** kurşun oksitlerin formülünü yazmak için tahtaya her dönüşünde tükenmez kalem içleri boşaltılarak yapılan üfleme borularından kurşun gibi yağın pirinç tanelerine hedef olmuştu (2023a: 66).

-**Mohini.** Asıl adım Ali Yalnız'dır. Mohini, Hindistan başkanı Pandit Nehru'nun 1950 yılında Türk çocuklarına hediye ettiği filin adıdır. İstanbul liselerinde Mohini takma adını hak etmek için fil gibi iri yarı, doğuştan ihtiyar ve benim gibi sallanarak ağır ağır yürümek yetmez. Ayrıca yoksul ve duyarlı da olmak gerekir (2023a: 73).

-**Bilgisayarcı şeker Merve** geldi. Bir yandan son iki yılda çektiğim belki de 30-40 bin fotoğrafı hafızaya, taşınabilir hafızaya aldık, bir yandan da Saf ve Düşünceli Romancı'yı tanıtmak için arşivde fotoğraflar vs. arıyoruz (2022: 92).

-Büyükada sokaklarında “spor olsun” diye yürürken... benim yaşımda ağır ağır yürüyen “**moruklara**” rastlıyorum: “Günaydın üstat!” diyorlar... Ben koşar gibi terleyerek yürüyorum (2022:369).

-Arka sırada oturan ve dersleri hiç iplemeden kendi aralarında sürekli gülüşen bu iki “**tembel**”den biri, hem fil gibi iri, hem de sürekli terleyen bir aşırı şişman (2023e: 21).

-Aydın amcam Galatasaraylıydı. Halamın kocası İlhan eniştem Beşiktaşlı... Babam da Fenerbahçeli. Biz de tabii onun yüzünden hep Fenerliydik. Ağabeyim, ben... Dairelerde, merdivenlerde futbol çok konuşulurdu... Çok sık kullanılan ve bugün unutulmuş bir kelime “kova” idi. **“Kova kaleci”** çok gol yiyen kaleci; “kova etmek” çok gol atıp yemek anlamına gelirdi. “Kapınıza kova bırakacağım” derdi amcam Galatasaray-Fenerbahçe maçından önce. Yenerlerse, bırakırdı da... (2023e: 43).

-**Sarı Kanaryalar** denilirdi Fenerli oyunculara. Ayrıca Fenerbahçeliyim demezdik, Fenerliyim, derdik (2023e: 43).

-Ortaokuldayken, beni olduğumdan da zeki bulan matematik öğretmeni **çarpık ağızlı Zülal Hanım**, derste beni yanına çağırarak, kemikli, incecik eliyle elime bir zarf tutuşturmuş, Amerikan Hastanesi’ndeki bir tanıdığına götürmemi söylemişti (2023e: 352).

-O zaman yavaş yavaş **“paragöze** bak, kendi konağını kendi yıktırdı ki yerine apartman diksin...” derdik (2023b: 63).

-“İzmir’de salgını durdurmanız, bütün dünyaya Osmanlı Karantina Teşkilatı’nın gücünü gösterdi!” dedi. “Böylece Osmanlı’ya **‘hasta adam’** diyenlere de güzel bir cevap vermiş oldunuz. Kolerayı bitiremedik ama Osmanlı memleketlerinde seksen yıldır ciddi bir veba salgını yoktur. Eskiden Avrupa ile Osmanlı’yı iki yüz yıl ayıran medeniyet çizgisi de Tuna Nehri değil aslında vebadır!” derlerdi. Ama şimdi bu çizgi sayenizde tıpta ve karantinada ortadan kalkmıştır.” (2021: 20).

-“Nerede o **keçe külahlı?**” (2021: 360).

3.1.4.12 Tebrikler / Kutlamalar

-Haziran’ın ortasında bir gün kuyu tarafından neşeli haykırışlar ve silah sesleri geldi. Yaklaşıp baktım: Kuyudan su çıkmış, haberi işiten Rizeli arazi sahibi koşup gelmiş, sevinçten tabancasıyla havaya ateş ediyordu. Tatlı bir barut kokusu aldım. Arazi sahibi, ustaya ve çıraklara bahşiş dağıttı (2023d: 13).

-Mevlut’un aralarına dönüşünü arka sıradakiler alkışlarla ve “Mevlut yuvaya!” sloganlarıyla karşıladılar (2023a: 65)

4. ORHAN PAMUK’UN ESERLERİNDEKİ HALK BİLİMİ UNSURLARI

Halk bilimi, toplumların kültürel miraslarını, geleneklerini, inançlarını ve sosyal davranışlarını inceleyen bir disiplin olarak tanımlanır. Halk bilimi, kültürel aktarım süreçleri ve toplumsal kimlik oluşumunu da ele alarak, toplumların tarihsel bağlamda nasıl evrildiğini anlamak için önemli bir araç niteliği taşır. Bu bağlamda, halk bilimi, toplumların kültürel sürekliliği ve değişimi hakkında derinlemesine bilgi sağlar.

Halk bilimi, doğumdan ölüme kadar insanların yaşamında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, araştıran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran bir bilim dalıdır. (Artun, 2011: 3).

4.1 Geçiş Dönemleri

İnsanlık tarihi boyunca önem verilen sosyal topluluklardan birisi ve belki de en önemlisi aile kurumu olmuştur. Bireyler ilk olarak bu kurumda gözlerini dünyaya açarlar ve hangi dönemde olursa olsun, değer yargılarını ve kimliklerini de önce bu kurumda öğrenirler. Hayat boyu geçirecekleri bütün aşamaları da yine hep bu aile kurumu içerisinde idrak edeceklerdir. Doğum, "evlenme ölüm olarak niteleyebileceğimiz ve hemen hemen her bireyin hayatında geçirmek mecburiyetinde olduğu bu geçiş dönemleri, geleneksel halk kültürünün de şekillendiği ana katmanlar hükmündedir. Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi adlı eserinde "Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç önemli "geçiş dönemi" vardır. Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu "geçiş"leri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu "geçiş" dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden

korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır” diyerek geçiş dönemlerinin toplumla insan hayatındaki yerini ve işlevini açıkladığı görülmektedir. (Uğurlu, 2021: 9)

4.1.1 Doğum

-Abdurrahman Efendi. Almancının oğlundan İngilizce dersi alan talihli Mevlut evladımızın hikâyesi gene bizim mütevazı Gümüşdere köyüne uğradığı için izninizle ben de biz kara bahtlıların başımıza gelenleri vaktinizi hiç almadan anlatıvereyim. Sizlerle ilk müşerref olduğum 1968 yılında üç güzel kızım ve melek ruhlu, sessiz anneleriyle ne mutluymuşuz Allah'ım! Üçüncü kızım güzel Samiha'dan sonra şeytana uydum. Gene bir erkek evlat hayaline kapıldım ve dördüncü bir çocuğa hayır diyemedik. Nitekim doğar doğmaz Murat adını verdiğim bir erkek çocuğum oldu. Ama yüce Allah, hem onu hem de kanlar içindeki anasını doğumdan bir saat sonra yanına çağırınca, Murat'ım ve refikam bir anda melekler katına çıktılar ve ben dul, üç küçük kızım da öksüz kaldı. İlk zamanlar akşamları üç kızım rahmetli analarının yatağına, benim yanıma uzanırlar hem rahmetlinin kokusunu koklar, hem de sabaha kadar ağarlardı. Böylece ben de kızlarıma daha bebek yaşındalarken bile Çin padişahının kızlarıymış gibi iyi davrandım. Beyşehir'den, İstanbul'dan elbiseler aldım onlara. Parayı sarhoşça israf ettiğimi söyleyen pintilere, benim gibi sokaklarda yoğurt sata sata eğri boyunlu kalan birinin geleceği için en büyük güvencenin her biri bir hazineden kıymetli üç güzel kız olduğunu söylemek istiyorum. Artık benim yavru meleklerim kendilerini benden daha iyi anlatırlar. En büyükleri Vediha on, en küçükleri Samiha altı yaşındadır (2023c: 85).

-1952'de İstanbul'da doğdum (2023e: 11).

-Üstelik Ayşe ile hâlâ bir çocuğumuzun olmamasını dert etmeye, İstanbul'da tanıdık, güvenilir doktorlara gitmeye karar vermiştik (2023d: 101).

-Akşamları televizyona bakıp devlet büyüklerini, askerlerin demeçlerini dinleyerek yemek yer, çocuk sahibi olmak için sihirli bir yöntem bulan çatlak bir profesörü ya da Amerika'dan İstanbul'a yeni dönen parlak bir doktoru görmeye karar verirdik (2023d: 101).

-Çocuk olmamasının nedeninin bende değil, Ayşe'de olduğunu söyleyen doktorlara günler, aylar verip sonra bir sonuç alamayınca, hiçbir şey olmamış gibi yapabilseydik hiçbir şey olmazdı diye düşünürdüm (2023d: 108).

-Benim kırkıma, Ayşe'nin otuz sekiz yaşına gelmesinden sonra, önce karım ve ondan etkilenecek ben çocuk sahibi olma hayallerimizin gerçekleşmeyeceğini anlamaya başladık. Yerli doktorların anlayışsızlıkları, Amerikan ve Alman hastanelerinin çok vakit ve çile gerektiren denemelerinden sonra pes ettik de denebilir buna (2023d: 121).

4.1.1.1 Doğum Öncesi

-Mevlut'un yüzünde öyle kötü bir ifade belirdi ki korktum ve birden BEN GEBEYİM dedim. Aslında bunu ona asla söylemeyecek, Vedita gibi içimdeki şeyi kendim kazıtıp kurtulacaktım ama laf ağzımdan çıkıvermişti, devam ettim.

"Çocuğun karnımda Mevlut, bu yaşta Fatma ile Fevziye'den utanıyorum. Sen de hiç dikkat etmedin," diyerek onu suçladım. Daha söylerken pişman olmuştum ama Mevlut'un yumuşadığını görmek hoşuma gitti.

Yaa Mevlut Efendi, dükkânda baldızının hayallerini kuruyorsun, pişmiş kelle gibi sırtarak hava atıyorsun ama bak, evde sabahları çocuklar okula gittikten sonra karınla neler yaptığın şimdi çıkacak ortaya. Herkes, "Mevlut hiç boş durmuyor maşallah!" diyecek, bir türlü gebe kalamayan Samiha da kıskanacak benim karnımdaki üçüncü bebeği (2023c: 337).

4.1.1.2 Doğum Sonrası

4.1.1.2.1 Ad Koyma

-“Adın ne senin?” diye sordu Efendi Hazretleri takdir eden bir edayla.

“Mevlut.”

“Ne mübarek bir ad!” Mutfaktan daire kapısına doğru yürüyorlardı. “Mevlithan mısınız?” diye sordu Efendi Hazretleri, talebelerinin de duyabileceği bir şekilde.

Mevlut kelimenin anlamını bilmediği için soruya ne yazık ki cevap veremeyeceğini gösterir bir ifade takındı. Masadaki öğrenciler Mevlut'un alçakgönüllü dürüstlüğüne gülümsediler.

Efendi Hazretleri, Mevlit'in, Hazreti Peygamber'in doğum gününü kutlayan uzun şiirlere verilen ad olduğunu herkesin bildiğini söyledi. Mevlithan ise bu mesnevilerin musikisini icra edenlere verilen çok az bilinir çok güzel bir addı. Bir gün erkek çocuğu doğduğunda Mevlut ona Mevlithan derse o çocuğun kısmeti açık olacaktı. Ayrıca Mevlut'u her perşembe akşamı kesinlikle bekliyorlardı, sokaktan boza diye bağırmasına bile gerek yoktu artık (2023c: 286).

-“Köyümden bir kız ile evlendim,” diye takılırdım ona. 1991’de bir kızım oldu, *Kara Kitap*’ın kahramanı Rüya’nın adını verdik ona (2023e: 12).

-Kolağası (ona her zaman “Cumhurbaşkanı” diyemiyoruz) çocuğunun erkek olacağına hemen karar vermiş, arkeolog Selim Sahir’e haber yollayıp kendisine eski Mingerce erkek adları bulmasını istemişti. Oğlunun çok özel biri olacağından emindi. Çocuğun işiteceği ve söyleyeceği ilk kelimeler Mingerce olmalıydı elbette. Bu yüzden Zeynep ile daha çok yalnız kalmak ve Mingerce konuşmak istiyordu ama günlük koşuşturmaca içinde bir cumhurreisi için kolay değildi bu (2021: 347).

-Komutan Kâmil’in doğacak oğlu için teklif edilen (annesi de bazı adlar önermişti) adları “tecrübe” etmesinin bir yolu da onları Zeynep’in karnına, bebeğe doğru üç kere fısıldamaktı (2021: 372).

4.1.2 Sünnet

-16.yüzyılda da ustura kullanıldığını, 1582’de yapılmış bir sünnet düğününü anlatan *Sûrnâme-i Hûmayûn*’dan anlıyoruz (2023e: 36).

4.1.3 Evlenme

-Yirmi beş yaşındayken köyünden bir kız kaçırdı; tuhaf bir şey oldu bu, bütün hayatını belirledi. İstanbul’a döndü, evlendi, iki kızı oldu (2023c: 15).

-Mevlut kendisiyle kaçmaya razı olan kızı ilk defa dört yıl önce İstanbul’da bir düğünde görmüştü. Bu, amcasının büyük oğlu Korkut’un 1978’de Mecidiyeköy’deki düğünüydü (2023c: 15).

“Turgay İstanbul’da bu akşam” dedi. “Sen de baban gibi rakı seviyorsan onun şişesinden bir kadeh vereyim.”

“Memnun olurum” dedim. “Kocanla da tanışırız.”

“Turgay kocam işte” dedi. “Geçende oturup içmişsiniz, beni oyuna al demişsin ya.”

Hayretle anladığım şeyi sindireyim diye biraz sustu. “Turgay kendinden yedi yaş büyük bir kadınla evlendiği için bazan utanıp evli olduğumuzu saklıyor” dedi. “Gençliğine bakma, çok akıllı, çok iyi bir kocadır.” (2023d: 71).

-Hikâye bu yüzden büyümüş, sonunda babam o gruptan ayrılmış, başka bir gruba katılmış. Kızda gözü olan ağabey onunla evlenmiş, sonra da jandarma tarafından vurulunca, gruptan ayrılamayan kız, ağabeyin kardeşiyle evlenmişti. Aslında babamla o delidolu kızın aşkına yazık oldu demiyordu, çünkü babam daha sonra akıllılık etmiş, hareketin dışından biriyle evlenmiş ve ben doğmuştum. Artık

babam da sağ olmadığına göre bu eski hikâyeler inşallah beni üzmemiştir (2023d: 138).

-Bizimkilerin arasında kalınca, tıpkı Osmanlı zamanında İran'la savaşa gidip hiç geri dönmeyen sipahilerin karıları gibi bir süre sonra küçük kardeş ile evlendim. Aslında Turgay ile evlenip, onu seyyar halk tiyatrosu kurmaya sevk etmek benim fikrimdi. Böylece evliliğimiz ilk başta beklenmedik bir şekilde mutlu geçti (2023d: 176).

-Mahmut Usta ilk kuyuda suyu bulduktan sonraki inşaat hamlesinde kuyular kazıp zenginleşmiş, ilk günlerde aldığı arsalar hızla pahalılaştığı için rahat yaşıyordu. Öngörenliler onu, kocası Almanya'ya gidip bir daha dönmeyen tek çocuklu güzel bir dulla evlendirdiler. Mahmut Usta bu çocuğu benimsedi; ona çok güzel babalık etti. Enver ile bu çocuk, -Salih idi adı-iyi arkadaş oldular (2023d: 181).

-Gece televizyonun karşısındaki divanda kıvrılmış uyurken oğlumu sessizce seyreder, uygun bir kız bulup onu evlendirmedığım için pişmanlık duyardım. Ama onun beğeneceği kızı benim istemeyeceğimi ve benim beğeneceğim kızı da onun istemeyeceğini, hatta bu ikincisini inattan yapacağımı bildiğim için pişmanlığım derin bir acıya dönüşmezdi. İyi bir evlilik yapacak parası, itibarı da yoktu evladımın (2023d: 187).

-Boşnak kökenli bu zavallı kızcağızın (yani Füsun'un anneannesinin annesinin) Balkan Harbi sırasında, Edirne boşaltılırken öldüğünü söyledi. Bu zavallı kadın, dedem Ethem Kemal'den çocuk doğurmamıştı; ama ondan önce, annemin deyişiyle 'çocuk yaşta' evlendiği fakir bir şeyhten Mihriver adlı bir kızı olmuştu (2012: 62).

-Ama tabii Mevlut ileride kendi yaşında, eline erkek eli değmemiş bir kadınla evlenecekti (2023a: 80).

-Fakir ile zenginin aşkı ve hele evliliği ancak Türk filmlerinde olurdu. Parmağındaki yüzükten de anlaşılacağı gibi, Eda öğretmen evliydi (2023a: 80).

-İlk kitabımın yayınlandığı günlerde, 1982'de Aylin Türegün ile evlendim (2023e: 11).

-Kemal, Füsun'un bekâretini kaybetmesini onun modern ve cesur olmasıyla açıklamış. Bunu ona bir iltifat gibi söylemiş aslında ama bu sözlerin başka bir anlamı yani Kemal'in sırf Füsun ile yattığı için ona karşı özel bir sorumluluk ve bağlılık duymadığı anlamı da varmış. Eğer Füsun modern ise, evlenmeden önce bir

erkeklerle yatmış olmak ya da evlendiği gece bakire olmamak onun için bir dert ve yük olamazmış (2023b: 20).

-KEMAL: Erkek yan çizip kızla evlenmezse ve kız on sekiz yaşından küçük ise, öfkeli babası bazan kızını çapkın erkeklerle evlendirebilmek için mahkemeye gidip dava açardı. Bazan bu davalar basın tarafından izlenir, o zaman gazetelerin “iğfal edilmiş” dediği genç kızın yayımlanan fotoğraflarında gözleri -bu şerefsiz durumda tanınmasın diye- kalın siyah çizgilerle kapatılırdı. Aynı kara bantlar polis baskınında yakalanan fahişelerin, zina yapan ya da ırzına geçilen kadınların gazetelere çıkan fotoğraflarında da kullanıldığı için, o yıllarda Türkiye’de gazete okumak gözlerinin üstü bantlarla kapatılmış kadın fotoğraflarından yapılmış bir maskeli baloda gezinmeye benzerdi (2023b: 20).

-Bonkowski Paşa, İzmir'deki veba salgının sönmekte olduğu haberinin gazetelerde yayımlanmasından beri tebrikleri mütevazı bir gülümsemeyle kabul ediyordu. “Ben de sizi tebrik ederim!” dedi Doktor Nuri'nin gözlerinin içine bakarak. Doktor Nuri bu tebrğin yıllardır Hicaz'da Karantina Teşkilatı'nda çalışan ve daha sonra Osmanlı Devleti'ni temsil eden bir öğrencisinin çalışmaları için değil, bir Sultan ile; Osmanlı hanedanının bir üyesi, bir padişah kızıyla evlendiği için geldiğini anlayarak gülümsedi. Abdülhamit onu parlak ve başarılı bir doktor olduğu için yeğeniyle evlendirmiş ve bu evlilikten sonra Doktor Nuri'nin parlaklığı ve başarıları unutulmuş, bir damat olduğu daha çok hatırlanır olmuştu (2021: 20).

-Pakize Sultan, bir dönem babasına Fransızca kitaplar okumuş, kendisi de pek çok aşk romanıyla vakit geçirmişti. Şimdi Kolağası'nın hikâyesini kocasının anlattıkları sayesinde bir roman gibi zevkle izliyor ve işittiklerini ablasına yazıyordu. Padişah dedesinin, amcasının, babasının her birinin yedişer sekizer karısı, cariyelerle dolu haremli olmasına rağmen Pakize Sultan erkeklerin birden fazla kadınla evlenebilmesine karşıydı. Ablaları ve diğer sultanların çoğu da onun gibi düşünürlerdi. Bunun bir nedeni Harem'de Batı tarzı eğitim almış olmalarıydı elbette. Asıl neden padişah kızlarıyla, sultanlarla evlenen damatların onların üzerine ikinci bir kadın alamama kuralıydı (2021: 212).

4.1.3.1 Evlenme Öncesi

-Mevlut temmuz ortasında köye döndü. Annesiyle uzun zaman geçirdi ama onun “Seni evlendireyim,” demelerine kulak asmadı. Askerliğini yapmamıştı, parası yoktu; evlenmek köye dönmek olacaktı (2023c: 119).

-Safiye Teyze. Korkut evladım inşaattır, yatakhanedir, arabadır, şoförlüktür, karatedir çok hırpalandı, çok istiyoruz evlendirmek ama maşallah hem çok sert, hem de çok gururlu. Yirmi altı yaşına geldin, köye gidip sana kız bakayım desem, hayır ben şehirde kendim bulurum diyecek. Peki sen İstanbul'da kendin bul evleneceğin kızı desem, ben temiz ve itaatkâr kız isterim, o da şehirde olmaz diyecek. Böylece ben de Eğriboyunlu Abdurrahman'ın güzel kızının resmini radyonun köşesine sıkıştırıverdim (2023c: 123).

-Aynı hayata devam edebilmek için jeoloji mühendisliğinin yüksek kısmına başvurduğum ve sınıfın en iyilerinden olduğum için kabul edildim. Arkadaşlığımızın ikinci yılında Ayşe ile sinemalarda, parklarda, etrafta kimseciklerin olmadığı sokaklarda el ele tutuşmaya, hatta öpüşmeye başlamıştık, ama muhafazakâr bir aileden gelen Ayşe'nin evlenmeden önce, asla benimle yatmayacağını ta ilk haftalardan anlamıştım (2023d: 97).

4.1.3.1.1 Kız İsteme/Görücülük

- Görücü usulü evlilikte zor olan şey, kadının hiç tanımadığı biriyle evlenmesi değil, hiç tanımadığı birini sevmek zorunda olmasıdır, derler... Ama aslında bir kızın hiç tanımadığı biriyle evlenebilmesi daha kolay olmalı, çünkü tanıdıkça inanın erkekleri sevmek daha da zorlaşıyor (2023c: 203).

-Belki bu Süleyman için iyi bile oldu, diye düşündüm. Çünkü bu gidişle evlenemeyecekti. Melahat Hanım'ı babasından istemek için Üsküdar'daki eve Süleyman'la birlikte yalnızca Korkut ile ben gittik. Süleyman takım elbise giydi, kravat taktı. Görmeye gittiğimiz hiçbir kız için bu kadar özenmemiştik, bu etkiledi beni. Emekli memur kayınpederinin elini de pek saygıyla öptü. Belli ki Süleyman seviyor bu Melahat'ı. Nedenini anlayamıyorum, merak ediyorum. Sonunda o da çıktı geldi odaya. Vakur, şık ve bakımlıydı. Kırk yaşındaki kain görücüye çıkan on beş yaşında kız gibi bize kahve verdi. İş şakaya vurmamasını, çok ölçülü ve saygılı olmasını sevdim. Sonra o da kendine bir kahve aldı. Bir paket Samsun çıkardı. Yeni barıştığı babasına da bir tane verdi ve sonra kendi de bir tane yakıp dumanını puf diye küçük odanın ortasına üfledi. O zaman hepimiz sustuk. O zaman Süleyman'ın değil gebe bırakıp evlenmek zorunda kaldığı için utanmak, bu kadınla evleniyorum diye bir gurur da duyduğunu hissettim. Melahat Hanım'ın sigara dumanı mavi bir sis gibi odada salınırken Süleyman'ın sigarasının dumanını Korkut'un suratına kendi üfleyebilmiş gibi mağrur olduğunu hissettim ve aklım karıştı (2023c: 362).

-“Tanışarak evleneceğinize göre, görücü usulü değil, modern bir evlilik olacak bu!” derdi en alaycı zamanında Ferhat (2023a: 79).

-Kolağası'na on yıl önce sorsalar, görücü usulü evlenmeye karşı olduğunu samimiyetle söylerdi. Harbiye'den mezun olduğunda pek çok subay arkadaşı gibi idealistti ve kadınların başlarını, yüzlerini Araplar gibi aşırı kapatmasına karşıydı. Dört kadınla evlenen Hacıağalardan, genç kızlarla evlenen yaşlı zenginlerden de nefret ederdi. Pek çok genç subay gibi, Osmanlı'nın yüzyıllarca zafer kazandıktan sonra Batı karşısında hızla zayıf düşmesinin nedeninin kötü ve geri gelenekler olduğunu düşünüyordu. Bu görece Avrupalı düşüncelerinde Mingerli, Akdenizli olmasının, Ortodokslara yakınlığının etkisi vardı elbette. Kolağası Harbiye'de ihtilalci öğrencilerin Padişah karşıtı bildirilerini de okumuştı. Elden ele gezen Napolyon biyografisini bir gecede bitirmiş, Fransız İhtilali'nin kahramanlarının “liberté, égalité, fraternité” diye haykırırken ne istediklerini anlamış ve zaman zaman içtenlikle hak vermişti onlara (2021: 86).

-Pek çok subay gibi o da yirmi beşine gelmeden “Bir dul kadın var sana uygun, çok mazbut” gibi uyarılara kulak vermeye başlamıştı (2021: 86).

-Zeynep'in annesi Emine Hanım ile Kolağası'nın annesi aynı mahalleden değillerdi ama son beş yıldır arkadaşlıklar. Emine Hanım'ın güzel kızını, Satiye Hanım on ikisinden beri biliyordu. O zamandan beri çok güzeldi ama bakalım Kolağası kızı beğenecek miydi ya da Zeynep Kolağası'na ısınacak mıydı? Daha birbirlerini hiç görmemişlerdi (2021: 149).

4.1.3.1.2 Söz ve Nişan

-Ablam Rayiha'nın, kendisine âşık, çocuk gibi güzel, dürüst bir koca bulması hepimizi sevindirdi. Düğün için babam ve Rayiha ile İstanbul'a geldik. Bu ikinci gelişimde de Vediha ablamlarda kalıyoruz. Kınagecesinde diğer kadınlar arasında biz üç kız kardeş öylesine eğlendik ki gülmekten gözlerimizden yaşlar aktı: Rayiha, babamın herkesi azarlamasını; Vediha, Korkut'un araba kullanırken trafikte sinirlenip küfürler etmesini taklit etti. Ben de beni istemek için eve gelen taliplilerin Beyşehir'de Eşrefoğlu Camii'nin karşısındaki manifaturacı Affan'dan getirdikleri bir paket şekerle bir şişe kolonyayı nereye koyacaklarını bilememelerini taklit ettim. Rayiha'dan sonra, evlilik sırasının şimdi bana gelmesi hayatımı zorlaştırdı: Babamın başımda bekçi gibi dikilmesinden ve kınagecesi yaptığımız odanın kapısının her açılışında aralıktan yirmi tane meraklı gözün bizleri seyretmesinden şikâyetçiyim. Damat adaylarının bana ölümüne âşıkmiş gibi uzaktan manalı manalı

bakmaları (bazıları bunu yaparken parmak uçlarıyla bıyıklarına diyor, ama daha kestirme yolun beni değil babamı etkilemekten geçtiğini düşünenlere de sinir oluyorum (2023c: 193).

-Gürültülü kadın kalabalığının ortasında sandalyede oturuyordum. Üzerimde Mevlut’la Aksaray’dan aldığımız ve ablalarının çiçekler, danteller işlediği pembe elbise, başımda Vediha’nın yerleştirdiği duvak, gözlerimin önünde duvağın yarı saydam örtüsü vardı, ama şarkılar türküler söyleyip oyunlar oynayan neşeli kızları tülbentin aralığından görebiliyordum. Kına yakılır, içinde bozuk paralar yanan mumlarla başımın üzerinde tabakla gezdirilirken, bütün kızlar ve kadınlar “Vah zavallı Rayiha, ana evinden yabancı yere gidiyorsun, çocukluktan çıkıp kocaman kadın oluyorsun,” diyerek beni kederlendirmeye çalıştılsa da hiç ağlayamadım (2023c: 193).

-En sonunda Ayşe ile barıştık, kaldığımız yerden ilişkimize devam ettik ve nişanlanmaya karar verdik. Annemin terziyle birlikte diktiği yeni bir elbiseyi giydiği nişandan sonra Ayşe’nin bazı cumartesi öğleden sonraları Deniz Kitabevi’ne gelip beni alması, patronun ve genç tezgâhtarların "Gördesli kız"ı güzel bulmaları hoşuma giderdi (2023d: 98).

-O gün Füsun ile buluşmalarından sonra, nişandan birkaç saat önce Merhamet Apartmanı’ndan ayrılırırken Kemal nişanın çok güzel geçeceğini hemen anlamış (2023b: 25).

4.1.3.1.3 Başlık ve Çeyiz

-Hacı Hamit Vural. “Delikanlı, karasevdaya yakalanmışsın, çok acı çekiyormuşsun, doğru mu?” diye sordum da gözlerini utançla kaçırdı benden: Sırılsıklam âşık olduğu için değil, arkadaşları kara sevdasını öğrendiği, işini tek başına halledemediği için utanıyordu. Şişman kardeşine döndüm: “Hayırlısıyla ağabeyinin gönül derdine inşallah bir çare bulacağız,” dedim. “Ama o bir hata yapmış, sen yapmayacaksın. Adın ne senin bakayım? Süleyman evladım, bir kız! ağabeyin gibi, bütün ruhunla seveceksen...evlendikten sonra seveceksin. Hadi acelen var, nişanlandıktan sonra, olmadı söz kesildikten sonra... En azından başlık parası kararlaştırıldıktan sonra. Ama ondan önce ağabeyin gibi âşık olup, sonra kızın babasıyla başlık parası pazarlığına oturursan, hinoğluhin babalar bütün dünyayı isterler senden (2023c: 126).

-Abdurrahman Efendi. Damat adayı ısrar etti, Beyşehir’de bir daha buluştuk. Âşık-san para pazarlığı etmezsin demedim. Vedihacığımın ve diğer kızlarımın

kaderleri ve kismetleri benim elimde olduğu için titreyerek gitmiştim lokantaya, oturdum ve daha birinci kadehi içmeden bir daha söyledim: “Affedersin delikanlı, seni çok iyi anlıyorum ama güzel KIZIM ASLA SATILIK DEĞİLDİR.” (2023c: 125).

- “Başlık parası ne verdin? Ayrılırsan ne vereceksin?” diye sordu hurdacı.

“Ne başlığı?..” dedi Ferhat. “Kızı kaçırmış ya işte.”

“Boşarsan ne vereceksin?”

“Bizi ancak ölüm ayırabilir,” dedi Mevlut.

“Birine on Reşat altını, ötekine de yedi Cumhuriyet yazarsın,” dedi diğerk şahit.

“Bu çok fazla,” dedi Ferhat (2023c: 183).

-Artık kötü günlerin bittiğini, kaybedilen bütün vakitlere rağmen önlerinde büyük bir mutluluk olduğunu söylemiş Kemal. “Ben de öyle düşünüyorum!” demiş Füsün. “Hilton’da herkesinki gibi büyük, güzel bir düğünümüz olsun” demiş. “Her şey doğru dürüst, düzgün ve özenli olacak” diye de eklemiş. “Ben de öyle istiyorum” diye cevap vermiş Kemal. “Bir başka isteğim daha var...” demiş Füsün. “Hep birlikte arabayla Avrupa yolculuğuna çıkmamızı istiyorum” diye açıklamış. “Annem de Paris’e benimle gelecek. Müzelere gider, resimlere bakarız. Evlenmeden önce evimizin çeyizini de Paris’ten almak istiyorum” (2023b: 50).

-Korkuya rağmen zaman zaman evlilik mutluluğu onları “ihtiyatsız” davranmaya itiyordu. Zeynep’in annesinin kızı için yıllarca düzdüğü çeyiz ile Kolağası’nın annesinin ailesinin verdiği eşyalar Zeynep’in ana evindeydi. Zeynep düğün hediyelerine ve çeyizine, el ile işlenmiş masa örtülerine, İtalya’da yapılmış porselen kahve takımına, gümüş şekerliklere (biraz kararmışlardı), lambalara bakmaktan hoşlanıyordu (2021: 236).

4.1.3.2 Nikâh

-Mevlut, Korkut ile VEDIHA’nın ağustos sonundaki düğününe gitti. Kararını nasıl değiştirdiğini kendi kendine açıklamakta zorlanıyordu. Düğün sabahı, babasının tanıdığı bir terziden indirimle aldığı ceketı giydi. Babasının bayramlarda ve devlet dairelerine gidişlerinde giydiği soluk lacivert kravatını da taktı. Bir kenara ayırdığı parayla Şişli’de bir kuyumcudan yirmi mark aldı (2023c: 134).

-Mevlut şekerli bisküvilerle birlikte, naftalin gibi kokan votkali limonatalardan bir tane daha içti. Gelin ile damada hediye verme, takı takma sırasına girince Korkut’un evlendiğı VEDIHA yengenin şaşırtıcı güzelliğini uzun

uzun seyrededildi. Kızlar masasında oturan küçük kız kardeşi Rayiha da büyük ablası gibi güzeldi; Mevlut kalabalık genç kızlar masasına doğru baktıkça, Rayiha'yı gördükçe içinde hem yaşama isteği kadar güçlü bir istek keşfediyor hem de utanıyor, hayatta başarısız olmaktan korkuyordu. Korkut'un ceketinin yakasına yirmi markı, Süleyman'ın verdiği çengelliğneyle iğnelerken yengesinin güzel yüzüne bakamadı ve utancından utandı (2023c: 137).

-“Mevlutçuğum, şimdi senin en iyi arkadaşın, amcaoğlun olarak değil, kız tarafı olarak konuşuyorum, beni iyi dinle. Rayiha daha on sekizinde değil. Babası çok kızar da ‘Kızımı kaçıranı affetmem’ der de peşine jandarma salarsa ta on sekiz yaşına kadar hem saklanacaksın hem de nikâh kıyamayacaksın. Ama sonunda, er ya da geç, Rayiha ile devlet nikâhıyla evleneceğine şimdi şeref sözü ver bakalım.”

“Şeref sözü veriyorum,” dedi Mevlut. “İmam nikâhıyla da evleneceğim onunla.” (2023c: 171).

-Ağa Camii'nin arkasındaki sokaklardan birinde Ankara İmam Hatip Okulu'ndan mezun bir Kürt hurdacı vardı. Resmi nikâhla evlenen ama ne olur ne olmaz bir de dini nikâh olsun diyenleri, köyde bir başka karısı olmasına rağmen İstanbul'da âşık olan çaresizleri, annelerinden babalarından, ağabeylerinden gizli buluşup arkadaşlık ederken kendilerini tutamayıp işi fazla ileri götüren ve suçluluk duygularıyla bunalan muhafazakâr gençleri üç beş kuruşa şıpınışı evlendirirdi. Velilerinden izin alamayan gençleri ancak Hanefi mezhebinden biri evlendirebileceği için Hanefi olduğunu da söylerdi.

Mevlut adamı eski kalorifer petekleri, soba kapakları, paslı motor parçalarıyla dolu karanlık dükkânının arka kısmında, elindeki Akşam gazetesine başı gömülmüş uyuklarken buldu.

“Hoca efendi, dinimizin kurallarıyla evlenmek istiyorum.”

“Anladım ama bu telaş ne?” dedi hoca. “İkinci karıyı almak için hem yoksul hem de çok gençsin.”

“Kız kaçırdım!” dedi Mevlut.

“Tabi kızın rızasıyla?..”

“Birbirimize âşığız.”

“Aşk deyip zorla kız kaçıranı ırz düşmanı çok şerefsiz vardır. Kızla zorla birlikte olan bu alçaklar, kızın biçare ailesini ikna edip sonunda evlenirler de...”

“Ne münasebet,” dedi Mevlut. “Biz kendi rızamızla ve inşallah aşkla evleneceğiz.”

“Aşk bir hastalıktır,” dedi hoca. “Acil ilacı da, haklısın, evliliktir. Ama tıfonun ateşi düştükten sonra, bütün hayatı boyunca kinin alır gibi yavan bir ilaç alacağı için hemen pişman olur insan.”

“Ben pişman olmayacağım,” dedi Mevlut.

“Acelen ne o zaman? Kızla gerdeğe girmedin mi hâlâ?”

“Usulüyle evlendikten sonra,” dedi Mevlut (2023c:180).

-Mevlut ile Rayiha takı töreninde beni yanlarına hem kâtip hem sunucu istediler. Ben elimdeki mikrofonla “Rizeli müteahhit ve iş adamımız ve büyük hayırsever, Duttepe Camii'nin banisi Hacı Hamit Vural Beyefendi Hazretleri damada İsviçre malı (aslında Çin yapımıdır) bir kol saati takıyor!” diye her ilan edişimde, ağzında sigara elinde limonata sıkıntıdan patlayan düğün kalabalığı alkışlayarak dalgalanıp eğleniyor, dedikoduya ve gülüşmeye başlıyor ve az bir para takıp sıvışabileceğini düşünen pintiler de rezil olacaklarını anlayıp daha büyük bir kâğıt para hazırlıyorlar (2023c: 196).

-Süleyman'ın öfkesinden hâlâ korkuyorduk. Kimse de Aktaşlarla barışalım diye yardım etmiyordu (bu konuda Mevlut'a, Rayiha ve Vediha'ya kızılıyordum). Böylece Samiha ile Gazi Mahallesi'nde bir yoksul düğünüyle sessizce evlendik. Tabii düğünde Mevlut'la Rayiha'nın aksine üzerimize altınlar, yüz dolarlar takılmadı. Hem Mevlut'u çağırmadım, en iyi arkadaşım düğünümde gelmedi diye üzülüyordum, hem de Aktaşlara iyice yanaştı, çıkar için faşistlerle düşüp kalkıyor diye kızılıyordum ona (2023c: 233).

-İçinden hülyalı işçi kızın aşk ve evlilik mektubu çıkan Bafra paketinden de Alâaddin sorumlu değildi, ama paketi açan badanacı çırağı mutlulukla etekleri zil çalarak koşa koşa gelmiş, elini öperek Alâaddin'den nikâh şahidi olmasını istemiş ve kızın adını ve adresini sormuştu (2023a: 108).

-ORHAN PAMUK RÖPORTAJ: Çocukluğumda açılmıştı Hilton. Oraya gitmek bir törendi. Nişantaşlılar Hilton'a gitmeyi severler, orada kendilerini Amerikalı, Avrupalı gibi hissederler. Ben de giderdim onlarla birlikte. Bütün düğünler Hilton'da yapılırdı, Masumiyet Müzesi'ndeki düğün dahil olmak üzere (2023b: 25).

-Kolağası'nın nikâhı aslında Splendid Oteli'nde kıyılacaktı ama güvenlik endişesiyle (Ramiz'in adamları vardı o bölgede) Vilayet'teki büyük toplantı odasına alındı. Nikâh yerinin değiştirilmesinden huzursuz konuklar, Vilayet binasının lizol kokulu giriş kat koridorunda bekletildikten sonra birden nikâh töreni için ikinci kata

çıkıldılar ve büyük toplantı salonuna alındılar. Herkes şık, temiz ve iyimserdi. Zeynep, Mingerli kızların geleneksel kırmızı gelinliğini giymişti. İki ağabeyi redingotlar ve çizmeler giymişlerdi. Kolağası nikâhı bir rüyadaki gibi dışarıdan seyreliyordu. Kör Mehmet Paşa Camii imamı Nurettin Efendi deftere damadın, gelinin adını yazarken onlar birbirlerini uzaktan süzdüler (2021: 219).

4.1.4 Ölüm

-Bir dönem Osmanlı padişahlarının tahta oturur oturmaz, bütün şehzadeleri öldürmeleri (arkasından da tek tek, kardeşleri için hüznlenmeleri) de bu “devlet için zorunlu acımasızlık” mantığıyla meşrulaştırılırdı (2023d: 123).

-Bir akşamüstü babamın karısı cep telefonuyla Ayşe'yi aradı, babamın bir sıkıntı geçirdiğini söyledi. Hemen arabaya bindik ama yazıhaneden çıktıktan tam üç saat on beş dakika sonra babamın evine varabildik. Pencerelerde hiçbir ışık görmeyince şaşırdım, hatta sinirlendim ve babamın karısı ağlayarak kapıyı açınca ilk anda kavga ettiklerini sandım. Ama eve girer girmez babamın öldüğünü anladım. Sonra birisi bir dokunuşta lambaları yaktı ve görmek istemediğim şeyi bir pişmanlık duygusuyla gördüm. Babam, son gelişimizde oturup tatlı hikâyeler anlattığı divanda uzanıyordu (2023: 133).

-“Beni dikkatli dinle” dedi Ayşe. “Şimdi orada siyasi bir bahaneyle seni birisine bıçaklatsalar ya da sarhoş numarasıyla kim vurduya getirip birisi seni vururirse ne olacak?

“Ölmüş olacağım o zaman” diyerek güldüm.

“O zaman Sührab, bütün şirket Kırmızı Saçlı Kadın'la oğlunun olacak” dedi Ayşe. “Ve bu yüzden, bu insanlar hiç çekinmeden adam öldürür.”

“Miras için bu akşam kim öldürecekmiş beni?” diye sordum. “Buraya geleceğimi kimse bilmiyordu; ben bile.” (2023d: 163).

-Kısa süre sonra da Devrimci Yurttaki arkadaşlarını eylemsizlikle suçladı ve silahlı mücadele örgütlemek için Malatya'ya gitti. Orada uyandırmaya çalıştığı vatandaşlarımızın bu bozguncuyu nasıl ihbar ettiğini ve kocamın jandarmalar tarafından bir dere kenarında sıkıştırılıp nasıl vurulduğunu anlatmayacağım (2023d: 176).

-Babasının ölümünden sonra gazetelerin aynı dille onu suçlamaları da tesadüf değildir. Ama oğlum babasını niyet ederek öldürmedi. Enver'im aslında

baba katili de sayılamaz ama gazeteler bu çirkin sözleri hep bir ağızdan öyle çok tekrarladılar ki, bu leke evladımın üzerinde kaldı (2023d: 187).

-Boşnak kökenli bu zavallı kızcağızın (yani Füsün'un anneannesinin annesinin) Balkan Harbi sırasında, Edirne boşaltılırken öldüğünü söyledi. Bu zavallı kadın, dedem Ethem Kemal'den çocuk doğurmamıştı; ama ondan önce, annemin deyişiyle 'çocuk yaşta' evlendiği fakir bir şeyhten Mihriver adlı bir kızı olmuştu (2012: 62).

-Ağlamak da böyle durumlarda kurbanların gösterdiği sıradan tepkilerden biriydi, ama Abdi Paşa'nın ağlayan yüzünde öyle bir şey gördü ki cellat, otuz yıllık meslek hayatında ilk defa bir kararsızlık geçirdi. Böylece, hiç yapmadığı bir şeyi yaptı: Boğmadan önce kurbanının yüzüne bir kumaş örttü. Başka meslektaşlarında gördüğü zaman eleştirdiği bir davranıştı bu; çünkü işini duraksamadan ve kusursuz yapabilmek için celladın kurbanının gözlerine sonuna kadar bakabilmesi gerektiğine inanırdı.

Öldüğüne emin olduktan sonra, hiç vakit kaybetmeden ölünün başını gövdesinden 'şifre' denilen özel usturayla ayırdı ve yanında getirdiği içi balla dolu kıldan bir torbanın içine sıcağı sıcağına daldırdı. Görevini başarıyla yaptığını Padişah'a kanıtlayabilmesi için, İstanbul'da onu teşhis edeceklere kurbanının kellesini hiç bozulmadan götürmeliydi. Çünkü idam edilmiş ünlü paşanın kesik başı sergilenip topluma gösterilmezse, yandaşları aslında paşanın sağ olduğunu iddia eder, yerine bir benzerini geçirip isyan edebilirlerdi.

Cellat, kesik başı içi balla dolu kıldan torbaya dikkatlice yerleştirirken, Paşa'nın yüzündeki o ağlayan bakışı, o anlaşılmaz dehşet verici ifadeyi bir daha, hayretle gördü ve ömrünün pek de uzak olmayan sonuna kadar hiç unutmadı (2023a: 15).

-Kurbanının gövdesi gözyaşlarıyla ve iç bayılacak kadar acıklı bir cenaze töreniyle gömülürken, cellat atının terkisindeki kelleyle, olay yerinden en azından iki günlük uzaklıkta olmayı isterdi hep (2023a: 16).

-Harem dedikoducularından öğrendiği şey o kadar kederlendirmiş ki Tatar güzelini, kendini Harem avlusundaki sedir ağacına sessizce asmış (2023a: 24).

-Muzaffer Fahir Şah, esir aldığı Selahattin Han'ı işkenceyle öldürttüktan sonra, gelenek olduğu üzere, ilk iş olarak kendi mührünü vurmak için rahmetlinin kütüphanesini ve haremini ziyaret etti (2023a: 25).

-Ne yazık ki soğuk bir kış günü beni taşıyarak kayalık geçitlerden geçen Tatar ulağın yolunu haramiler kesti. Önce dövdüler zavallı Tatar'ı, sonra harami usulünce soydular, ırzına geçip imansızca öldürdüler (2023a: 32).

-Diyar-ı Hind'i fethederken başına güneş geçip günlerce burnu kanaya kanaya ölen İskender'in son anlarına gölge olmak isterdim (2023a: 32).

-Upuzun bacaklarına upuzun çoraplar giyen ve her zaman ağlayacakmış gibi duran kızın bakan olan babası Başbakan Adnan Menderes'in elini kolunu sallayarak çıktığı uçak kazasında ölünce, kızın, babası ölmeden de olacakları bilip ağladığını sandım (2023a: 50).

-“Sen bir yerde çalışmaya mı başladın? dedi Eda öğretmen.

“Hayır” dedi Mevlut “Babam öldü.” (2023a: 85).

-İslamcı Mücahit Adaleti seni çoktan ölüme mahkûm etti, karar beş gün önce Tokat'ta oylama sonucu ittifakla alındı, beni de infaza yolladılar. Gülmeseydin, pişman olsaydın belki affederdim. Al şu kağıdı idam kararını oku bakalım... (Bir sessizlik.) Karı gibi ağlamadan yüksek sesle oku, hadi şerefsiz, yoksa hemen vururum seni” (2023a: 95).

“... O kızımız okula alınmadığı için ya da babasının baskıları yüzünden değil, Milli İstihbarat Teşkilatı'nın bizlere bildirdiği gibi, ne yazık ki aşk acısından kendini asmıştır.”

“Ölürken bıraktığı mektupta öyle demiyor.”

“Hatta affınıza sığınarak söylüyorum evladım; -lütfen indirin o tabancayı- daha evlenmeden önce bu cahil kızımız, bekâretini kendinden yirmi beş yaş büyük bir polise düşüncesizce verdikten sonra adamın ne yazık ki evli olduğunu ve kendisiyle evlenmeye hiç niyeti olmadığını söyleyince...” (2023a: 95).

-“Evladım, beni vurup son otobüsle Kars'tan kaçmayı düşünüyorsan,yollar kardan kapandı, altı otobüsü kalkmayacak, sonra pişman olma.”

“Tam dönüyordum ki, Allah seni şu Yeni Hayat Pastanesi'ne yolladı. Yani seni Allah affetmiyor, ben mi edeceğim. Son sözünü söyle, tekbir getir.”

“Otur sandalyene oğlum, bu devlet hepinizi yakalar, hepinizi asar.”

“Tekbir getir.”

“Sakin ol evladım, dur otur, bir daha düşün. Çekme onu, dur.” (Silah sesi, bir sandalyenin gürültüsü.) “Yapma evladım!” (İki el silah sesi daha. Sessizlik, bir inilti, televizyonun sesi. Bir silah sesi daha. Sessizlik.) (2023a: 97).

-Kültepe ve Oktepe'deki solcuların ve Alevilerin gittiği iki kahve taranmıştı. Kültepe'de iki, Oktepe'deki kahvede bir ölü ve yirmiye yakın yaralı vardı. Ertesi gün, kendilerine silahlı öncü diyen Marksist takımlar ile ölenlerin Alevi akrabaları ayaklandılar. Mevlut da Ferhat ile kalabalığın içindeydi, arada bir slogan atıyor, en ön sırada olmasa bile mahalle içindeki yürüyüşlere katılıyordu (2023c: 110).

-Kapıdan içeri girince kendisini aceleyle eve Allah'ın koşturduğunu anladı. Rayiha ilkel bir yolla kendi kendine bebeği düşürmeye kalkışmış, kötü şeyler olmuş, kan kaybı ve acıdan yar baygın haldeydi. Mevlut karısını kaldırdı, kucağına aldı, koşar adım bir taksiye koydu. Bunları yaparken bu anların her birini hayatının sonuna kadar unutmayacağını biliyordu. Her zamanki mutlu hayatları yok olmasın, Rayiha'nın canı yanmasın diye çok dua etti. Karısının terli saçlarını okşadı; yüzünün kâğıt gibi beyaz olmasından korktu. Beş dakika uzaklıktaki İlk Yardım Hastanesi'ne giderlerken Rayiha'nın yüzünde, onu kaçırdığı akşam gördüğü yarı suçlu yarı şaşkın bakış vardı. Hastanenin kapısından içeri girerlerken Rayiha kan kaybından ölmüştü. Otuz yaşındaydı (2023c: 348).

-Sorgu bir ara yavaşlamıştı. Mevlut açık kalan kapıdan, koridordan kolunda bir polisle Süleyman'ın geçtiğini gördü. Onun ne işi vardı burada? Mevlut kafasını toparlayamadan polislerden Ferhat'ın iki gece önce evinde öldürüldüğünü öğrendi. Mevlut'un yüzünde beliren ifadeye polisler dikkatle baktılar. Ferhat'ın tahsildarlık işlerini sordular. Mevlut bildiği her şeyi sarhoş gibi anlattı. Ne Ferhat'ı ne de Süleyman'ı suçlayacak bir şey söyledi. Arkadaşı ölmüştü (2023c: 382).

-KEMAL: Çok uzakta, dost köpek sanki arabayı ve Füsün'u tanıyarak yolun ortasına çıkıyordu. Füsün'un vitesi büyüttüğünü, gaza sonuna kadar bastığını gördün. Kuçu fark etsin de kenara çekilsin istedim, ama çekilmedi. Füsün, çarpışmadan altı yedi saniye sonra, göğsüne giren direksiyon ile bir konserve kutusu gibi katlanan arabanın içine sıkışarak öldü (2023b: 52).

-O günlerde bir Türk faşisti (bağımsız mı, devlet kontrolünde mi bilemem) İstanbul'da Patrikhane'nin duvarından ateş edip bir papazı öldürmüştü. Yunan Faşistleri de Atina'da kana-kan-intikam diyordu... Ben de etraftaki Türk yazarıydım. Beni vurabilirlerdi (2022: 31).

-Karşılıklı atışlar, müsademe bitti; Ramiz ve diğer baskıncılar vurulup devrildiler. Şimdi Kolağası ölenler ve vurulanlar arasında... (2022: 358).

-Gece geç vakitte eve geldim. Babamın öldüğünü söylediler. Çocukluğumdan kalan bir görüntü, evde onu şortla görüşüm, incecik bacakları içime acıyla işleyerek aklıma takıldı (2023e: 15).

-“Şimdiye kadar kaç ölü var?”

“Kimine göre on beş, kimine göre daha da fazla. Bazısı karantinacılar gelir, evi, dükkânı kapatır, eşyaları yakar diye ölüyü saklıyor. Bazısı da her ölüye vebadandır diyor. Her yaz burada bir de ishal salgını olur. Karantina Müdürü ihtiyar Nikos İstanbul’a kolera var diye telgraf çekmek ister. Onu durdurup bekletirim (2021: 39).

-Hücre kapısının önündeki kalabalık çekilip içeri yeterince ışık girince Bonkowski Paşa ile muavini, gardiyan Bayram’ın vebadan öldüğünü ve buradaki salgının veba olduğunu anladılar. Aynı aşırı beyaz ten rengini, içeri göçmüş gibi gözüken yanaklarla, hayretle açılmış fırlak gözleri ve acıdan kurtulmak ister gibi mintanın kenarını kavrayıp sıkılmış parmakları İzmir’de en azından üç ölüde görmüşlerdi. Kusmuk ve kan lekeleri ve tuhaf koku da aynıydı. Doktor, zindan bekçisinin gömleğinin düğmelerini dikkatle çözüp gömleği çıkardı. Boyunda ve koltukaltlarında hıyarcık yoktu. Ama ölünün karnı ve bacakları soyulunca, sol kasığın üzerinde veba hıyarcığını gördüler. Hiçbir şüpheye izin vermeyecek kadar gelişkin ve büyüktü. Parmaklarının ucuyla hafifçe dokunarak hıyarcığın o ilk sertliğini kaybettiğini, demek ki en azından üç günlük olduğunu ve ölünün çok acı çektiğini anladılar (2021: 43).

4.1.4.1 Ölü Gömme ve Taziye

-Babamı Feriköy Mezarlığı’na gömdük. Mezarının başında üç çeşit kalabalık vardı: Önlerde, gözü yaşlı karısı, biz ve uzak yakın bütün akrabalar; arkalarda duran ve babamdan çok benim için gelen bir müteahhitler, mühendisler ve iş adamları kalabalığı ve ikili üçlü topluluklar halinde dikilip sigara içerek, namazı bekleyen eski siyasi arkadaşları (2023d: 135).

- “Ne zaman öldü Mahmut Usta?”

“Beş yıldan fazla oldu” dedi Sırrı Bey. Mahmut Usta’yı yokuşun yanındaki mezarlığa gömmüşlerdi. Öngören’deki çırakları, diğer ustalar, fabrika sahipleri hepsi gelmişlerdi cenaze namazına (2023d: 137).

-1970’lerde cenazelerde cemaatin yakasına ölünün resmini iğnelemek, Soğuk Savaş etkisiyle o günlerde sık sık işlenen siyasi cinayetlerden sonra gelişen bir alışkanlıktı ama kısa zamanda İstanbul burjuvazisi tarafından da benimsendi.

Kara gözlüklü, acılı ve aslında mutlu sosyete kalabalığının tıpkı sağcı ve solcu militanlar gibi yakalarına taktıkları bu portreler sıradan bir sosyete cenazesine, uğruna ölünecek yüksek bir amacın, bir idealin itibarını verirdi (2012: 115).

-Teşvikiye Camii'nden yalnız zenginlerin değil, ünlü şarkıcıların, siyasetçilerin, paşaların da cenazesi kalkar, askeri bando ya da belediye bandosunun eşlik ettiği kalabalık, tabutun arkasından bizim evin önünden geçer, biz de pencereden seyrederdik. Güzel ve rahat bir evin eşyaları, perdeleri arasından ve pahalı antika porselenlerle sedef takımları, saatler, meyveler, fincanlar, tabaklar ve çerçeveli fotoğraflarla çevriliyken, dışarıdan geçen tabut ve cenaze tıpkı Batı'daki “vanitas” denen resimler gibi, bizlere güzel hayatımızın geçiciliğini, ölümün kaçınılmazlığını hatırlatırdı (2012: 115).

-“Konyalı, başın sağ olsun, İstanbul'da baban ölmüş,” dedi yeni teğmen. “Bölüğe git, yüzbaşı sana izin versin.”

Mevlut'a bir hafta izin verdiler. Garajlarda İstanbul otobüsünün kalkmasını beklerken bir kadeh rakı içti. Titreyerek sarsılan otobüste tuhaf bir ağırlıkla gözkapakları kendiliğinden düşüyor, uyuyakalıyor, rüyasında cenazeye yetişemediği için ve hayattaki diğer kusurları yüzünden babasından azar işitiyordu.

Babası gece uykusunda kendiliğinden ölüvermişti. Komşular iki gün sonra keşfetmişlerdi bunu. Boş yatak, babası aceleyle evden çıkmış gibi aşırı dağınıktı. Mevlut'un asker gözlerine ev tertipsiz ve zavallı gözüktü. Ama başka hiçbir yerde koklamadığı o benzersiz kokuyu aldı: Babasının, Mevlut'un kendi gövdesinin, nefeslerinin, tozun, ocağın, içeride yirmi yıl boyunca pişen çorbaların, kirli çamaşırların, eski şeylerin, kendi hayatlarının kokusuydu bu. Mevlut odada saatlerce kalacağını, babasını anıp ağlayacağını sanıyordu ama hüznün öyle ağır bastı ki dışarı attı kendini.

Mustafa Efendi'nin cenazesi, Mevlut'un Kültepe'ye gelmesinden iki saat sonra ikindi namazında Duttepe'de Hacı Hamit Vural'ın camiinde kılındı. Mevlut yanında sivil kıyafetler getirmiş ama onları giymemişti. Teselli etmek için kederli bakışlarla bakanlar, Mevlut'u çarşıya çıkmış er kıyafeti içinde görünce gülümseyiveriyorlardı.

Mevlut tabutu mezarlıktaki yerine kadar sırtladı. Babasının cesedi üzerine kürek kürek toprak attı. Bir an ağlayacağını sandı, ayağı kaydı, mezara düşüyordu. Otuz beş kırk kişi vardı cenazede. Süleyman Mevlut'a sarıldı, bir başka mezarın üzerine oturdular. Mevlut mezar taşlarından Sanayi Mahallesi Mezarlığı'nın bir

gurbetçiler mezarlığı olduğunu gördü. Civardaki bütün tepelerin ölülerinin gömüldüğü, bu yüzden hızla büyüyen mezarlıkta İstanbul doğumlu tek kişi olmadığını kitabeleri dalgın dalgın okurken anladı. Sivas, Erzincan, Erzurum ve Gümüşhane doğumluydu buraya gömülenlerin çoğunluğu.

Çıkıştaki mezar taşı ustasıyla pazarlık etmeden, orta boy bir mezar taşı için anlaştı. Az önce okuduğu kitabelerden ilhamla bir kâğıda şöyle yazıp verdi: Mustafa Karataş (1927-1981). Cennetpınar, Beyşehir. Yoğurtçu-Bozacı. Ruhuna El-Fatiha (2023c:163).

-Rayiha'nın naaşını İlk Yardım Hastanesi'nden Süleyman ile birlikte aldık. Dediler ki: "Süngeriyile, sabunlu suyu, kefen bezinin ve havlunun en iyisi ve gülsuyuyla, İstanbul'un en iyi kadın ölü yıkayıcıları Beşiktaş'taki Barbaros Camii'nin gusülhanesindedir. Bahşişi baştan verirsen iyi edersin." Biz de Süleyman ile öyle yaptık ve avluda karşılıklı sigara içerek Rayiha'nın yıkanmasını bekledik. Sanayi Mezarlığı idarehanesine Mevlut da geldi. Nüfus kâğıdını unutmuş, üçümüz Tarlabası'na geri döndük. Mevlut evde nüfus kâğıdını bulamadı, sonra yatağa devrilip ağladı, sonra kalktı, arayıp kâğıdı buldu. Geri döndük (2023c: 349).

-Allahtan kadınların cenazeye gitmesi yasak. Dayanamazdım ben. Erkekler camiye gidince biz evde kalan kadınlar, Mevlut'un kızları, hep birlikte ağladık. Bazan odanın bu köşesi ağlıyor, derken o taraf susuyor öbür köşe ağlıyor. Cenazeden dönenleri, hatta akşamı beklemedim, mutfığa gittim, herkese helva verdim. Helva gelince ağlamalar durdu. Fatma ile Fevziye helva yiyerek pencereden aşağıya bakarken arka bahçede Turan ile Bozkurt'un siyah beyaz futbol topunu gördük. Helva bittikten sonra gene ağlamalar başladı ama sonunda ağlaya ağlaya yoruluyor insan (2023c: 350).

-Peygamberimiz Efendimiz, "Cenaze namazında en arka safta durmak en güzeldir," buyurmuşlardır. Hakikaten cemaat bir sağa selam verirken, bir de sola verirken seyretmeyi severim, bu yüzden de cenaze namazı kaçırmam. Cenab-ı Allah'a, iyi insan ise bu hatunu cennete yolla, günahkâr ise affet diye yalvardım, neydi adı, imam efendi şimdi söyledi ya. Merhume Rayiha Hatun da pek küçük, pek hafıfmış, tabutunu ben de bir an sırladım da, tüy gibiydi (2023c: 351).

-Süleyman. Korkut göz kulak ol dediği için zavallı Mevlut'un hep yanımdaydım. Mezara kürek kürek toprak atarken gene az daha düşüyordu içine, ben tuttum arkadan. Derken gücü kalmadı, ayakta duramıyordu. Bir başka mezarın

kenarına oturttum onu. Rayiha'nın tabutu gömülene, kalabalık dağılana kadar Mevlut yerinden kalkmadı (2023c: 351).

-Ölüm ilanını yazarken gelen notlara, ricalara, dileklere, küçük tartışmalara kendimi kaptırınca, bütün ölümlerde neden cenaze töreninin ölümün kendisinden daha önemli oluverdiğini anladığımı sandım (2023e: 15).

-Akşamüstü işlemleri yapmak, mezarı hazırlamak için Edirnekapı Şehitliği'ne gittik. Ağabeyim ve amcaoğlu mezarlığın küçük yönetim binasına gidince, taksinin ön koltuğunda şoförle yalnız kaldık (2023e: 15).

-Salgın ilerledikçe arabanın yoluna sahipsiz cesetler de bırakılmaya başlandı. Hemen alınması gereken bu cesetleri boş evlerde yaşayan yeni sakinler bırakıyordu çoğu zaman. Yeni evlerinin kokmasından ve karantinacıların içeri girip her yeri ilaçlayıp kapıları çivilemesinden endişeliydiler. Yakılacak eşyalarla dolu arabadaki cesetleri, karşı tepedeki mezarlığa götürmek, bulundukları mahalleye göre dinlerine karar verip törensiz, namazsız, duasız kireçleyip gömmek en makul çözümdü. Ama bu da incelik, uzmanlık ve tecrübe gerektiriyordu (2021: 251).

-Zeynep'in kireçlenerek, tören yapılmadan ertesi sabah gömülmesine karar verildi. Komutan Kâmil ölmüş karısının bembeyaz yüzünde şaşırılmış gibi bakan ifadesinden gözlerini alamıyor, çok içten bir suçluluk duyuyordu. Yanına oturup karısının soğumakta olan elini tuttu ve Hadid onu oradan zorla çekip götürene kadar yerinden kıpırdamadı (2021: 393).

-Komutan'ın karısının vebadan ölümünün gizli kalması gerektiği konusunda herkes hemfikir: Bu, dini tören yapılmadan ölünün Yeni Müslüman mezarlığında kendisi için açılan özel bir mezara gömülmesine yol açtı. Her zamanki cenaze arabası ve ölü gömücülerden ve martılarla kargalardan başka mezarlıkta tek başına bir de Komutan vardı (2021: 393).

4.2 Halk Bilgisi

Toplumların yaşam biçimlerini belirleyen öğelerden biri olan halk kültürü geleneği kuşaktan kuşağa , dilden dile aktarılır ve kültürel zenginliğin temelini oluşturur. Kültürel değerlere sahip çıkılması sağlıklı bir sürdürülebilir gelişmenin temellerinin pekiştirilmesi bakımından vazgeçilmezdir. Kültürel zenginlik, yaratıcılığı beraberinde getirmekte, yaratıcılık da sağlıklı ekonomik ve toplumsal gelişmeyi desteklemektedir (Artun, 2005: 314).

Halk kültürü ürünlerimiz, Türk toplum hayatının ifadesi, duygu ve düşünce beraberliğinin göstergesidir. Milli kültür yerellikten çıkmış, onu aşarak yurt

bütünlüğünde benimsenmiş ortak değerleri, yaşama biçimleri ve buna bağlı unsurları içine almaktadır. Bu unsurlar; doğum, evlenme ve ölüm olaylarından oluşan geçiş dönemleri; bayram, tören ve kutlamalar; halk inanışları; halk mutfağı; halk hekimliği ve anonim halk edebiyatı; halk hukuku; halk mimarisi; halk botaniği; halk veterinerliği gibi çeşitli alanlara dayanmaktadır. (Karakaş, 2006: 243-250)

4.2.1 Halk Astrolojisi

- Kasabanın ışıkları gözüküyordu; gök lacivertti ama yıldızların ışıltısı sanki âlemi turuncu yapmıştı. Biz de sanki bu âlemde koskocaman bir portakalın üzerinde oturmuş, karanlıkta uyumaya çalışıyorduk. Göğe çıkıp yıldızların ışıltısına ulaşmak yerine, şimdi üzerinde uyuduğumuz toprağın içine girmeyi hayal etmemiz doğru muydu? (2023d: 17).

4.2.2 Halk Botaniği

-Eniştemin bana verdiği iş Gebze'nin arkalarındaki bostanına ve kiraz ve şeftali bahçesine bekçilik etmektir. Bostanda bir çardak ile altında eski bir masa görmüş, oturup kitap okuyabileceğim çok vaktim olacak sanmış, yanılmıştım. Kiraz mevsimiydi, gürültücü, arsız kargalar sürüler halinde dallara saldırıyor, çocuklar ve bitişikteki arazide yapılan büyük inşaatta çalışan işçiler meyve-sebze çalmaya geliyorlardı (2023d: 12).

-Tekstilci Hayri Bey bu kıraç toprakta bir kumaş yıkama ve boyama fabrikası kurmak istiyordu (2023d: 17).

-Bulutlar dağılmış, güneş çıkmış, bizim otsuz, yarı kıraç topraklar bile renklenmişti. Yolun aralarından kıvrılarak geçtiği mısır tarlalarının içinden gürültücü kara kargalar sıçraya sıçraya yola çıkıyor, bizi görünce kanatlarını açıp bir anda uçuyorlardı (2023d: 23).

-Lando ıhlamur kokan ara sokaklardan geçerek yukarıdaki zengin Rum konaklarının önünden Hamidiye Caddesi'ne çıktı. Şeftali ağaçları çiçek açmıştı, hoş, değişik bir gül kokusu geliyordu. Geniş Hamidiye Caddesi'nin çınar ve akasya ağaçlarının altından yürüyen şapkalı, fesli beylerle, çarıklı köylülerle karşılaştılar (2021: 44).

-Karantina Müdürü cevap olarak kendinden önceki Edirneli müdürün vakit öldürmek için tarihi yapının arka bahçesinde yaptığı küçük botanik bahçesini gösterdi. Salgınsız, belasız, mutlu zamanlarda hademeyle birlikte saksı içlerindeki bodur palmyeleri, hurma ve demirhindi ağaçlarını, sümbül, mimoza ve zambak

fidanlarını ucu gaga şeklindeki bir kovayla nasıl suladıklarını gülümseyerek anlattı (2021: 89).

4.2.3 Halk Ekonomisi

-Çok geçmeden annem artık ne babamdan ne de eczaneden bir şey geldiğini, para durumumuzun kötü olduğunu söyledi. Sinema, dönerli sandviç ve resimli romanlardan başka bir masrafım yoktu. Kabataş Lisesi'ne evden yürüyerek gidip gelirdim. Resimli roman dergilerinin eski sayılarını alıp satan, kiralayan arkadaşlarım vardı. Ama onlar gibi hafta sonları Beşiktaş sinemalarının yan kapısında, ara sokaklarda sabırla müşteri beklemek istemiyordum (2023d: 11).

-Kafamın karıştığını görünce, iyi bir kuyucu çırağının yevmiyesinin bir bostan bekçisinin yevmiyesinin dört katı olduğunu söyledi. On günde biterdi işimiz; hemen geri dönerdim evime (2023d: 13).

-Ama hızlı para kazanmak aklıma takılmıştı bir kere. Anneme, eniştemin bostanında iki ayda kazandığım parayı iki haftada kazanabileceğimi, böylece giriş sınavına, dershaneye ve istediğim kitapları okumaya daha çok vakit ayırabileceğimi ısrarla söyledim (2023d: 13).

-Babamın bizi bıraktığını, bu yüzden annemle parasız kaldığımızı biliyor muydu? Mahmut Usta yoksullukla savaşıyor geçen çocukluğundan her bahsedişinde bunu kendime sorardım. Bazan eczane sahibi bir ailenin “küçük beyi”yken, zor duruma düşüp kuyucu çıraklığı ettiğim, yani kibar çocuğu olduğum için beni iğneliyor diye alınganlıkla düşünürdüm (2023d: 35).

-Giriş ücreti Mahmut Usta'nın bana verdiği yevmiyenin aşağı yukarı beşte biriydi; çocuklar ve öğrenciler için bir indirim işareti yoktu. En büyük afişte “erler için büyük indirim” diye yazıyordu. “Cumartesi-pazarları saat: 13:30 ve 15:00.” (2023d: 41).

-Tekstilci Hayri Bey, Mahmut Usta'ya kuyunun indiği met-re başına ödeme yapıyordu. Bir de su çıktıktan sonra yapacağı büyük ödeme ve bize de vereceği hediyeler, bahşişler vardı. Bu ödeme kuralları kuyucu ustalarıyla, kuyu kazdırınlar arasında yüz yıllardır gelenekler ve alışkanlıklarla oturmuştu. Kuyucu su bulunması zor bir yerde kuyu kazarsa, sondaki ödülü tehlikeye atacağı için, yer seçerken dikkatli olacaktı. Ya da arazi sahibi “Burayı kaz” diye susuz bir köşede ısrar ederse, kuyucu metre başına parasını gene alacaktı. Bazı kuyucu ustaları “Oraya kuyu vurmamı istersen, metresine şu kadar daha fazla alırım” diyerek su bulamama

tehlikesine karşı kendilerini güvenceye alırdı. Bazıları da on metreden sonra metre fiyatını artırırlardı (2023d: 45).

-Romanlarımın geçtiği, Kemal gibi pek çok kahramanımın yaşadığı Nişantaşı'nda, o yıllarda romanlarımın geliriyle müzeye çevrilebilecek bir ev satın alamazdım. Ama arka sokaklarda, şehrin merkezinden, temel alışveriş caddelerinden çok da fazla uzak olmayan yerlerde fiyatlar elverişliydi. Çocukluğumda, 1950'ler, 60'larda İstanbul'un nüfusu bir milyon civarındaydı. 1990'ların ortasında ise şehrin nüfusu dokuz milyona ulaşmış, ev arsa fiyatları yükselmişti. Ama yükselen fiyatlar, benim eski İstanbul'unun her köşesine ulaşmamıştı henüz (2012: 22).

-Aslında 1990'larda bile Çukurcuma'daki "bitpazarı" kendilerine "antikacı" diyemeyen sekiz-on dükkândan ibaretti. Müşterileri, kullanılacak eski ve ucuz bir masa, bir dolap, hatta kullanılmış kapkacak, çatal bıçak arayan orta sınıftan insanlarla yoksullardı. Arada bir, özellikle pazarları Nişantaşı ve Bebek gibi zengin semtlerden yeni evlerine eski bir lamba ya da dekoratif bir duvar Saati arayan genç çiftler birkaç belirgin dükkâna uğrar, onlardan cesaret alan bazı dükkân sahipleri işyerlerine "antikacı" demek isterlerdi (2012: 36).

-“Hediyeleriyle birlikte bütün oyunu takım olarak hazır satıyorlar. Hepsini senin için otuz iki lira. Şehir sokak sokak gezip yüz deliği de tanesi altmış kuruştan satın kazıtırsan eline altmış lira geçer. Haftasonu parklarda iyi para var...” (2023a: 77).

-Cellat huzurla kafayı kuruladı, bal dolu torbaya bastırdı ve ellerine birkaç kuruş tutuşturduğu babayla oğlunun köyünden mutlulukla batıya uzaklaştı (2023a: 21).

-Abdi Paşa'dan aldığı bir rüşvet karşılığında bir başka birinin, sözgelimi, katlettiği günahsız bir çobanın kellesini torbaya koyup getirdiği, sahtekârlığı anlaşılmasın diye de yüzü hırpalayarak bozduğu yolundaki suçlamaları da hiçbir işe yaramayacağını bildiği için cevaplamadı (2023a: 21).

-Yoksul öğrenciler eski pantolonlar, yataklar, çalışma masaları, eski ayakkabılar alırdı. Çok tozlu, yoksul ve satıcının alış fiyatıyla, satış fiyatı arasında çok az fark olan, hâlâ eski birkaç dükkân, eski tarz çalışıyor orada (2023b: 69).

-Kars hakkında ne yazmam gerektiğini araştırdığım herkes şikâyet ediyor, ısrarlı bir dille yoksulluktan, devletin ilgisizliğinden, baskılardan, haksızlıklardan, çirkinliklerden söz ediyor (2023e: 349).

-Kolağası İmparatorluğun liman şehirlerinden İstanbul'a çok sık mektup yollamıştı. Bir limandan diğerine adi mektubun zarfına yirmi paralık pul yapıştırmak yeterliydi. Ücra kasabaların tren istasyonlarında (Aynaroz, Karaferiye, Alasonya) bir odacık postanelerde yirmi paralık pul yoksa memur bir kuruşluk pulu dikkatle keser, yarısını zarfa yapıştırırdı. Dimitris Efendi tarifeye bakarak hesaplamalar yaptıktan sonra Pakize Sultan'ın taahhütlü mektubuna 40 paralık normal tarifeye ilave olarak 1 kuruş taahhüt 1 kuruş iade ilmuhaberi talep etti (2021: 113).

4.2.4 Halk Hekimliği

-Babamı en son ona yemek götürdüğüm bir gece eczanede gördüm. Lise birdeydim; sıradan bir sonbahar akşamıydı. Babam televizyondaki haberleri seyreliyordu. Daha sonra tezgâha yerleştirdiği yemeğini yerken, ben biri aspirin, diğeri de C vitamini ve antibiyotik isteyen iki müşteriye baktım ve parayı çekmecesini hoş bir zil sesi çıkararak açılan eski kasaya koydum. Eve dönerken son bir bakış attım babama; bana kapıdan gülümseyerek el salladı (2023d: 10).

-Nakkaş soyunun haklı ve ezeli korkusu körlük endişesi yüzünden bir dönem Arap nakkaşların gün doğarken batıya, ufka uzun uzun baktıkları, bir asır sonra Şiraz'da çoğu nakkaşın sabahları aç karnına ceviz içiyle dövülmüş gül yaprağı ezmesi yedikleri bilinir (2023a: 27).

-Yine aynı dönem, Isfahanlı yaşlı nakkaşların vebaya yakalanır gibi sırayla yakalandıkları körlüğün nedeni olarak gördükleri güneş ışığı doğrudan çalışma tahtasına değmesin diye, odanın yarı karanlık bir köşesinde ve çoğu zaman şamdanların ışığında çalışırlar ve Buhara'daki Özbek nakkaşhanelerinde, üstatlar gün sonunda şeyhlerce okunmuş bir suyla gözlerini yıkarlardı (2023a: 27).

-Gözlerim: Doktor Davut'a göre en son Ocak 2005'te yani 6 yıl önce gelmişim. Uzak gerilemiş; yakın da bu yüzden ilerlemiş. Aileden gelen irsi katarakt ise yok! (2022: 272).

-Sonra Nişantaşı'nda deri doktoruna gittim. Boynumdaki göğsümdeki küçük benleri -ben değil, başka şeymiş, sevimli bir kadın yaktı. İyi. Tuhaf benler, uzantılar gömlek, atlet ile tenim arasına giriyor, kimi sıkışıyor, acı veriyordu (2022: 273).

-Bulaşık, hasta ve ölü sayılarının yüksekliği hepimizi korkutuyor. Onlar da ilk aşılarını olmuşlar. Aşılı olduğumuz için güvende hissediyoruz kendimizi (2022: 286).

-Coronavirüs salgınını önemsemeyen, maskeye, karantinaya inanmayan başkan... TAM BENİM ROMANIMDAKİ gibi! (2022: 371).

-Aziziye'nin esrarengiz yolcusu Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlık başmüfettişi namı kimyager ve eczacı Bonkowski Paşa'ydı. Altmış yaşındaki yorgun ama hareketli adam Padişah'ın başkimyageri ve modern Osmanlı eczacılığının kurucusuydu. Bir yandan da gülsuyu ve koku üreten, maden suyu şişeleyen, eczacılık işleri yapan çeşitli şirketlerin eski sahibi ve yarı başarılı bir işadamıydı. Son on yıldır yalnızca Osmanlı Devleti'nin Hıfzısıhha Başmüfettişliği'ni yapıyor, hem Padişah'a kolera ve veba salgınları konusunda raporlar yazıyor hem de salgından salgına, limandan limana, şehirden şehre Padişah adına karantina ve sağlık önlemlerini denetlemeye koşuyordu. (2021: 16).

-Bir başka seferinde 1894'te İzmit ve Bursa'da yayılan kolerayı durdurmak için bütün bölgeyi neredeyse köy köy gezmişler, askeri çadırlarda kalmışlardı. Bonkowski Paşa kendisine bir tesadüf sonucu İstanbul'dan verilen bu muavine güvenmiş, ona içinden geçenleri açmayı alışkanlık edinmişti. Başkimyager ve muavini şehirden şehre, limandan limana koşup Osmanlı memleketinde salgınları durdurdukları için ve bilgelikleri sayesinde İmparatorluk bürokrasisinde ve sağlık teşkilatında bir çeşit “kurtarıcı ilim adamı” olarak da tanınıyorlardı (2021: 36).

-Doktor İlias çantasından çıkardığı şırıngayı ve neşteri, yanında getirdiği dezenfeksiyon sıvısıyla temizlerken, Bonkowski Paşa kapı önündeki kalabalığı uzaklaştırdı. Hasta hayatta olsaydı, hıyarcığı kesip içindeki cerahati akıtmak acıyı biraz hafifletebilirdi. Yardımcı doktor şırıngayı hıyarcığa batırıp içindeki sarımsı jelatinimsi sıvıdan birkaç damlayı çekti. Sonra numune almak için renklendirilmiş cam parçalarının üzerine sıvıyı dikkatle sürüp muhafaza kutusuna özenle koyup çantasına yerleştirdi büyük zindandaki işi bitmiş oldu (2021: 43).

4.2.4.1 Hastalıklar

-Çünkü bazan da annem yok olurdu. Ama o yok olduğu zamanlarda bir açıklama yapılır, mesela, “Anneniz hasta, Neriman halada dinleniyor,” denilirdi (2023a: 43).

-Aziziye'nin esrarengiz yolcusu Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlık başmüfettişi namı kimyager ve eczacı Bonkowski Paşa'ydı. Altmış yaşındaki yorgun ama hareketli adam Padişah'ın başkimyageri ve modern Osmanlı eczacılığının kurucusuydu. Bir yandan da gülsuyu ve koku üreten, maden suyu şişeleyen, eczacılık işleri yapan çeşitli şirketlerin eski sahibi ve yarı başarılı bir

işadamydı. Son on yıldır yalnızca Osmanlı Devleti'nin Hıfzısıhha Başmüfettişliği'ni yapıyor, hem Padişah'a kolera ve veba salgınları konusunda raporlar yazıyor hem de salgından salgına, limandan limana, şehirden şehre Padişah adına karantina ve sağlık önlemlerini denetlemeye koşuyordu. (2021: 16).

-Çeşit çeşit kolera salgınından sonra Doğu'dan gelen ve uzman doktorların “virulence” diye nitelendirdiği hasta etme gücü bazan artan, bazan azalan yeni veba mikrobı Osmanlı Devleti'ne varmıştı işte! (2021: 17).

-Damat Doktor'un karısı Pakize Sultan sevinerek çocukluk ve gençlik hatıralarını hatırlamıştı. On bir yıl önce bir yaz, hapis oldukları sarayda hem annesi hem de haremdeki diğer kadınları ateşler içinde bırakıp perişan eden bir hastalık yayılınca, Abdülhamit salgını çıkaranın bir mikrop olduğuna hükmedip, başkimyagerini numune almaya yollamıştı. Bir başka seferinde amcası Abdülhamit, Bonkowski Paşa'yı Çırağan Sarayı'nda, Pakize Sultan ve ailesinin her gün içtikleri suyu tahlil etmekle görevlendirmişti. Abdülhamit, ağabeyi eski padişah V. Murat'ı hapsettiği Çırağan Sarayı'nda baskı altında tutar, her hareketini denetlerdi ama iş hastalığa gelince en iyi doktorları yollardı ona. Pakize Sultan çocukluğunda babasının amcası, katledilen Padişah Abdülaziz'in başhekimi kara sakallı Rum doktor Marko Paşa'yı ve Abdülhamit'in kendi başhekimi Mavroyeni Paşa'yı da saray ve harem odalarında çok görmüştü (2021: 18).

-“İzmir'de salgını durdurmanız, bütün dünyaya Osmanlı Karantina Teşkilatı'nın gücünü gösterdi!” dedi. “Böylece Osmanlı'ya 'hasta adam' diyenlere de güzel bir cevap vermiş oldunuz. Kolerayı bitiremedik ama Osmanlı memleketlerinde seksen yıldır ciddi bir veba salgını yoktur. Eskiden Avrupa ile Osmanlı'yı iki yüz yıl ayıran medeniyet çizgisi de Tuna Nehri değil aslında vebadır!’ derlerdi. Ama şimdi bu çizgi sayenizde tıpta ve karantinada ortadan kalkmıştır.” (2021: 20).

-Kaptan, adaya yalnızca altı saatlik bir yol kaldığını söyleyince, Bonkowski Paşa Damat Doktor'a Minger Adası'na hiç gidip gitmediğini sordu.

“Kolera, sarıhumma herhangi bir salgın olmadığı için bendeniz de hiç gitmedim!” dedi Doktor Nuri (2021: 22).

-Bayram Efendi hastalığın ilk belirtilerini beş gün önce hissettiğinde ciddiye almamıştı. Ateşi çıkmış, kalbi hızlanmış ve bir ürperti hissetmişti. Herhalde o sabah kalenin rüzgârlı burçlarında ve avlularda çok yürüyüp üşüttüğü içindi! Ertesi gün öğleden sonra ateşle birlikte bir yorgunluk ve iştahsızlık gelmiş, taşlık avluda

yürürken bir an yere oturup uzanmış ve gökyüzünü seyrederken ölebileceğini düşünmüştü. Sanki biri alnına çivi çakıyordu (2021: 25).

-Ne yapmalıydı? Böyle durumlarda Hristiyanlar, memurlar, askerler, paşalar bir doktora, varsa hastaneye giderlerdi. Bazan bir koğuştaki ishal salgını ya da ateşli bir hastalık çıkar, o zaman o koğuştaki karantinaya alınırdı. Karantinada zorluk çıkarsa, durumdan şikâyetçi koğuştaki ağaları yüzünden pek çok mahkûm cezalandırılırdı. Kale'de geçirdiği çeyrek yüzyıl boyunca Bayram Efendi denize açılan kimi eski Venedik yapılarının ve avlularının yalnız zindan ve hapisane olarak değil, gümrük binası ve karantinahane (eskiden “tahaffuzhane” denilirdi) olarak da kullanıldığını gördüğü için bu konuların yabancıları değildi. Ama karantina önlemlerinin artık kendisini korumayacağını farkındaydı. Tuhaf bir gücün pençesinde olduğunu anlıyor, korkuyor, sayıklayarak uzun uzun uyuyordu. Sonra acı yine dalgalar halinde geliyor ve o gücün kendinden çok daha büyük olduğunu kederle anlıyordu (2021: 26).

-Hücre kapısının önündeki kalabalık çekilip içeri yeterince ışık girince Bonkowski Paşa ile muavini, gardiyan Bayram'ın vebadan öldüğünü ve buradaki salgının veba olduğunu anladılar. Aynı aşırı beyaz ten rengini, içeri göçmüş gibi gözükten yanaklarla, hayretle açılmış fırlak gözleri ve acıdan kurtulmak ister gibi mintanın kenarını kavrayıp sıkılmış parmakları İzmir'de en azından üç ölüde görmüşlerdi. Kusmuk ve kan lekeleri ve tuhaf koku da aynıydı. Doktor, zindan bekçisinin gömleğinin düğmelerini dikkatle çözüp gömleği çıkardı. Boyunda ve koltukaltlarında hıyarcık yoktu. Ama ölünün karnı ve bacakları soyulunca, sol kasığının üzerinde veba hıyarcığını gördüler. Hiçbir şüpheye izin vermeyecek kadar gelişkin ve büyüktü. Parmaklarının ucuyla hafifçe dokunarak hıyarcığın o ilk sertliğini kaybettiğini, demek ki en azından üç günlük olduğunu ve ölünün çok acı çektiğini anladılar (2021: 43).

4.2.4.2 Tedavi Yöntemleri

- “Bol bol kaynatılmış su içsin, şekerli su ve yiyebiliyorsa yoğurt verilsin” dedi Bonkowski Paşa çıkarken. Karanlık odanın kapısını ve küçük penceresini kendi açtı. “En mühimi: Odanın havasını sürekli temiz tutun, elbiselerini de kaynatarak yıkayın. Yorulmasın, bol bol uyuşun.” (2021: 45).

4.2.5 Halk Meteorolojisi

-Ama o şeyin resmi, mesela bardaktan boşanırcasına yağmur yağarken nasıl koştuğum ve neler hissettiğim gözümün önünde hemen beliriverirdi (2023d: 10).

-Bütün gece yağan yoğun kar sabah dinmiş, öğleye doğru güneş çıkmış, hava biraz gevşemiştir ama karlar erimeye de başlamamıştır henüz. Böylece karlı sokakların trafiğin yoğun olduğu yerlerinde, bu çamurlu sarı renk belirir ve gökteki kar sarısını hatırlatır bize (2012: 199).

-Sabah soğuk! Hava kurşuni. Pijamalarım ile oturmuş, tam Mevlut'u güzel yazıyordum ki deftere bakarken buldum kendimi (2022: 93).

4.3 Halk Hukuku

-“Araştırdığımız kadarıyla çocuk ana karnına düştüğünde, tiyatrocu annesi bir başka tiyatro oyuncusuyla evliymiş. Türk hukuku, aile müessesesini korumak, babanın otoritesini ve simgesel kimliğini zedelememek için, kim ne derse desin evli kadının kocasını kendiliğinden çocuğun babası olarak nüfusa kaydeder. Zaten aksi imkânsızdır: 'Ben kocamla evliyken başka erkekle yattım, çocuğumun babası kocam değil odur' diyen kadın, eğer kocası ya da kocasının ailesi onu anında bıçaklayıp öldürmezse, eski kanunda zinadan hapse girerdi.” (2023d: 143).

-“Kanundan önce tıp değişti, Cem Bey. Artık iyi niyetli, gayretkeş hâkimin, baba ile evladını mahkemeye çağırıp, yan yana dizip, benzeşiyorlar mı diye suratlarına bakmasına, 'Sen bunun anasını tanır mısın, fotoğraf ve tanık var mı?' diye sormasına gerek kalmadı. Artık babayla çocuğun kanını alıp, DNA testi yapıp kim kimin babası, kim kimin çocuğu kesin belirliyorlar. Eskiden böyle bir şey toplumun temeline dinamit koymak olarak görülür, kabul edilemezdi.” (2023d: 144).

-Önce, fermanı, en azından on kere ve her seferinde aynı dikkatle okudu. (Kurallara bağlı olan devlet adamları ve paşalarda görülen bir özellik.) okuduğu fermanı gösterişli bir edayla öpüp başına koydu (2023a: 14).

-KEMAL: Erkek yan çizip kızla evlenmezse ve kız on sekiz yaşından küçük ise, öfkeli babası bazan kızını çapkın erkeklerle evlendirebilmek için mahkemeye gidip dava açardı. Bazan bu davalar basın tarafından izlenir, o zaman gazetelerin “iğfal edilmiş” dediği genç kızın yayımlanan fotoğraflarında gözleri -bu şerefsiz durumda tanınmasın diye- kalın siyah çizgilerle kapatılırdı. Aynı kara bantlar polis baskınında yakalanan fahişelerin, zina yapan ya da ırzına geçilen kadınların gazetelere çıkan fotoğraflarında da kullanıldığı için, o yıllarda Türkiye’de gazete okumak gözlerinin üstü bantlarla kapatılmış kadın fotoğraflarından yapılmış bir maskeli baloda gezinmeye benzerdi (2023b: 20).

-Bu cuma günü İstanbul'da, bütün hayatımı geçirdiğim Şişli'de, anneannemin kırk yıl tek başına yaşadığı üç katlı evin karşısındaki adliye binasında, hâkim karşısına çıkıyorum. Suçum Türklüğü alenen aşağılamak. Savcı üç yıl hapsimi istiyor. Aynı mahkemede aynı ceza kanunun aynı 301.maddesiyle açılmış bir başka dava, İstanbullu Ermeni kökenli gazeteci Hrant Dink'in altı ay hapis cezasına çarptırılmasıyla sonuçlandığı için endişeli olmalıyım, ama değilim. Çünkü avukatım gibi ben de bu davanın açılmasının yanlış olduğuna, hukuki olarak haklı olduğuma ve pek çok arkadaşımın dediği gibi, en sonunda beni hapse atmayacaklarına inanıyorum (2023e: 436).

-“Paşam, Bonkowski Paşa'nın, en az onun kadar hürmet edilen muavini Doktor İlias'ı da zindana attığınız doğru mudur?”

“Hem Doktor İlias'ı hem de Eczacı Nikiforo Bey'i gözaltına aldık!” dedi Vali. “Onların da suçsuz olduğuna samimiyetle inanıyorum. Eczacı ile Bonkowski Paşa ölümünden önceki gün uzun uzun görüşmüştür. Bu içeri almak için yeterli sebeptir.” (2021: 84).

-Olayın biraz unutulmasından sonra Vali Sami Paşa sessizce ikinci dönemi başlattı: İsyanın elebaşı olarak gördüğü on hacıyı köylerinde jandarmalarla tutuklatıp Kale'deki zindana tıktı ve onlardan öldürülen erin ve isyanla kaçırılan geminin hesabını sorar, aşırı baskıcı, müstebit bir hava takındı. Vali Sami Paşa'nın bu dönemde Padişah tarafından hâlâ azledilmemesinin sevincinden iktidar sarhoşu olduğu ve karşı saldırının ölçüsünü kaçırdığını söyleyenler haklı olabilirler.

Nitekim İzmir ve İstanbul gazetelerinin de başarısız bir karantina olayı olarak görüp takip ettikleri dava, beklenmedik bir yola girdi: Çifteler ve Nebiler köyünden gelen ve askerler tarafından öldürülen hacıların aileleri, öldürülen babaları, dedeleri için devlete-karantina idaresine dava açtılar. Osmanlı geleneğinde bu türden devlete karşı kazanılan fazla bir dava olmadığı için Vali Paşa önemsememişti bunu. Ama hâkim, Avrupalı bir yaklaşımla, askerlerce öldürülen hacıların ailelerine hak vermeye başlayınca Vali telaşlandı ve bütün gücünü kullanıp, askerleri yardıma çağırıp hâkimleri de korkutarak dava açılmış bütün hacıları mahkûm ettirmeyi başardı. Bu karara, yani hacıların “suçlu” olduğu kararına dayanarak da ölen hacıların ailelerinin tazminat talepleri reddedildi (2021: 106).

-Mahkeme, Vilayethane baskınına düzenleyen Ramiz ve teslim olan en genci hariç sağ kalan adamlarının hepsini idama mahkûm etti. Bu tür cinayet, ağır

yaralama, kız kaçırma, kan davasında vurma gibi önemli davaları, iş İstanbul'a kalmadan adada sonuca bağlasın diye Dersaadet'ten yollanan eski kadı, yeni hâkim Muzaffer Efendi, ihtilale katılmayan Teselli Kaymakamı Rahmetullah Efendi ile birlikte gece yarısı bir sandalla Kızkulesi'ne tıklandığı için, Sami Paşa Fransız konsolosu aracılığıyla tanıdığı ve adada Avrupa'da, Paris'te hukuk okumuş tek kişi olan zengin Yannisyorgis ailesinden yaşlı Hristofi Efendi'yi zırhlı landosunu yollatıp eski Vilayet, yeni Başnezaret binasına getirtmiş ve ondan “Avrupai bir karar” yazmasını rica etmişti (2021: 358).

4.4 Halk Tiyatrosu

-Kasabanın dışında askeriyeye doğru giden yolun başında bir çadır kurulmuş, çevresine tiyatro afişleri asılmıştı. Üzerinde:

İBRETİLİK EFSANELER TİYATROSU yazıyordu.

Çocukluğumda, yazları İhlamur Kasrı'nın arkasındaki boş araziye kurulan lunaparkın yanına bir yıl bunun gibi bir çadır tiyatrosu kurulmuştu ama tutunamayıp kapanmıştı. Bu tiyatro da onun gibi bir şey olmalıydı. Sokaklarda biraz daha oyalandım. Sinema dağıldı, televizyondaki son program bitti, sokaklar boşaldı ama istasyona bakan evin pencereleri karanlık kaldı (2023d: 37).

-Mahmut Usta'nın kasabaya inmediği bir akşam çadır tiyatrosuna sokuldum ve girişine gerili bezin ve afişlerin üzerine yazılanları okudum: “Şairin İntikamı, Rüstem ile Sührab, Dağları Delen Ferhat. Televizyonda Gösterilmeyen Maceralar” diyordu afiş. En çok televizyonda gösterilmeyenleri merak ettim (2023d: 40).

-Ama repertuvarlarında kapitalizm karşıtı sahnelerden çok eski aşıkların hikayelerinden, geleneksel masal ve destanlardan ve İslami, tasavvufi mesellerden çıkma pek çok hikâye vardı, Bunların bazılarını hiç anlayamadım. Ben içeri girdiğimde televizyondaki bazı çok sevilen reklamları alaycılıkla taklit eden iki küçük oyuncuk gördüm. Birincisinde, kısa pantolonlu, bıyıklı bir çocuk elinde kumbarasıyla sahneye çıktı, biriktirdiği parayı ne yapacağını iki büklüm kambur ninesine sordu. Nine (Kırmızı Saçlı Kadın'ın annesiydi sanırım) de herkesi güldüren ve banka reklamlarıyla alay eden edepsiz bir şaka yaptı (2023d: 64).

-Çocukluğumun unutulmaz hatıralarından biri de, İstanbul'da 1960'ların başında, bir pazar sabahı, annemin beni ve ağabeyimi götürdüğü “çocuk tiyatrosu” denen bir şeydi: Sahnede kucağına aldığı oyuncak bir bebekle eğlenceli bir sohbete dalan vantroloğu (karından konuşan kişi) seyrederken yalnız eğlenmemiş, eşyanın -oyuncan bebeğin- konuşmasından korkmuştum da. Okurların Benim Adım

Kırmızı'nın mizah ile korku arasında gidip gelen bir yanı olduğunu bana söylemeleri belki aynı duyguyu hatırlattığı için beni çok mutlu eder (2023e: 330).

4.4.1 Karagöz ve Kukla

-Göz yaşartıcı bu gölge oyununun şiddetinden, tıpkı Karagöz'de olduğu gibi, arada bir perde (buzlu camlı kapı) sarsılıyordu ve her şey siyah-beyazdı (2023a: 46).

-Her birinin hep aynı ezik, talihsiz ya da uyanık rolünü oynadığı bu sohbetlerde birbirleriyle şakalaşıp birbirlerini iğnelemeleri ("Mehmet'in Toto bu hafta gene yattı" vs.), bana çocukluğumda radyodan dinlediğim Karagöz ile Hacivat'ı hatırlatırdı (2023e: 36).

4.5 Oyunlar/Eğlenceler

4.5.1 Büyüklerin Oyunları/Eğlenceleri

-Babaannem eve çağırdığı kadın arkadaşlarıyla vakit öldürmek için kağıt oynamaya oturmadan önce, masaya koyu kırmızı bu çuha örtüsünün aynısını sererdi (2012: 129).

-İstanbul kahvelerinde oynanan kâğıt oyunlarının en basiti ve en gürültülü. Elli iki iskambil kâğıdı ile oynanan oyunda amaç yerdeki kâğıdı bir eşitiyle birleştirip kâğıt ve puan toplamaktır. Valelere "oğlan", damlara "kız" ya da "hatun" dendiği, aynı iki kâğıt üst üste şaklatılarak birleştirildiği için oyun cinsel, özellikle eşcinsel şakalara çok açıktır (2012: 200).

-Fusunların evinde sekiz yılbaşı akşamı oynadığımız tombala takımını sergiliyorum... Bizim evde de 1950'lerin sonundan 1990'ların sonuna kadar kırk yıl, annem yılbaşı akşamları önce ben, ağabeyim ve kuzenlerimi, daha sonraki yıllarda da torunlarını, aynı cins bir tombala takımıyla eğlendirmişti. Nesibe hala da annem gibi, yılbaşı gecesinin sonunda, oyun bitip, hediyeler dağıtılıp, çocuklar, komşular esnemeye, uyuklamaya başlayınca, tombala takımını dikkatle toplar, kadife torbadan tek tek çekilen tahta rakamları (90 tane) sayar, numaralı oyun kartlarını deste yapıp kurdeleyle bağlar, torbadan çıkan rakamları kartların üzerinde işaretlemek için kullandığımız kuru fasulyeleri torbasına koyup bir köşede, gelecek yılbaşı akşamına kadar saklardı (2012: 205).

4.5.2 Çocuk Oyunları

-Öğleden sonraları top oynayan çocuklarla (hurdacılar, patates soğan satanlar, köfteciler, ciğerciler) kapıların önündeki basamaklara, sandalyelere oturup

vakit öldüren kadınlarla ve kedilerle kaynaşan bu sokaklar sabahları تنها olur; günün ilk ışıkları vitrinlerdeki şeyleri (sabun ve deterjan paketlerini, çorapları, ev kadınları için örgülük yün çilelerini, gazoz şişelerini, börekleri, kavanozlar içindeki turşuları), her şeyi hoş gösterir; içimde eşyalara dokunma, onların saflığını, masumiyetini hissetme isteği uyandırır (2012: 29).

-Gaz ve kömür sobaları için at arabalarıyla getirilen odunlar, kömürler 1990'ların sonunda hâlâ yirmi-otuz yıl önce olduğu gibi kaldırımlara boşaltılır, fazla araba olmadığı için dar sokaklarda çocuklar futbol oynayabilirdi (2012: 35).

-Türk filmlerini çocukluğumda yalnızca yazları, bahçe sinemalarında izlerdim, ama çikletlerin içinden çıkan Yeşilçam oyuncularının resimlerini biriktirirdim. Zambo, Golden benzeri şeker, çikolata üreticileri kalın ve pudralı bir çikletle birlikte, futbolcu resimlerine kıyasla, daha iyi ve renkli basılmış birer Türk filmi yıldızı resmi verirlerdi. Bu resimlerin arkasında, bizleri bütün bir diziyi toplayıp biriktirmeye heveslendiren bir numara olurdu. Ayrıca bu numaraları kullanıp alt mı üst mü yoluyla bu resimlerle kumar da oynanırdı (2012: 95).

-Tanıdık yüzlü çocuğun elinde üzerinde kocaman harflerle:

KISMET

KAZI VE KAZAN

yazan karton bir kutu vardı. Kutuda cazip hediyelerle -karton, plastik askerler, çikletler, futbolcu resimleri, el aynaları, bilyeler- büyük bir plastik futbol topu görmüştü Mevlut (2023a: 76).

-“...Bu renkli deliklerden birini toplu iğneyle kazıyorsun, altından senin hediyeinin ne olduğu, talihli olup olmadığın çıkıyor.”

“Bu oyunu sen mi yaptın?” diye sordu Mevlut. “Nereden alıyorsun hediyeleri?”

“Hediyeleriyle birlikte bütün oyunu takım olarak hazır satıyorlar. Hepsi senin için otuz iki lira. Şehir sokak sokak gezip yüz deliği de tanesi altmış kuruştan satıp kazırırsan eline altmış lira geçer. Haftasonu parklarda iyi para var. Denemek, muhbir ve muktedir Mevlut mu olacaksın, yoksa fakir ve hakir görülmüş Mevlut mu olacaksın, hemen görmek ister misin? Bir tane kazı, cevabı oku...” (2023a: 77).

-...Lise III Edebiyat B’de hocanın gelmediğini ve sınıfın yarısı hasır taklidi plastikten çöp tenekesini pota yapıp basket topu yapıp oynarken diğer yarısının taraf tutup bağırıldığını işittiler (2023a: 81).

-Ana tarafımdan uzak bir akraba ailesi, babam bizi terk ettiği yıllarda biz ilgi göstermişti; benden iki yaş kúçük ve o zamanlar birkaç kere dokuz taş oynadığım bir kızları vardı (2023a: 101).

-Pilav satışından döndükten sonra, çocukların konuşmalarını dinleyerek şöyle bir uyuyakalmak, uyanıp kızlarla oyun oynamak (el kimin eli, elim sende, vs.) ya da bu hazları düşünürken yepyeni bir müşteri tarafından gece sokakta “Bozacı, ver bakayım bir bardak!” diye durdurulmak mutlu ederdi Mevlut’u (2023c: 257).

-Babam hemen oturup kucağındaki Fatma ile “kız kaçtı”, “domuz kim, papaz kim?” gibi el parmak oyunları oynamaya, cebinden aynasını, zincirli cep saatini, hiç yanmayan çakmağını çıkarıp bilmece sormaya başladı (2023c: 268).

-Mahalle hayatı diyebileceğim ve İstanbul’dan bilmediğim bir şeyi ilk orada keşfettim. Yani aynı sokaktaki ev ve apartmanlarda oturan çocukların sokaklarda, birbirlerine aılan arka bahçelerde buluşup futbol, saklambaç ve dokuztaş oynamak, takımlar oluşturmak, düşmanlar icat etmek ve kavgalar çıkartmak gibi işleri... (2022: 306).

-Biz çocukların bazan biriktirdiğimiz, bazılarımızın çöp tenekelerinden çıkardığı, bazan da bir öfkeyle üzerinde zıplayıp yamyassı ettiğimiz en ilginç Amerikan şeyi “kuka” dediğimiz boş Coca-Cola tenekeleriydi. Belki de bazıları bira tenekeleriydi bunların, belki başka markalar. Başta “kukalı saklambaç” denen oyun olmak üzere bu tenekelerle oyunlar oynanır, kesilip biçilip madeni levhalar yapılır, kapakları para niyetine kullanılırdı, ama hayatımda daha ne kola ne de bu tenekelerden herhangi bir şey içmiştim (2023e: 51).

4.6 Halk Müziği

-Benzeri hoş duygulara müzik derslerinde hep birlikte Onuncu Yıl Marşı’nı söylerken ya da adını bilmediği başka bir marşın “Ey vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz” nakaratını tekrarlarlarken de kapılıyordu (2023a: 75).

-Lise II Fen B’de hep birlikte “Dağ Başını Duman Almış”ı söylendiğini, Lise I D’de İri Melahat’ın tiz sesinin herkesi susturduğunu ve Lise III Edebiyat B’de hocanın gelmediğini ve sınıfın yarısı hasır taklidi plastikten çöp tenekesini pota yapıp basket topu yapıp oynarken diğer yarısının taraf tutup bağırdığını işittiler (2023a: 80-81).

-İşte bu sayede, Pakize Sultan ve kocası Minger Adası’na ayak basarken önce Padişah’ın babası için bestelenmiş Mecidiye, sonra da kendisi için bestelenmiş

Hamidiye Marşı çalmaya başladı. Salgın korkusuyla kederli olan herkesin içini açtı bu marşlar (2021: 77).

-Derken üçüncü bir marş başladı. Bu eğlenceli müzik Abdülhamit'in sekiz oğlu içinde en sevdiği, yanından hiç eksik etmediği, müzik ve piyano dehası Şehzade Burhanettin Efendi'nin çocuk yaşta bestelediği Bahriye Marşı'ydı (2021: 78).

4.6.1 Müzik Türleri

-Babaannem “Klasik Türk Müziği” denilen şeyi sever, radyodan Zeki Müren'in konserlerini, diğer eski tarz şarkıcıları dinlerken ayağının kenarından sarkan terlik ile farkında olmadan tempo tutar, biz torunlar da ona bakarak gülümserdik (2012: 222).

-İki yıl önce Beyoğlu'nda arka sokakta kötü bir yerde Türk pop müziği söylemekte ısrar ediyordum, ama kimse gelmiyordu ve listenin sonundaydım. Türk sanat müziğine ya da halk müziğine geçersen çok başarılı olacağımı söyleyen başka bir küçük gazinonun patronuna kanarak mekân değiştirdim, ama açıkçası gene sondaydım. Süleyman'ı orada, Paris Pavyon'da, şarkı aralarında tanışmak isteyen ısrarcı erkeklerden biri olarak tanıdım. Paris'e aşıkta hayal kırıklığına uğramış, başına gelen mutsuzluğu kabul edemeyen ve adına rağmen alaturka müzik seven erkekler gelir. Tabii ki önce yüz vermedim. Ama tek başına olması, her akşam gelmesi, yolladığı buket buket çiçekler, ısrarı ve saf hali beni etkiledi (2023c: 251).

-O akşam Türk sanat müziğinin kadife sesi Muhterem Mavi'yi saygıyla dinledik. Eğlenceli ikili Ali ile Veli'nin son reklamları ve siyasetçileri taklitlerini ve Avrupa'da da ünlü oryantal dansöz Mesrur'e'yi izledik. Pek çok Türk sanat müziği şarkısı, pek çok hüznün vardı Güneş Pavyon'da ve kelimelerin ve müziğin arkasında hep Selvihan vardı (2023c: 363).

4.7 Halk Sporları

-1960'ların sonunda, 1970'lerin başında, İstanbul'da bir dönem amatör boks maçlarına gittim. Boks kâğıt üzerinde amatörce yapılan bir spordu, ama birbirlerini sertlikle ve hırsıyla hırpalayan yoksul gençlerin Türkiye'de pek bir geleceği olmayan, bu işi az da olsa bir para için yaptıklarını bilirdim. Spor ve Sergi Sarayı yakında olduğu, yazar olmaya ilk karar verdiğim günlerde İstanbul'daki her tür ilginç hayat belirtisine içten ve aşırı bir ilgi duyduğum ve arkadaşsız, yalnız bir genç olduğum için de giderdim boks maçlarına. İyi ısıtılmış boş salonlarda en çok da Emniyet takımının genç polis oyuncularının gergin yüzlerinden, asabi hallerinden, herkesin

birbirine düşmanca bakmasından -ya da bana öyle gelirdi- korkar, İstanbul boksörlerinin dünyasını fazla sert ve renksiz bulurdum (2012: 210).

-Futbol ne yazık ki bozulmuş. Artık bakmam. Akşam televizyonda futbol seyrettim. Sürekli orta sahada top dolaştıran insanlar. İngiltere istese 10 gol atabilir. Birden sonra durdular (2022: 123).

-Aydın amcam Galatasaraylıydı. Halamın kocası İlhan eniştem Beşiktaşlı... Babam da Fenerbahçeli. Biz de tabii onun yüzünden hep Fenerliydik. Ağabeyim, ben... Dairelerde, merdivenlerde futbol çok konuşulurdu... Çok sık kullanılan ve bugün unutulmuş bir kelime “kova” idi. “Kova kaleci” çok gol yiyen kaleci; “kova etmek” çok gol atıp yemek anlamına gelirdi. “Kapınıza kova bırakacağım” derdi amcam Galatasaray-Fenerbahçe maçından önce. Yenerlerse, bırakırdı da... (2023e: 43).

4.8 Halk Sanatı ve Zanaatları

-Bostanın yanındaki bahçede bir su kuyusu kazılıyordu. Bazan oraya gider, aşağıda kazma-kürek ile kuyu kazın usta ile onun çıkardığı toprağı yukarı çekip boşaltan iki çırağın çalışmasını seyrederdim. Çıraklar hoş bir inilti çıkaran bir tahta çıkırgı iki kolundan tutup çevirir, aşağıdan ustanın yolladığı bir kova dolusu toprağı olan çırak el arabasındaki toprağı boşaltmak için götürürken, ondan daha büyük, uzun boylu çırak kuyuya doğru "Geldiii!" diye bağırp, aşağıdaki ustaya kovayı geri sarkıttı (2023d: 12).

-O zamanlar sondaj makinaları daha kullanılmıyordu. Usta kuyucular bir arazide suyun nereden çıkacağını, nerede kuyu kazılacağını binlerce yıldır sezgiyle bulurlardı. Mahmut Usta ağzı kalabalık eski ustaların süslü belagatını elbette biliyordu. Ama eline çatal alıp arazide bir aşağı bir yukarı yürüyen, okuyup üfleyen gösterişçi kimi eski ustaların yaptıklarını ciddiye almıyordu. Binlerce yıllık bir mesleği icra edenlerin son kuşağından olduğunu hissediyordu. Bu yüzden mesleği konusunda gösterişçi değil, alçakgönüllüydü. “Toprağın koyusuna, nemlisine, siyahına bakacaksın” diye konuştu benimle. “Arazinin alçak yerini, taşlı, kayalı, inişli çıkışlı, gölgeli yerini görecek, aşağıdaki suyu hissedeceksin” dedi bir başka sefer beni eğitip yetiştirmek isteğiyle. “Ağaçların, yeşilliklerin olduğu yerde toprak koyu ve nemlidir, tamam mı? Dikkat edeceksin; ama hiçbir şeye kolay kanmayacaksın.” (2023d: 18).

-Kazığa bir sicim bağladı; sicimin öbür ucuna da sivri bir çivi taktı. İpin uzunluğunun bir metre olduğunu söyledi. Burada taş duvar tutmazdı; kuyunun

duvarını beton yapacaktı. Beton duvarın kalınlığı yirmi yirmi beş santim olacaktı. İpi sürekli gergin tutarak çiviyle iki metre çapında bir daire çizmeye başladı. Aslında daireyi çizmiyor, çiviyle toprağın üzerinde noktalar işaretliyordu. Sonra Ali ile ben onları dikkatle birleştirip daireyi ortaya çıkarıyorduk (2023d: 19).

-Eski kuyulara girmeden önce kovanın içine bir mum diker, fitilini yakıp aşağı salıverirmiş Mahmut Usta. Mum kuyunun dibinde hâlâ yanmaya devam ediyorsa, içeride gaz olmadığını anlayıp mübarek yere girermiş (2023d: 50).

-Terzi geldiği gün etrafı *Burda* gibi dergilerden çıkarılmış elbise patronları, pelür kâğıtlar, moda dergileri, iri terzi makasları ve renk renk kumaşlar ve makaralar kaplar; başka katlardan, evlerden teyzeler, halalar da hem seyredip eğlenmeye hem de kendi küçük dikişlerini yaptırmaya gelirlerdi (2012: 65).

-Masanın en mutlu insanı, ayakkabısını boyatan seyirci. Ayakkabı boyacıları ve müşterilerin jestleri üzerine yazdığı antropolojik tezinde, konunun müşterinin ayakkabısının temizlenmesi değil, boyacının ezilmesi olduğunu kanıtlayan Prof. Midyat bu amaca ulaşmak için müşterinin boyacıya yan dönmesi ve arada bir “Niye okumadın?”, “Nerelisin?” gibi sorular sorması gerektiğini, yaptığı binlerce görüşmeyle kanıtlamıştır. Beyaz çoraba boya sürülmesin diye uzman boyacılar eskiden ayakkabı ile çorap arasında karton parçası koyarlardı (2012: 200).

-Mimar Cem Yücel bize yerel malzemenin imkanlarını, Galata ve çevresindeki mimari gelenekleri ve çok şey borçlu olduğumuz marangoz Metin Ağca gibi yerel ustaları tanıttı. Müzede en çok emeği ve eseri olan zanaatkârlardan birincisi, arkadaşım Metin Usta’dır (2012: 254).

-Padişah ve şehzadenin önünden geçen berberler esnafının temsilcileri, ne kadar hüner sahibi olduklarını kanıtlamak için seyir arabasının tavanından sarkıp müşteriye baş aşağı tıraş etmişlerdi. Berberlerin o yıllarda tıraş etmek için müşterinin başını dizlerine yaslamaları, eşcinsel edebiyatta güzel berber çırağına yakın olmak için saçını, sakalını, bıyığını, bütün tüylerini ve kıllarını kazıtan âşık hikâyesine ilham vermiştir (2023e: 36).

4.9 Halk Mutfağı

4.9.1 İçecekler

4.9.1.1 Alkolsüz İçecekler

-1980’lerde, yurtdışına yolculuklara çıkıp tam bir “taşralı” olduğumu fark etmeden önce, ta otuz yaşıma kadar, bütün dünyada “çay” diye içilen şeyin Türkiye’de herkesin içtiği çayla aynı renkte ve tatta (Bizim bildiğimiz çayın tadı, dünyada Dar Jeeling ve Seylan çayı arası bir tattır) bir şey olduğunu zannediordum. Tıpkı kahve ve tütün gibi, romanımızın geçtiği yıllarda, Türkiye’de çay üretimi ve alışverişi devletin tekelindeydi. Ülkenin her yerinde çayın kilo fiyatı, tadı ve rengi aynıydı. Bu tek tip çay herkesin aynı şeylere inanmaya, aynı şeyleri giymeye zorlandığı ve aynı televizyonu izlediği o dönemin ruhuna çok uygundu; ama Kemal gibi ben de bütün hayatım boyunca özel bardaklarla içtiğim bu özel sıvı hakkında olumsuz tek şey söyleyemem (2012: 70).

-Uluslararası büyük şirketler dünya pazarlarına hâkim olmadan önce meyveli, kolalı, gazlı şişelenmiş içeceklerin, Batı dışındaki ülkelerde yerli şirketler tarafından taklit edilmeye çalışılması, hem milli ve geleneksel olma isteği hem modern hayat arzusunun şakalarıyla yapılmıştır. Bugün İran’da ve bazı Müslüman ülkelerinde katılan Zemzem Cola’nın adı konuyu özetler. Elvan, Uludağ, Kocataş Kola, Çamlıca Gazozu ve Meltem, İstanbul’da yerli olmanın dinden çok folklor ve coğrafyaya dayandığını gösterir (2012: 81).

-İri kaba güğümün içinde UNICEF’in yoksul ülke okullarına bedava dağıttığı süt tozundan leş kokulu mutfakta yapılmış pis kokulu kaynar süt olurdu (2023a:74).

-1960’ların ortasında, 70’lerin başında, hikâyemizin geçtiği yıllarda, Türkiye’de ilk gazozlar, yerli, meyveli gazozlar çıktı. Ben Türkiye’ye Cola Cola’nın ve Pepsi Cola’nın geldiği ve ilk Coca Cola’mı ve ilk Pepsi Cola’mı içtiğim günü hatırlıyorum. Bu tür yerli gazozları da memnuniyetle karşıladım meyveli, yerli bir şey diye (2023b: 72).

-Fesli bir uşak ocaktan indirdiği kahveyi masadaki fincanlara koyarken “Burada Müslümanı, Rumu, ahali dedikodu etmeye çok meraklıdır” dedi Vali Sami Paşa (2021: 37).

4.9.1.2 Alkollü İçecekler

-“Kendim yapıyorum.”

“Hadi ya... Bütün bozacılar Vefa Bozacısı'ndan alıyor.”

“Beş yıldır bir de Eskişehir'de imalathane var,” dedi Mevlut. “Ama ben eskisi, en iyisi Vefa Bozacısı'ndan ham boza alıyor, sonra onu işliyor, kendi malzememi katip içilir hale getiriyorum.”

“Yani evde şeker mi katıyorsun içine?”

“Bozanın tatlısı da ekşisi de tabiidir.”

“Hadi yahu, olur mu öyle şey! Boza ekşi olur. Ona ekşiliğini veren tıpkı şarap gibi mayalanması, alkolüdür.”

“Bozada alkol mü var?” dedi kadınlardan biri kaşlarını kaldırarak.

“Kızım senin de hiçbir şeyden haberin yok!” dedi erkeklerden biri. “Boza, alkolün, şarabın yasak olduğu Osmanlı'nın içkisidir. Dördüncü Murat geceleri kıyafet değiştirip yalnız şaraphaneleri, kahvehaneleri değil, bozacıları da kapattırmış.” (2023c: 34).

-“Sanki boza kutsal bir şey.”

“Evet, boza kutsal bir şey.”

“Siktir ulan, boza Müslümanın alkol içmesi için bulunmuş, kılıfına uydurulmuş, alkollü bir içecek -herkesin bildiği gibi.”

“Hayır,” dedi Mevlut, kalbi hızlanırken. “Bozada alkol yoktur.” Yüzünde çok özel bir soğukkanlı ifade belirlediğini hissedip rahatladı (2023c: 223).

-Korkut ile Süleyman rakılarını tazelemek için arada kalkıp mutfağa gidiyorlardı. Mevlut da rakı istedi. Yaşlandıkça hem camiye daha çok giden, hem de daha çok rakı içenler gibi olmamıştı Mevlut, az içiyordu. Ama biraz önce aşağıda, karanlıkta otururlarken Samiha'nın söyledikleri kalbini kırmıştı ve rakı içerse rahatlayacağını biliyordu (2023c: 458).

-Boş bir bardağa maşayla iki tane buz koyup üstüne Kulüp Rakısı doldurdu. “Al bakalım!” diyerek ince, uzun bardağı elime tutuşturdu.

“Hepsini bir seferde fondip içersen, seni çadıra arka kapıdan alırım.”

“Bu akşam olmaz” dedim ama kendinden emin bitirimler gibi rakıyı bir dikişte içtim (2023d: 55).

-Modern ve içkiyi seven (İslam'ın yasaklarına rağmen) bir burjuvazinin oluşmasını çok isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Kemal Atatürk, 1930'da İstanbul'da bir likör fabrikası kurdu. Mecidiyeköy'deki bu bina,

İstanbul'daki modernist sanayi yapılarının en ilginçiydi. Fabrikanın ürünü muz, ahududu, kahve, nane, portakal, likör şişeleri de -her birinin özel tasarımı vardı-yıllar sonra koleksiyoncuların ilgisini çekmeye başladı (2012: 90).

4.9.2 Tatlılar

-Türk filmlerini çocukluğumda yalnızca yazları, bahçe sinemalarında izlerdim, ama çikletlerin içinden çıkan Yeşilçam oyuncularının resimlerini biriktirirdim. Zambo, Golden benzeri şeker, çikolata üreticileri kalın ve pudralı bir çikletle birlikte, futbolcu resimlerine kıyasla, daha iyi ve renkli basılmış birer Türk filmi yıldızı resmi verirdi (2012: 95).

4.9.3 Yemekler

-Ama son on yılda, bu şehirde hep olduğu gibi değişiklik cininin sihirli dokunuşuyla bütün bu doku kaybolmuş, o insanlar gitmiş, Osmanlı ve Avrupa tarzı alaturka-alafranga şarkılar söyleyen o eğlence yerleri kapatılmış, yerlerine mangalda çöp şiş-Adana kebab yenen, rakı içilen, gürültülü yerler açılmıştı (2023c: 29).

-Cumartesileri Hacı Hamit Bey milliyetçi bekâr gençlerle yataktan yemekte ayranlı etli pilavlı ve salatalı bir yemek yedi (2023c: 122).

-Gece yatmadan önce nohudu güzelce ıslatıyor, sabah saat üçte çalar saatle uyanıyor, nohudun yumuşadığını görüp kısık ateşte tencereye koyuyordum. Sonra altını kapatıp Mevlut ile birbirimize sarılarak ve soğuyan tencerenin fısıltısını huzurla dinleyerek gene uyuyorduk. Sabah pirinci Muşlunun öğrettiği gibi önce biraz yağda kavurup sonra ağır ateşte demliyordum. Mevlut sabah alışverişi çıkınca tavukları kaynar suda şöyle bir haşlıyor, sonra yağda çeviriyordum. Sonra bazısının kemiklerini ve derisini tırnaklarım ve parmaklarımın ucuyla özenle biraz ayıklıyor, içimden geldiği gibi kekik ve biber, bazan bir ilham bir iki diş sarımsak ile kızartıyor, bazısını da dörde ayırıp pilavın kenarına koyuyordum (2023c: 199).

-Üç günde bir öğle vakti arazi sahibi Hayri Bey kamyonetiyle gelip işler yolunda mı diye sabırsızlıkla sorardı. Öğle arasındaysak, Mahmut Usta “Buyur” diyerek onu da domates, ekmek, beyaz peynir, zeytin, üzüm ve Coca Cola'dan oluşan soframıza çağırırdı (2023d: 25).

-İki üç günde bir gelen kamyonetten kasabadan sipariş ettiğimiz yiyecekler de çıkardı. Domates, yeşil biber, Sana yağı, ekmek, zeytin gibi şeylerin parasını Mahmut Usta sürücüye verirdi ama her seferinde arazi sahibi Hayri Bey'in karısının yolladığı karpuz, kavun, bazan çikolata, şeker, bazan da evde özenle hazırlanmış

bir tencere dolusu biber dolması, domatesli pilav, kavurma gibi şeyler de olurdu (2023d: 26).

-Öğle vakti arazi sahibi Hayri Bey geldi, kuyuda kaya çıkmasından hiç hoşlanmadı. Kızgın güneşin altında kuyunun dibine bakarak bir sigara içip, İstanbul'a döndü. Onun bıraktığı karpuzu kestik, beyaz peynir ile hâlâ sıcak ekmeği öğle yemeği niyetine paylaştık (2023d: 36).

-Mahmut Usta istemeye istemeye bizimle birlikte örtünün kenarına oturdu ve haşlanmış yumurtalardan, soğanlı domates salatasından, kol böreğinden birer lokma yedi (2023d: 57).

-Öğleden sonraları top oynayan çocuklarla (hurdacılar, patates soğan satanlar, köfteciler, ciğerciler) kapıların önündeki basamaklara, sandalyelere oturup vakit öldüren kadınlarla ve kedilerle kaynaşan bu sokaklar sabahları تنها olur; günün ilk ışıkları vitrinlerdeki şeyleri (sabun ve deterjan paketlerini, çorapları, ev kadınları için örgülük yün çilelerini, gazoz şişelerini, börekleri, kavanozlar içindeki turşuları), her şeyi hoş gösterir; içimde eşyalara dokunma, onların saflığını, masumiyetini hissetme isteği uyandırır (2012: 29).

-Fuaye, kısa zamanda Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı gibi semtlerde yaşayan sınırlı sayıda zenginin (gazetelerin dedikodu sütunlarının alaycı diliyle söylersek “sosyetenin”) en çok sevdiği Avrupa tarzı (Fransız taklidi) lokantalarından biri oldu. Müşterilerine bir Avrupa şehrinde oldukları izlenimini altı çok çizmeden vermek isteyen bu lokantalara Ambassador, Majestik, Royal gibi Batılı ve iddialı adlar yerine, Batı'nın kenarında, İstanbul'da olduğumuzu hatırlatan Kulis, Merdiven ve Fuaye gibi adlar verilirdi. Daha sonraki kuşak yeni zenginlerin gösterişli mekânlarda anneannelerinin pişirdiği yemekleri tercih etmeleriyle, gelenek ve gösterişi birleştiren Hanedan, Sultan, Hünkâr, Paşa ve Vezir gibi pek çok yer açıldı ve Fuaye unutulup gitti (2012: 72).

-Kahvaltı masasının üzerindeki zeytin kavanozunu ikimizde hatırladık. Şişman siyah zeytinler, defne, kekik doğranmış zeytinyağının içinde uzun uzun bekletilirdi (2012: 161).

-Nakkaş soyunun haklı ve ezeli korkusu körlük endişesi yüzünden bir dönem Arap nakkaşların gün doğarken batıya, ufka uzun uzun baktıkları, bir asır sonra Şiraz'da çoğu nakkaşın sabahları aç karnına ceviz içiyle dövülmüş gül yaprağı ezmesi yedikleri bilinir (2023a: 27).

-Kendi gibi UNICEF sütü saatini bekleyen,, bunun için evden kuru ekmek dilimi, peksimet, bisküvi, kesme şeker getiren öğrenciler de vardı ve Mevlut öğretmenin de istediği gibi onlara ekmeğinden vermeyi ya da peksimet, hatta bisküvi getirmiş olanlara değiş tokuş etmeyi severdi (2023a: 75).

-Domatesli yumurta yaparken Aygaz bitti ama gene de domateslerin arasına yumurtayı kırdım (2022: 16).

-Çocukluğumda Boğaz’da bu kadar büyük bir balık (lüfer, palamut) akını olunca ertesi gün sokaklarda satıcılar arabayla balık satar, okul yemekhanelerinde fırına patatesli balık verilirdi (2022: 74).

-Sonra mercimek çorbası, Sermin’in hep yaptığı, patlıcanlı tavuk beyaz şarap. Ama bu çok erkendi (2022: 107).

-Akşam evde biber, kabak, ızgara, cacık vs. yaptım (2022: 243).

-Hayatımın en lezzetli sandviçlerini futbol ve basketbol maçlarının oynandığı statların, spor salonlarının kapısında köfte ekmek ve sucuk ekmek pişiren seyyar satıcılardan alıp yediğimi itiraf etmeliyim (2023e: 39).

-Dönerli sandviç modasının 1970’lerde bir anda bütün İstanbul’u ve sonra Türkiye’yi kalıcı bir şekilde sarmasından önceki bir diğer heyecan da “lahmacun” patlamasıydı. Yirmi yıl sonra, bir dükkânda turistler için “Türk pizzası” diye tanıtıldığını göreceğim bu Arap pidesi (pide ile pizzanın aynı kelimedenden geldiği ayrı tartışma konusu), İstanbul’u büfeler ve “kebab salonları” sayesinde değil, elips biçimindeki kutularıyla sokakları arşınlayan satıcıları fethetti (2023e: 41).

-Hepsi birbirine benzeyen, fabrika ürünü sokak yemeklerine hâlâ direnen bir başka yiyecek, tabii ki “balık-ekmek”tir (2023e: 41).

-Bademli pilava bayıldığı anlaşılan şeyh efendinin, Langa’daki tekkesinden nakkaşhanemize her gelişinde çıraklarla dîvanı için yaptıkları resimlerden çok, daha az altın varakla daha çok zenginlik izlenimi nasıl verilir, onu tartıştırdı (2023e: 309).

-Kır gezintisinde kuru köfteler, patates salataları, tokuşturarak kabuklarını kırdığımız yumurtalar ve yeni çıkmış kirazlarımızı yedikten sonra, iki çam ağacının arasına geçirilmiş salıncağa yattım ve amcamla babamın şakalaşmalarını dinleyerek uyuyakaldım (2023e: 353).

-Sonra pek çok veba kurbanına olduğu gibi bir an kendine geldi. Karısı eline mis kokulu sıcacık bir kâse çorba vermişti. Kırmızı biberli tarhana çorbasıydı, Minger’in köylerinde çok yapılırdı. (Bayram Efendi, hayatında ada dışına yalnızca

bir kere çıkmıştı.) Çorbayı yudum yudum, iksir gibi içip, arada şişko hocanın önerdiği duaları okuduktan sonra kendini iyi hissetti (2021: 28).

-Bonkowski Paşa yan odada bir tepside zeytin, nar, ceviz, keçi peyniri ve askeriye ekmeği görüp Vali'ye gülümsedi (2021: 37).

4.9.4 Hamur İşleri

-Fırınlardan gelen simit ve çörek kokusunu koklamak, sabah yeni açılmış bakkallara girip gazete, manavlardan çalışma günü için meyve almak, okula giden çocukların koşturmacasını seyretmek mutlu ederdi beni (2012: 28).

- “Cevizli çörek yiyorsunuz hocam. Bizim Tokat'ta çok büyük ceviz ağaçları vardır. Hiç Tokat'a geldiniz mi?” (2023a: 88).

- Mutlu olmak için içiyor, iki tabak suböreği yiyor, insanlarla çene çalıyorum (2022: 269).

-Annem sigara böreği yapıyor. Masanın bir ucuna oturdum, ben de bakıyorum: Bir saydam plastik torbanın içinde yufka var. Yanında bir kâsenin içinde maydanoz ve beyaz peynir. Bir bıçak. Hepsi masaya açılıp yayılmış bir gazetenin üzerinde duruyor (2023e: 26).

-Ezilmiş peyniri çatalının ucuyla kâsedan alıyor. Uzun dikdörtgen şeklindeki yufka parçalarının köşesine parmağının ucuyla peyniri boşaltıyor. Sonra, sanki börek değilmiş de okunmuş gibi muskaymış gibi onları küçük ve hızlı parmak hareketleriyle üçgen şeklinde katlıyor. Yufkanın diğer ucunu da bir başka küçük cam kâse içindeki suyla ıslatıyor ki yufkanın ucu yapışarak kapansın, tam bir muska olsun (2023e: 26).

4.10 Halk Mimarisi

-Lise ikiyi bitirdiğim yazın başında İstanbul'dan Gebze'ye taşındık. Teyzemin kocasının Gebze'deki bahçeli evinin müstemilatında kira vermeden oturacaktık (2023d: 12).

-Otuz yıl önce garnizonun nüfusu daha da çokken asker ailelerinin ve ziyaretçilerin kalması için açılmış bir iki otel, daha sonra İstanbul'a gidip gelmek kolaylaşınca boşalmıştı. Bunların bazılarının yarı gizli randevuevlerine dönüştüğünü o ilk gün bize kasabayı tanıtan Ali söyledi. Bu oteller İstasyon Meydanı'ndaydı. Küçük bir Atatürk heykeli, dondurmacısi iyi işleyen Yıldız Pastanesi, PTT'si ve Rumeli Kahvehanesi'nin olduğu turuncu ışıklı İstasyon Meydanı'nı o ilk günden sevmiştik (2023d: 22).

-Oysa Grant'ın meraklı kamerası, 21. yüzyıl İstanbul'unu, son on beş yılın hızlı ve vahşi zenginleşmesini ve betonlaşmasını, İstanbul'un hüznünlü eski dokusuyla yeni yüksek binaların yan yana gelişini de görmek istiyordu (2023b: 9).

-Şehrin kırık dökük arka sokakları, mezarlıklar, yosun tutmuş duvarlar, cumbası eğrilmiş ahşap evler, betonu, sıvası dökülmüş yeni binalar, boyası hiç olmayan ahşap rengi çamurlu sokaklar, Arnavut kaldırımları, bütün bunların İstanbul'da yaşayan insanlara geçirdiği bir "hüzün" duygusu var (2023b: 28).

-Nişantaşı, Pamuk Apt.'nın karşısında yapılan çirkin, korkunç alışveriş merkezi ve alışveriş zinciri dükkânları ve eğlence yerleri, barları, lokantaları ve kalabalığıyla beni mutlu eden, tanıdık bir yer olmaktan çıktı, ne yazık! (2022: 28).

-Dünkü BURSA GEZİSİ'nin etkisindeyim hâlâ. Tarihi şehri iyi korumuşlar. ULU Cami restorasyonunu başarılı buldum. KOZA Hanı civarı da etkileyiciydi. TANPINAR'ın şehirde, cami avlularında bulduğu şiir hâlâ hissediliyor. İstanbul'dan bir günde gidip bu kadar çok şey görüp geri dönebilmek de şaşırtıcı. 1960'ların başında bu erken dönem Padişah türbelerine de aynı TARİH ve OSMANLI duygusuyla geldiğimizi hatırlıyorum (2022: 54).

-Osmanlıların en başarılı oldukları sanatta, mimaride ulaştıkları en yüksek nokta Edirne'deki Selimiye Camii'dir. 1970'lerin başında İstanbul'da mimari okurken ve kafam Osmanlı mimarisinin ve onun en büyük mimarı Sinan'ın binalarıyla ve onların mantığıyla fazla meşgulken, sırf Selimiye Camii'ni yeniden görmek için Edirne'ye gitmiştim. Cami, tıpkı on yıl önce babamın arabasıyla onu görmeye gittiğimiz çocukluğumda olduğu gibi, beni önce büyüklüğü, tek kubbesinin yüksekliği ve hâkim olduğu büyük düzlüğün ta ucundan, kilometrelerce önceden bir siluet olarak görünüşüyle etkilemişti. Hiçbir Osmanlı camii, Selimiye kadar bir şehre damgasını vurmamıştır. Öyle ki, tarihî binalarla tıkkı tıkkı dolu ve pitoresk Edirne şehri, bu caminin ve kubbesinin yanında olduğundan daha da küçük görünür (2023e: 423).

-AYLA: Yıllar sonra meraktan Hilton Oteli'ne gittiğim zaman bütün çevrenin değiştiğini gördüm. Merdivenler, salonlar, odalar aynıydı belki; ama mekânların verdiği duygu tamamen değişmişti. Füsun'u, Kemal'i ve Orhan'ı bu kadar etkileyen mekânlar şimdi özelliksiz beton işyeri mekânlarına dönüşmüşlerdi. Yalnızca Boğaz manzarası aynı kalmıştı (2023b: 26).

4.10.1 Konut eşitleri

-Müzenin açılacağı 2012 baharında iyice zenginleşmiş, turizm, uluslararası dükkân zincirleri ve yenileştirme çabalarıyla temizlenip, boyanıp yepyeni bir çehre edinmiş bu sokaklar, 1990’ların ortasında hâlâ benim çocukluğumdaki gibi yoksul, harap ve bakımsızdılar. Bazı sokaklar 1950’ler, 60’lardaki bütün İstanbul sokaklara gibi parke taşı kaplıydı (2012: 23).

-Ev kiralari, vergiler, ısıtma masrafları düşük olduğu için pek çok daire tozlu birer aile deposu olarak kullanılırdı. Ama annemin bir odasını resim atölyesi haline getirdiğim dairesi gibi, bu tür daireler sobayla ısıtılırdı ve soğuk olurdu (2012: 75).

-Dağ eteklerinde kurulmuş olan on evlik küçük köylerin, cami kapılarında sıra sıra dizilen boş ayakkabıları hatırlattığını ilk defa anlıyordu (2023a: 18).

-Bokludere boyunca dizilmiş sonraki mahallelerde, hızla gecekondularla kaplanan diğer tepelerde, bahçelerinde çamaşır asan anneler, oklavayla hamur açan teyzeler, çayhanelerde okey ve kağıt oynayan işsiz erkekler, okulun turuncu rengi binasını, Atatürk büstünü ve büyük bahçede jimnastik ve din hocası Kör Kerim’in denetiminde sürekli jimnastik yapan (ayaklarında lastik ayakkabı, üzerlerinde pantolon ve kollu gömlekle) öğrencileri çok uzaktan renkli ve hareketli küçük noktalar halinde görebilirlerdi (2023a: 58).

-Dişleriyle tırnaklarıyla kurmuştu bu dükkânı. Yıllarca eski Teksas ve Tommiks’leri kendi eliyle ciltlemiş, sabahları bütün şehir uyurken dükkânını açıp süpürmüş, gazete ve dergileri kapıya ve kestane ağacına mandallamış, en son yenilikleri vitrinine yerleştirmiş, istiyorlar diye, en tuhaf malları (mıknatıslı aynası yaklaştırılınca dönen oyunca balerinleri, üç renkli ayakkabı bağlarını, gözlerinde mavi ampuller yanan alçıdan küçük Atatürk heykellerini, Hollanda değirmeni şeklinde kalemtraşlarını, Kiralık Ev ve Bismillahirrahmanirrahim levhalarını, içinden birden yüze numaralı kuş resimleri çıkan çam aromalı çikletleri, yalnız Kapalıçarşı’da satılan pembe tavla zarlarını, Tarzan ve Barbaros çıkartmalarını, futbol takımlarının rengindeki kukulemaları -kendi de mavi renkte birini on yıl giymişti-, bir ucu ayakkabı çekeceği öbür ucu gazoz açacağı olan demir aletleri) müşterilerine sunabilmek için yıllarca bütün İstanbul’u karış karış dükkân dükkân gezmiş, en akla hayale sığmaz isteklerde bile,(Gülsuyu kokulu o mavi mürekkeplerden var mı sizde? Acaba şarkı söyleyen yüzüklerden bulunur mu?) “yok” dememiş; sorulduğuna göre bir örneği vardır diye düşündüğü için, “Yarın

getiririz!” deyip, defterine not almış, ertesi gün de, şehrin içinde bir esrarı aramaya çıkan yolcu gibi, dükkân dükkân sorup, arayıp bulmuştu (2023a: 109-110).

-Gecekondu-lardan, salaş bar, pavyon ve eğlence yerlerinden, atlı karıncalı lunaparklardan, kumarhanelerden, camilerden, derviş tekkeleri ve Marksist fraksiyon yuvalarından ve kapkaççı plastik atölyeleriyle naylon çorap imalathanelerinden... (2023a: 114).

-Kars, bu dördüncü gelişimde, bundan önceki seferlerde olduğu kadar “heyecanlandırmadı” beni. Artık sokaklara, eski Rus yapılarına, hüznü avlulara, kırık dökük çayhanelere, şehrin derin kederine, yalnızlığına, güzelliğine bakıp “bütün bunları” bir romana ne güzel koyabileceğimi düşünemiyorum (2023e: 339).

-Ev bir gecekonduydü. Babası bu kelimeyi bu yerin ilkelliğine, sefaletine öfkeli olduğu zaman kullanıyor, öfkeli değilse -ki bu çok seyrek- buraya Mevlut'un da hissettiği bir şefkatle daha çok “ev” diyordu. Bu şefkat Mevlut'a burada bir gün bu dünyada sahip olacakları ölümsüz evden bir şeyler olduğu yanılsamasını veriyordu, ama buna inanmak zordu. Gecekondu büyükçe bir odaydı. Bir de bitişikte, ortasında bir çukur olan hela vardı. Helanın camsız küçük penceresinden geceleri uzak mahallelerin köpeklerinin kavgaları ve ulumaları işitilirdi (2023c: 52).

-Vediha, “Ama Samihacığım, fakir fukara da çamurlu, sobalı buz gibi gecekondu-larda değil, artık temiz, modern, rahat bir yerde oturmak istiyor!” diyerek kocasını ve Süleyman'ı korudu. Mevlut şaşmadı buna: Abla kardeş dairelerden birinde her gün en az iki kere buluşup gevezelik ediyorlardı ve Vediha D Blok'a taşınmaktan ne kadar memnun olduğunu kız kardeşine sık sık söylüyordu (2023c: 452).

-Boyası dökülmüş ve yer yer çürüyerek kararmış, eski tahta-ahşap evlerin çevresinde geçti çocukluğum. Bizler Nişantaşı'nda beton, modern apartmanlarda yaşarken şehrin çoğunluğu tuğla ve ahşap evlerde, kırık dökük-yıkılacakmış gibi duran yapılarda yaşırdı. Ahşap yapıların %90'ı boyasızdı. Boyasız ahşap kısa zamanda kahverengi ile kültürlü bir kıvam alırdı. Çamur renkli-melez-renksiz sokak köpekleri gibi! Şehrin bazı yoksul mahalleleri uzaktan bu çamur/kül ahşap rengine göründü (2022: 277).

4.10.2 Konutlarda Kullanılan Malzeme

-Bizi alıp kuyu kazacağımız yere götürecek kamyonet o yağmurlu günde bir türlü gelmeyince, damı akan tek odalı evimizde annem birkaç kere ağladı;

vazgeçmemi, beni çok özleyeceğini, parasızlıktan yanlış bir şey yaptığımızı söyledi (2023d: 14).

-Binanın sahibi İstanbul'da pek çok inşaatı olan bir müteahhitti. Yapıyı bundan önceki sahipleri mahkemelik olduğu için açık arttırmada almış, ne yapacağını tam bilememiş, yanında çalışan işçilere yatakhane ev olarak kullandırıyor. Ben bu zarif ama dökülen binanın toz ve pislik içindeki odalarını gezerken, başından bir kaza geçmiş bir işçi, bir yatakta hiç kıpırdamadan tavana bakarak yatıyordu. Müteahhit bana binanın bir zamanlar eski sahipleri tarafından kiraya verildiğini, yapının çevredeki pek çok eski Rum binası gibi depo olarak ya da bekâr evi olarak kullanıldığını da anlattı. Evin kıvrımlı merdivenlerinden, iki tarafın sokak olmasından ve daha sonraki yıllarda çok şikâyet edeceğim küçüklüğünden memnundum, ama en çok Füsün'a layık narin bir bina buldum diye seviniyordum. Evet, tabii ki Füsün burada yaşamıştı, biliyordum (2012: 30-31).

-Bu sokaklara hep aile içi kavgalardan sonra gelmemiz de Cihangir'i, Çukurcuma'yı bir keder duygusuyla ilişkilendirmeme yol açıyordu. Dedemin Cihangir'de 1930'larda yaptırdığı Cevdet Ferit Apartmanı'ndaki boş dairelerden birine taşındığımızda, daha yoksul bir hayata başladığımızı kendimizden saklayamazdık. Buradaki daireler Nişantaşı'ndaki Pamuk Apartmanı'ndan daha küçük ve karlı kış günleri ev içleri çok daha soğuktu. Civardaki yüksek apartman binalarının neredeyse hiçbirinde ne asansör vardı ne de kalorifer sistemi. Annem, benim sıram gelince elime kocaman bir plastik bidon verir, beni dört sokak yukardaki bakkala soba için gaz almaya yollarda bazan. Cihangir'de arka sokaklardaki bazı bakkallar, 1960'larda tıpkı yoksul taşra kentlerinde olduğu gibi, sobalar için gaz satarlardı (2012: 34).

-Başlarımız yastıktaydı ve gözlerimiz, kalorifer borusu, soba borusu için açılmış delik ve kapağı, perde kornişi, perde, duvarların ve tavanın köşe çizgisi, çatlak, boya, döküntüsü ve tozdan oluşan manzaraya takılmıştı. Yıllar sonra o sessizliği müzesever de hissetsin diye bu görüntüyü bütün gerçek ayrıntılarıyla müzem için yeniden kurduk (2012: 116).

4.11 Giyim/Kuşam

4.11.1 Kadın Giysileri

-Sahne de giydiği kıyafeti çıkarmış, sokak elbiseleriyleydi. Üzerinde gök laciverdi uzun bir etek vardı (2023d: 67).

-Kadınların Tahran sokaklarına örtünerek çıkmak zorunda kalması onu benim gibi huzursuz etmiyordu (2023d: 104).

-Şimdi karşımda olması, küçük ellerinin gene hızla hareket etmesi, otuz yıl önce İstasyon Meydanı'nda benimle yürürken giydiği uzun eteklikle aynı gök laciverdi bir kıyafet giymesi; yüzünün, tırnaklarının bakımlı olması ve anlattığı her şey beni şaşırtıyordu (2023d: 153).

-Sahne de üzerimde yırtmaçlı kırmızı uzun elbisem, tarihi takılarım, belimde kalın asker palaskası, bileğimde eski zamanlardan kalma bileklik ben sahne de anaların acısıyla ağlarken, sandalyelerde oturan erkeklerin içlerinin titrediğini, gözlerinin nemlendiğini, suçluluk duygularına kapıldıklarını derinden hissederdim (2023d: 178).

-Fusun'un giydiği beyaz külotu, beyaz çocuk çoraplarını ve kirli beyaz lastik ayakkabısını, sessiz anılarımıza işaret olsun diye sergiliyorum (2012: 124).

-“Kadın başörtüsünü çıkarırsa, toplum içinde daha rahat, daha saygın bir yer edinir.”

“Senin artist olmayan isteyen kızın için belki. Ama tesettür, bilakis kadını tacizden, ırza geçme ve aşağılanmadan korumuş ve daha rahat toplum içine çıkar hale getirmiştir. Aralarında eski göbek dansözü Melahat Şandra'nın da olduğu, sonradan çarşaflanan pek çok kadının da belirttiği gibi, tesettür kadını sokakta erkeğin hayvani hislerine hitap eden ve diğer kadınlarla çekici olma rekabetine giren ve bu yüzden sürekli makyaj yapan zavallı bir nesne durumundan çıkarmıştır (2023a: 94).

-“Biri Samiha, öteki Rayiha,” dedi Süleyman.

Mevlut kalbinin hızla atmasına şaştı, heyecanlandı.

“Diğer üç kız da onların köyden...” “Mavi başörtülü olan da iyi...” “Bu kızların hiçbirisi on dördünden küçük değildir.” “Bunlar çocuk,” dedi Boksör. “Ben babaları olsam bunlara daha başörtüsü taktırmazdım.”

“Başörtüsünü bizim köyde ilkokulu bitirince takarsın,” dedi Mevlut heyecanını yenemeyerek (2023c: 136).

-İlk zamanlarda bizim Gazi Mahallesi her geri dönüşümde bir başka yermiş gibi gelirdi. Benim gibi kot pantolon giyen genç bir kadın tanı mıştım mesela; benim gibi, istemediği adamla evlenmemek için bir başkasıyla kaçmıştı ve benim gibi, başörtüsünü gevşek takıyordu. Malatyalı olduğunu ve polis ve jandarmanın peşlerinde olduğunu söylemekten hoşlanan bir Kürt kadın vardı, ellerimizde su dolu bidonlar çeşmeden eve yürürken bana böbreklerindeki ağrıyı, odunluktaki akrepleri ve rüyasında bile yokuş çıktığını anlatırdı (2023c: 229).

-Kız bakmaya Vediha ile ikimiz benim kullandığım kamyonetle giderdik. Bu işi bilenler annemin de gelmesinin bizim heyete daha ağırlık vereceğini söylediler, ama ben istemedim. Annem havası, kıyafeti ile çok fazla köyü hatırlatacağı için. Vediha her zaman giydiği etek altına mavi kot pantolonu, başka zaman giydiğini hiç görmediğim koyu lacivert upuzun bir pardösü giyer, başına da tam aynı renkte bir başörtüsü takınca insan bir an onu başörtüsü takmış bir kadın doktor ya da bir kadın hâkim sanabilirdi (2023c: 245).

-AYLA: Kemal ile birlikte araba kullanma dersleri alırken giydiği elbiseyi Füsün çok önemserdi. Terzi annesine elbiseyi zengin bir kadın vermiş, Nesibe Hala da Fransa’da biçilip kesilmiş bu kırmızı çiçekli şeye Osmanlı usulü düğme ilikleri eklemiş, Füsün ile gülüşerek elbiseyi hiçbir şeye benzemeyen özgün bir şeye çevirmişti (2023b: 49).

-Sözgelimi romanımın kahramanı Füsün’a uygun olacağına kara verdiğim turuncu güllü ve yeşil yapraklı bir elbiseyi önce bir eskiciden buluyor, sonra bu kurmaca kişinin bu elbiseyi giydiği sahneyi (araba kullanmayı öğrenme sahnesi!) yazarken elbiseyi önüme koyarak ayrıntıları kaleme alıyordum (2020: 67).

-Başörtülü, dini kıyafetli yoksul kalabalıklar; erkekler, erkekler, yüksek sesle konuşan saldırgan erkekler Türkiye’yi hatırlatıyordu (2022: 189).

4.11.2 Erkek Giysileri

-Oysa askeri darbeden hemen sonra askerler bir gece babamı eczanesinden aldıklarında annem çok üzülmüş, babamın bir kahraman olduğunu, onunla gurur duymam gerektiğini söylemiş, eczanede nöbetleri kalfa Macit ile birlikte babamın yerine o tutmuştu. Bazan da Macit’in beyaz önlüğünü ben giyerdim. Tabii ben ileride eczacı kalfası değil, babamın istediği gibi bilim adamı olacaktım (2023d: 10).

-Sinema perdesine ve bize bakan bu tutkulu sinema kalabalığı içerisinde sağ ortadaki badem bıyıklı, beyaz gömlekli, kravatlı beyefendinin çok tanıdık olduğunu dikkatli ziyaretçi fark edecektir (2012: 196).

-Evde babamın küçük eski bavulunun içine gömleklerimi, beden dersi için alınmış bir çift lastik ayakkabıyı koydum (2023d: 14).

-Bunda, sıradan kıyafetler giyse bile, çok pahalı bir takı ya da kravat takarak zengin olduğunun fark edilmesini isteyen birinin huzursuzluğuna benzer bir kendini gösterme isteği ile, öğretmene karşı duyulan bir çeşit hayranlık ve işbirliği etme dileği de vardı (2023a: 47).

-...Kör Kerim'in denetiminde sürekli jimnastik yapan (ayaklarında lastik ayakkabı, üzerlerinde pantolon ve kollu gömlekle) öğrencileri çok uzatan renkli ve hareketli küçük noktalar halinde görebilirlerdi (2023a: 58).

-Mevlut, Korkut ile Vedita'nın ağustos sonundaki düğününe gitti. Kararını nasıl değiştirdiğini kendi kendine açıklamakta zorlanıyordu. Düğün sabahı, babasının tanıdığı bir terziden indirimle aldığı ceketini giydi. Babasının bayramlarda ve devlet dairelerine gidişlerinde giydiği soluk lacivert kravatını da taktı. Bir kenara ayırdığı parayla Şişli'de bir kuyumcudan yirmi mark aldı (2023c: 134).

-Kolağası aşağıdan, Bayırlar Mahallesi'nden yukarıya mezarlığa çıkan bir cenaze kalabalığını gördü. On beş yirmi kişilik sessiz bir erkekler kalabalığıydı bu. Yarısı fes giyiyordu, diğer yarısı çocuktı; bir de köpek vardı peşlerinde (2021: 150).

-Kolağası gurur yüzünden kalbinin kırılmayacağına inandırmıştı kendini. Üzerinde kızları etkileyen yaldızlı düğmeli üniforması, madalyası ve nişanları vardı (2021: 150).

-Çite Mahallesi'ne doğru giderlerken mor cüppesinden Halifiye tekkesinin müridi olduğu anlaşılan bir genç landoyu görünce yolun kenarına çekildi ve boynuna asılı muskayı tıpkı şeyhlerinin istediği gibi orta ve işaret parmağını cımbız gibi yaparak arabaya doğru tuttu (2021: 276).

4.11.3 Ayak Giysileri/Ayakkabı

-Evde babamın küçük eski bavulunun içine gömleklerimi, beden dersi için alınmış bir çift lastik ayakkabıyı koydum (2023d: 14).

-Fusun'un giydiği beyaz külotu, beyaz çocuk çoraplarını ve kirli beyaz lastik ayakkabısını, sessiz anılarımıza işaret olsun diye sergiliyorum (2012: 124).

-Dikkat çekmemek için kafasına bir köylü fesi yerleştirmiş, köylüler gibi bol pantolon, kalın kuşak, sıgır derisinden kalın ayakkabı giymişti (2021: 393).

4.12 İnanışlar

-Mahmut Usta bu sert tabakanın damarını geçtikten sonra nemli toprağı bulacağımızı inançla söyler, tekstilci fabrikatör Hayri Bey de “Hadi bakalım, inşallah” derdi (2023d: 26).

-Çünkü eski masal ve efsanelerdeki şeyler en sonunda gelir başınıza. Ne kadar çok okur, efsanelere ne kadar çok inanırsanız, o kadar çok gelir (2023d: 181).

-Pek sevilen ve Forster’ın en iyi ifade ettiği neden ise, roman yazılırken, edebi kahramanların duruma, olaylara, hikâyeye hâkim olmalarıdır. Neredeyse mistik yanları olan bu görüşe, pek çok yazar bir efsaneye inanır gibi imanla inanır (2020: 40).

4.12.1 Uğur/Uğursuzluk İnanışları

-Bir anda bütün kalabalık, masada iki kırmızı saçlı kadının oturması; bu rastlantı hakkında konuşmaya başladı. Kaçta kaç ihtimaldir, uğur mu getirir, neyin işareti olabilir diye sorular soruyorlardı ki:

“Benim saçımın kırmızısı doğal” dedi masanın öbür ucunda ki kırmızı saçlı kadın (2023d: 175).

4.12.2 Dini Nitelikli İnanışlar

-Köpeklerden korkuyordu, ama Allah’ın kendisini ve Rayiha’yı koruduğunu ve İstanbul’da çok mutlu bir hayatları olacağını anlamıştı (2023c: 17).

-“Öyleyse niye inanmıyorsun O’na?”

“Kime?”

“Allah-u teâlâ’ya” dedi. “Her şeyi yaratan Allah’a.”

“Sen ne biliyorsun benim Allah’a inanmadığımı?”

“Her halinden belli...” (2023d: 167).

-“Yani Allah’a inanıyorum diyorsun. Bu Avrupalı Türk zengini için çetin bir iştir.”

“Evet.”

“Gerçekten Kur’an okuyor, Allah’a inanıyorsan niye Mahmut Usta’yı bu dipsiz kuyuda bıraktın. Nasıl bırakabildin? İnanan vicdanlı olur.” (2023d: 169).

-Kuran okumak, namaz kılmak istediğini söyledi. (Vakit kazanmak isteyenlerde ve gerçekten inananlarda görülen bir istek.) namazını kıldıktan sonra, üzerindeki kıymetli taşları, takıları, yüzükleri celladına kalmasın diye “Beni

hatırlarsınız,” diyerek çevresindeki adamlarına dağıttı. (Dünyaya sıkı sıkı bağlı olanlarda görülen bir tepki.) (2023a: 15).

-Şiirin, şairin düşünüp taşınıp hesaplayarak, ölçüye uydurarak, kendini sürekli denetleyip eleştirerek yazdığı bir şeyden çok, farkında olmadan yazdığı, hatta doğa-Allah-bir başka güç tarafından kendisine yazdırıldığı inancı, bu romantik anlayış, Alman Romantikleri’nden çok etkilenmiş Coleridge’in “Kubilay Han” adlı şiirine koyduğu notu da vardır (2020: 15).

-İnsanın ölüm vaktinin gelmesi, kendisinin de buna tevekkülle inanması demek (2023e: 14).

4.12.3 Türbe Ziyaretleri ve Tarikat Çevresinde Gelişen İnanışlar

-Ama sohbet bambaşka bir şekle giriverdi. Mevlut daha bir şey söyleyemeden Efendi Hazretleri bir ikinci soru daha sordu ona.

“İbadetinizi yapıyor musunuz?”

Efendi Hazretleri bu soruyu kendini göstermeye meraklı çığ kişilere, durmadan konuşanlara, acemilere sorardı. Mevlut'a hiç sormamıştı. Belki de onun yoksul bir bozacı olduğunu bildiği için.

Mevlut sorunun doğru bir şekilde cevaplanmasına çok tanık olmuştu: Dergâhtaki misafir, o günlerde ne kadar namaz kıldığını, zekât verdiğini samimiyetle açıklamalı, ibadetinde de ne yazık ki yetersiz kaldığını suçlulukla kabul etmeliydi. Efendi Hazretleri kusuru mesele etmez, karşısındakini “Niyetiniz halisane” diye rahatlatırdı. Ama şeytan dürttüğü ya da tamamen samimi bir cevap kötü karşılanacağı için Mevlut kekeledi. Sonra da, Allah’ın gözünde önemli olanın kalpteki niyet olduğunu söyledi. Efendi Hazretleri çok kullanırdı bu sözü. Şimdi kendisinin söylemesinin çığ kaçtığını Mevlut anında fark etti.

“Önemli olan, ibadet etmeyi kalbinden geçirmek değil, ibadetin kendisidir,” dedi Efendi Hazretleri. Yumuşak bir sesle söylemişti bunu, ama onu tanıyanlar bunun bir haddini bildirme olduğunu anladılar hemen.

Mevlut’un güzel yüzü kıpkırmızı kesildi.

“Elbette bir işte maksat ne ise hüküm de ona göre verilir,” diye devam etti Efendi Hazretleri. UKUDDA İTİBAR MAKASID VE MEANİYEDİR.

Mevlut hiç kıpırdamadan önüne bakıyordu. KALIP DEĞİL KALP ESASTIR dedi Efendi Hazretleri. Mevlut'un hiç kıpırdamadan durmasıyla alay mı ediyordu? Bir iki kişi gülmüştü.

Mevlut bu hafta her gün öğle namazına gittiğini söyledi. Doğru değildi bu. Doğru olmadığını da herkesin anladığını hissetti (2023c: 389).

-Zaimler tekkesinde bir hocanın salgına karşı muska yazdığını ve bahçe kapısında sessizce bekler, huzura çıkmadan her iki kolunu göğsünde çaprazlama kavuşturup üç kez eğilerek “arz-ı hürmet ederim efendim” derseni içeri alacağını öğrendi (2021: 213).

4.12.4 Fal İnanıcı

-Aynı şehirde oturan herkesin aynı karaktere sahip olmasını bugün gülümseyerek karşılıyor, ama bugün her gün yüz milyonlarca kişinin okuyup inandığı gazetelerin “yıldız falı” köşeleri de, aynı zamanda doğanların aynı karaktere sahip olacağı gibi naif bir görüşe dayanır (2020: 38).

-Hamidiye Hastanesi'nin inşaatının -bitmemiş de olsa- Vavla'da olmasının da bir ilahi tesadüf olduğu düşünülebilirdi. Öyleydi, ama o günlerde herkes her şeyde her zamankinden fazla işaret, mana, fal ve niyet okuduğu için biz bu tesadüfün üzerinde durmayacağız (2021: 239).

-Konu tesadüfleri, yıldızları okumaya, bulutun şeklinden, rüzgârın yönünden manalar çıkarmaya, işaretler bulmaya gelmişti: Bunu herkesin yaptığını söyleyelim. En pozitivist bilim anlayışına sahip genç doktorlar da, Vali Sami Paşa ve Doktor Nikos da arada bir bu tür ayrıntılara dikkat ediyorlar hatta biraz inanıyorlardı. Sorarlarsa, gülümseyerek “inanmıyorum, ama tuhaf” gibi bir açıklama yaparlar ve bilimin, tıbbın talep ettiği en gerekli tedbirleri tereddütsüz alırlardı ama sonra akıllarının bir başka köşesiyle bu saçmalıklara (mesela o gün güneş batarken ufukta mor bir bulut belirmişse ve o yıl olduğu gibi leylekler erken göç etmişse, ertesi gün daha az kişinin öleceğine) inanıverirlerdi (2021: 239).

-Ama halkın kahve falı, yıldız okuma merakı, hatta Şeyh Hamdullah'ın vebaya karşı dedelerinin kitaplarında ve Hurufi metinlerinde temel kararların biçimlenişinde yüz yıl önce olduğu kadar etkili ve cehalet kadar Minger vebasını etkilemediği için biz tarihimizde Hurufiliğin, yıldız ve diğer fal örneklerini önemsemedik (2021: 239).

4.12.5 Büyü/Muska Çevresinde Gelişen İnanışlar

-Artık ölmekte olduğunu seziyor, bunu bir haksızlık olarak görüyor, niye kendisinin seçildiğini sormak istiyor, ağlıyordu. Camiden çıktıktan sonra Germe Mahallesi'nde dua kâğıdı ve muska yazan şeyhe gitti. Veba ve ecel mevzuunu herkesle konuşuyormuş bu şeyh, ama adını unuttuğu şişman adam yerinde yoktu.

Derken çarpık fesli, güler yüzlü bir genç Bayram Efendi'ye (ve kendi gibi, öğle namazından gelen iki kişiye) okunmuş muska ve üzeri dua yazılı birer kâğıt verdi. Bayram Efendi kâğıdın üzerindeki duayı okumaya çalıştı ama göremiyordu. Bir süre bu yüzden suçluluk hissetti; telaşlandı, ölümünün kendi kabahati olacağını anladı (2021: 26).

-Şeyh gelince Bayram Efendi onu az önce öğle namazında gördüğünü hatırladı. Şeyh hem şişkoydu hem de upuzun beyaz saçları ve sakalları vardı. Bayram Efendi'ye tatlılıkla gülümsedikten sonra Şeyh dua kâğıtlarının nasıl okunacağını anlatmaya başladı: Gece, karanlıkta veba cini belirlediğinde Allah'ın adlarından olan “Recep”, “Muktedik” ve “Baki” otuz üçer kere tekrarlanacaktı. Eğer dua kâğıdı ve muskayı cine doğru tutar, on dokuz kere de okursa beladan uzak durabiliyordu. Bayram Efendi'nin hastalıktan bitkin olduğunu görünce Şeyh biraz uzaklaştı ondan. Bu durum gardiyanın gözünden kaçmadı. Sıfatları saymaya vakit olmadığı zamanlarda, verdiği muskayı boynuna asıp sağ elinin işaret parmağıyla işte böyle dokunursa da iyi sonuç alacağını anlattı ona. Veba çıbanı, vücudunun sol yanındaysa sağ elinin, sağ yanındaysa sol elinin şehadet parmağını kullanmalıydı. Kekelemeye başlarsa muskayı iki eline almalıydı ama o sırada Bayram Efendi bütün bu kuralları tam anlayamadı ve yakındaki evine gitti. Güzel kızı Zeynep yoktu. Karısı ne kadar hasta olduğunu görüp ağlamaya başladı. Yatağını dolaptan çıkarıp serdi, Bayram Efendi yattı; zangır zangır titriyor, bir şeyler söylemek istiyor ama kupkuru ağzından bir söz çıkmıyordu (2021: 27).

-Akşamüstü kızı Zeynep eve dönünce, Bayram Efendi bir an kendine geliri gibi oldu. Boynundaki muskanın kendisini koruduğunu söyledi ve sayıklayarak tekrar uyuyakaldı (2021: 27).

-Doktor İlias çocuğun boynundaki sert ama şişkin olmayan hıyarcığı yarıdıktan sonra yarayı dezenfektanlı solüsyonla temizledi. Bu sırada çocuğun babasının elinde üzerine dua yazılmış bir kâğıtla yaklaştığını, onu oğlunun gövdesine doğru tuttuğunu gördü. Bonkowski Paşa salgınlar sırasında telaşa kapılanların bu dua kâğıtlarından medet umduğuna çok tanık olmuştu. Kimi papazların verdiği benzeri tılsımlardan fayda bekleyen Hristiyanlar da olurdu. Evden çıkarken Bonkowski Paşa Murakabe Müdürü'nün adamı kâtibe bu okunmuş kâğıtları kimin dağıttığını sordu.

“Adada herkesin okuyup üflemesine güvendiği, nefesi en kuvvetli hoca tabii ki Halifiye tekkesinin şeyhi Hamdullah Efendi'dir” dedi kâtip. “Ama o, bazı

sahtekâr tekke şeyhleri gibi, kapısına gelen herkese para karşılığında muska yazmaz. Onun yaptıklarını taklit edenler vardır. Bu kâğıtlar onların olmalı.” (2021: 47).

-“Bakınız, ben de herkes gibi, postadan çıkan evrakı, aldığım gazeteyi, bozuk parayı bazan tûtsülüyorum” dedi. “Ama son Venedik Karantina Konferansı'nda hastalıklı yerden gelse bile kâğıdı, mektubu, kitabı dezenfekte etmeye, ilaçlamaya gerek olmadığına karar verdiler. Ama yine de hastalara, hastane avlusundaki çaresizlere, bir umut bekleyenlere ‘tûtsü bir işe yaramaz!’ demiyorum. Lütfen sizler de demeyiniz, efendim! Derseniz dezenfektasyona da aldırılmazlar. (‘Yalnızca okunmuş kâğıtlarla, muskalara inanırlar!’ dedi birisi Fransızca alçak sesle.) Çünkü karantina önleminin en faydasız bile, ahaliyi mikroplar, yasaklar, temiz olmak, tedbir almak, uzak durmak konularında uyanık tutar ve bir umut verir...” (2021: 118).

-Emine Hanım Şeyh Hamdullah Efendi'den okunmuş bir muska alır, tepegözlü veba şeytanına doğru tutarsan, bohçasındaki fareleri bırakamadan gerisin geriye kaçtığını da anlattı misafirlerine (2021: 151).

-Çite Mahallesi'ne doğru giderlerken mor cüppesinden Halifiye tekkesinin müridi olduğu anlaşılan bir genç landoyu görünce yolun kenarına çekildi ve boynuna asılı muskayı tıpkı şeyhlerinin istediği gibi orta ve işaret parmağını cımbız gibi yaparak arabaya doğru tuttu. Lando yanından geçerken hem Konsolos hem de Vali, dudaklarının kıpırtısından delikanlının aynı anda bir dua okuduğunu da anladılar (2021: 276).

4.13 Yardım ve Dayanışma Kurumları

4.13.1 Hediyeleşme

-Mahmut Usta'nın bakışlarında Hayri Bey'e karşı bir anlayış ve ilgi görüyordum, ama aslında ikimiz de arazi sahibinin su çıkarsa vereceğini vaat ettiği hediyeler, ödülleriyle ilgiliydik (2023d: 17).

-Hem eski saati hem yeni saati gösteren bu Doğu-Batı saati bu geçiş döneminden kalmadır ve Nesibe halanın Kemal'e hediyesidir (2012: 248).

-“Boş çıkana bunu veriyoruz,” dedi satıcı çocuk. Kibrit kutusu büyüklüğündeki bir gofret parçasını Mevlut'a verdi (2023a: 77).

-Rayiha'ya merdivenlerde hafifçe "Neredesin!" diye çıkıştı. Yukarıda mutfakta, ellerinde pilav aletleri, buluştular. "Çocuğa hediye almış Süleyman geliyor! Aman etrafı topla da güzel gözüksün!" (2023c: 216).

-Fotoğraflara bakma işi bitince Kraliçe aşırı nazik bir havayla bana dönerek "küçük Mingerli, bu fotoğrafları alıp bize getirdiğiniz için size teşekkür ediyoruz. Bizim de size bir hediyemiz var!" dedi kocasına bakarak (2021: 532).

4.13.2 Misafirperverlik

-Kitabın İngilizcesini okuyarak akıl veren Kiran Desai'ye, sayısız fikir ve önerisinden yararlandığım dünya edebiyatı âlimi ve dünyanın bütün kitaplarını okumuş olan David Damrosch'a ve sıcak misafirperverliğiyle Harvard Üniversitesi'nde bana kendimi evimde hissettiren Homi Bhabha'ya çok teşekkür ederim (2020: 102).

4.13.3 Hemşehrilik

"Korkut'un siyaset merakını biliyorsun," dedi Süleyman. "Ben de gerçekten bir gün ağbimin memleket için yaptıklarının karşılığını alacağına inanıyorum. Biz köyden koptuk ama İstanbul'da yaşayan Beyşehirliilerin, bizim oraların insanının desteğini almak için yeni bir hemşeri derneği kuruyoruz. Duttepe'den, Kültepe'den, Nohut ve Yören'den başka zenginler de var." (2023c: 386).

- Ama bu tarihi güne tanık olup önde yer almak isteyen babasının dirsekleyse itekleye, "Kusura bakma hemşerim, bir tebliğ var," diye diye yol açmasıyla ön saflarda yer almayı başardılar (2023c: 94).

4.13.4 Arkadaşlık

-Öne oturlarken, "Süleyman, bu dostluğunu, bu kardeşliğini hayatım boyunca unutmayacağım!" dedi Mevlut. Kendini tutamayıp amcaoğluna bütün gücüyle sarıldı (2023c: 18).

-Oğlumuz ilkokula Bakırköy'de başladığında Turgay ile tiyatroyu bırakmış, hızla yaygınlaşan çeviri dizilerde seslendirme yapıyorduk. Öngören'e o yıllarda gidişlerimizin nedeni Sırrı Siyahoğlu'dur. Solculuk, sosyalistlik heyecanı bitse bile eski arkadaşlar hala görüşüyorduk (2023d: 180).

-Mahmut Usta ilk kuyuda suyu bulduktan sonraki inşaat hamlesinde kuyular kazıp zenginleşmiş, ilk günlerde aldığı arsalar hızla pahalılaştığı için rahat yaşıyordu. Öngörenliler onu, kocası Almanya'ya gidip bir daha dönmeyen tek çocuklu güzel bir dulla evlendirdiler. Mahmut Usta bu çocuğu benimsedi; ona çok

güzel babalık etti. Enver ile bu çocuk, -Salih idi adı-iyi arkadaş oldular (2023d: 181).

-1990'da arkadaşım Ömer Kavur için *Kara Kitap* adlı romanımdaki bir sayfalık hikâyeye dayanan bir film senaryosu yazdım (2012: 85).

-Meltem Gazozu'nun reklam filmi müzede benim yapımına hiç karışmadığım birkaç eserden biri. Yönetmen Sinan Çetin ile reklamcı Serdar Erener bir arkadaşlık ruhuyla güle eğlene yazıp çektiler (2012: 113).

-Babaannem eve çağırdığı kadın arkadaşlarıyla vakit öldürmek için kâğıt oynamaya oturmadan önce, masaya koyu kırmızı bu çuha örtüsünün aynısını sererdi (2012: 129).

-Kemal bana yaşadıklarını ilk defa 2000 yılında, bir lokantada, üç saatte anlattı. Füsün'a aşkını, bütün ayrıntılarıyla ben bir romanın konusu yapmaya karar verince ister istemez arkadaş olduk (2012: 249).

-Mimar Cem Yücel bize yerel malzemenin imkanlarını, Galata ve çevresindeki mimari gelenekleri ve çok şey borçlu olduğumuz marangoz Metin Ağca gibi yerel ustaları tanıttı. Müzede en çok emeği ve eseri olan zanaatkârlardan birincisi, arkadaşım Metin Usta'dır (2012: 254).

-Mevlut Damat'ın gecekondulardan gelen öğrencilerden şikâyet etmesine rağmen sürekli yanında oturan arkadaşının gecekonduda yaşadığını hiç fark etmediğini, hiç düşünmediğini, hatta hayal bile etmediğini o gün anlamıştı (2023a: 63).

-Mevlut (hiç olur mu anlamında) öyle bir el hareketi yaptı, Ferhat da öyle bir hiç olur mu ifadesi takındı ki çok iyi arkadaş olacaklarını anladılar hemen (2023a: 78).

-Karşılı dostlarım, şehir hakkında, hayatları hakkında bu berbat hikayeleri elimdeki mikrofona bir hafta boyunca anlattıktan sonra, dönüş için beni otobüs garına getirdiklerinde, her seferinde, hep bir ağızdan aynı şeyi söylerlerdi: "Orhan Bey, sakın bizim hakkımızda, Kars hakkında herhangi kötü bir şey yazmayın, olmaz mı?" (2020: 80).

-Arada bir bu konuları konuştuğum eski bir profesör arkadaşım Masumiyet Müzesi'nin yayınlandığı günlerde rastlayınca, halden anlayacağını düşünüp o günlerde herkesin bana "Siz Kemal misiniz Orhan Bey?" sorusunu sorduğundan şikâyet ettim (2020: 29).

-Zeynep Çelik'in Hüsrev Gerede'deki Umut Apartmanı'nda kalabalık bir davet. Perry'nin doğum günü. 40 yıldır tanıdığım insanlardan mürekkep bir kalabalık. Lise arkadaşları, üniversite arkadaşları, profesörler vs. Pek çok aşına yüz. Mutlu olmak için içiyor, iki tabak suböreği yiyor, insanlarla çene çalıyorum (2022: 269).

-Akşam Pollina bizi Rus ve Amerikan edebiyatından çevirmen Sabri Gürses ile tanıştırdı. Karaköy lokantasında arkadaşça gülüşerek yemek yedik (2022: 59).

-Karımdan 2002 yılında ayrıldım. Hala en iyi arkadaşlarım o ve kızımıdır (2023e: 12).

-Ama, sonra, zamanla, korumamla arkadaş olduk. Korumamla uzun yürüyüşlere çıkardık (2023b: 33).

-Bir sokaktan arkadaşlardan topladığım, Kemal'in verdiği eşyalar var, bir de, bizim müzede bu eksik, hikâye bunu anlatıyor ama bulamadık dediğimiz eşyalarımız var (2023b: 73).

-Bizler “Türk gibi” sigara içeriz. Sigara içerken kullandığımız, yaptığımız hareketler, jestler, kullandığımız dil, antropologların seveceği, derin bir malzeme içerir. “Bir tane yak” deriz, dostluk göstergesidir (2023b: 87).

4.14 Bayramlar, Ziyafetler, Özel Günler

4.14.1 Bayramlar

4.14.1.1 Dini Bayramlar

-Silivri Cezaevi'ndeki en son Kurban Bayramı'ndaki açık görüşte gene yan yana oturduk, birbirimizin gözlerinin içine uzun uzun baktık ve birbirimize sarılıp sustuk (2023d: 195).

-Ziyaret süresi sona erince oğlumun bu bayram günü annesinden kolay ayrılması için Allah'a yalvardım (2023d: 195).

-Kırmızı bir palto giyen Füsun ile Kemal'in 27 Şubat 1969'da, Kurban Bayramı'nın ilk günü sulu kar altında yaptıkları İstanbul gezintisinde ise bir kararsızlık hakimdi (2012: 89).

-İslamiyet alkolü kesin bir dille yasaklar, ama İstanbul'da dinî bayramlarda “likör” tüketimi en yüksek noktasına çıkar. Batılılaşmacı ve laik Türk burjuvazisi, tıpkı Kemal'in ailesinde olduğu gibi, bir yandan kurban kesip etini yoksullara dağıtıp dinî ve kutsal görevini yerine getirirken, dinin yasakladığı alkolü bayramın

verdiği şenlik duygusuyla birlikte her zamankinden çok ve Avrupai bir törenle tüketir (2012: 90).

-Bayram şenliğine çıkmış çocukların keyfi ve heyecanıyla birbirimizi öldürdüğünüz bugünlerde hangimiz bir şey okuyup dünyadan haberdar oluyor ki? (2023a: 113).

-1974 başında Kurban Bayramı sabahı Duttepe Camii'nin bir çeşit resmi açılış yapıldı. Akşamdan yıkanan, temiz kıyafetlerini hazırlayan, beyaz okul gömleğini ütüleyen Mevlut babasıyla erkenden kalktı. Cami ve son cemaat yeri civar tepelerden gelen binlerce erkeğin kalabalığıyla yarım saat önceden dolmuştu, içeri girmekte zorlandılar. Ama bu tarihi güne tanık olup önde yer almak isteyen babasının dirsekleyse itekleye, “Kusura bakma hemşerim, bir tebliğ var,” diye diye yol açmasıyla ön saflarda yer almayı başardılar (2023c: 94).

-Şeker Bayramı'ndan sonra Rayiha Mevlut'a haber vermeden bir öğleden sonra Duttepe'ye bize geldi (2023c: 190).

-Mevlut 2012'nin Kurban Bayramı sabahı Hacı Hamit Vural Camii'nde namaz kalabalığı içerisinde ne Süleyman'ı, ne Korkut'u, ne de oğullarını görebildi. Oysa ayrı tepelerde, mahallelerde oturdukları eski zamanlarda bayram namazlarından önce birbirlerini mutlaka bulur, birlikte namaz kılar, sonra kalabalığın içinden dirsekleyerek halıların üzerinde birlikte ilerleyip Hacı Hamit'in elini birlikte öperlerdi (2023c: 450).

-Pijamalarımın masaya oturmuş, tam Mevlut'u güzel yazıyordum ki deftere bakarken buldum kendimi. Şeker Bayramı sabah. Sessizlik (2022: 93).

-Bayram kalabalığı. İnsanlar geliyor... İnsanlar gidiyor. Ada korkunç kalabalık (2022: 93).

4.14.1.2 Milli Bayramlar

-Komutan bir kere de gökyüzündeki bir bulutun tam Minger bayrağındaki gül şeklinde olduğunu söyledi. Bu gözlem, başta okul kitapları olmak üzere, Minger kültüründe çok önemsenmiş, resim derslerinde bulut konusunun öne çıkmasına ve adada her Ağustos başının Komutan'ın ölüm yıldönümünden bir gün sonra “Bulut ve Gül” Bayramı olarak kutlanmasına yol açmıştır (2021: 402).

4.14.2 Özel Günler

-Sonra otele gittim, Rüya tel etti, Şeküre'nin “anneler gününü” kutladım (2022: 201).

5. SONUÇ

İncelenen eserlerde yer alan folklorik unsurlar, kültürel kimliğin şekillenmesi ve toplumsal belleğin korunmasında kritik bir öneme sahiptir. Bu unsurlar, geleneksel ritüellerin, sözlü geleneğin ve karakterlerle olayların oluşturulmasında etkili bir rol oynar.

Eserlerin folklorik bileşenleri, yazarın bağlı olduğu kültürel bağlamın özelliklerini yansıtırken, aynı zamanda evrensel temalarla da iç içe geçmiş durumdadır. Bu iç içe geçiş, folklorik unsurların modern anlatım teknikleriyle bir araya gelmesi sayesinde geleneksel ile çağdaş arasında bir köprü oluşturmakta ve okuyucuya derin bir anlam derinliği sunmaktadır.

Sonuç olarak, folklorik unsurların eserlerdeki işlevi, onları yalnızca estetik unsurlar olmaktan çıkararak, toplumsal ve kültürel dinamiklerin anlaşılmasında hayati bir araç haline getirir. Bu unsurlar, okuyucuya farklı bir kültürel perspektif sunarken, ele alınan temaların zenginliğini ve çok katmanlı yapısını daha da belirgin hale getirir.

Orhan Pamuk'un incelenen eserlerinde halk edebiyatı ve halk bilimi unsurları iki ayrı bölüm halinde kendi içerisinde sınıflandırılarak incelenmiştir. Tüm eserlerdeki folklorik unsurlar toplandığında; en çok ele alınan halk edebiyatı unsurunun **ünlem-selamlaşma**, halk bilimi unsurunun **ölüm** olduğu görülmüştür.

Orhan Pamuk'un 2010 sonrası dokuz eserinde bulunan folklorik unsurların dağılımı istatistiksel olarak aşağıdaki gibi listelenmiştir.

Tablo 1. Ben Bir Ağacım (127 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Masal,efsane	13
Hikaye,Kıssa	9
Deyim,atasözü	14
Dua, beddua,yemin	11
Argo,küfür	16
Selam, veda	1
Ünlem	25
Hitap	19
Lakap	19
Kalıp Söz	12

Evlilik	3
Ölüm	11
Halk Tiyatrosu,müziği	8
Halk,botanığı,astrolojisi,meteorolojisi	1
Halk hukuku	1
Giyim- Kuşam	5
Halk Mimarisi	11
Yardım ve Dayanışma Kurumları	3
İnanış	1
Halk Mutfağı	10
Halk Hekimliği	2
Halk sanatı, zanaati	1
Bayramlar	3

Tablo 2.Uzak Dağlar ve Hatıralar (400 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Deyim, atasözü	9
Dua, beddua, yemin	3
Argo, küfür	16
Ünlem, selamlaşma	16
Lakap, hitap	4
Tebrik, kutlama	1
Kalıp Söz	4
Evlilik	3
Ölüm	3
Halk Tiyatrosu., müziği	1
Halk, botanığı, astrolojisi, meteorolojisi	1
Giyim- Kuşam	1
Halk Mimarisi	4
Yardım ve Dayanışma Kurumları	3
Bayramlar, Özel günler	2
Halk Mutfağı	8
Halk Hekimliği	4
Halk Sporu	1

Tablo 3.Kırmızı Saçlı Kadın (204 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Masal, efsane	23
Hikaye, Kıssa	21
Türkü ağıt	4
Deyim, atasözü	17
Dua, beddua	6
Küfür	4
Ünlem	49
Hitap	29
Kalıp Söz	17

Doğum	2
Evlilik	8
Ölüm	15
Halk Tiyatrosu., müziği	3
Halk, botanigi, astrolojisi, meteorolojisi	12
Halk hukuku	6
Giyim- Kuşam	9
Halk Mimarisi	10
Yardım ve Dayanışma Kurumları	2
İnanış	5
Halk Mutfağı	10
Halk Hekimliği	1
Halk sanatı, zanaati	9
Bayramlar	2
Vedalaşma	1

Tablo 4.Saf ve düşünceli Romancı (124 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Bilmece	1
Masal	3
Deyim	11
Argo	1
Ünlem	18
Deyiş	1
Hitap	4
Kalıp Söz	2
Halk Mimarisi	2
Giyim-Kuşam	2
İnanış	2
Halk Hekimliği	1
Yardım ve Dayanışma Kurumları	3

Tablo 5.Manzaradan Parçalar (516 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Masal,efsane,destan	4
Hikaye,Kıssa	2
Deyim, atasözü	1
Selam	2
Argo	1
Ünlem	12
Lakap, hitap	6
Kalıp Söz	6
Doğum	2
Ölüm	2
Evlilik	1

Sünnet	1
Giyim- Kuşam	1
Halk ekonomisi	1
Halk hukuku	1
Halk Mimarisi	2
Yardım ve Dayanışma Kurumları	1
Halk Mutfağı	8
Halk Spor	2
Halk tiyatrosu,müziği	3
Halk sanatı,zanaati	1

Tablo 6.Kafamda Bir Tuhaflik (480 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Masal	4
Deyim	8
Dua, beddua	21
Bilmece	1
Argo, küfür	3
Hikâye, kıssa	2
Ünlem	8
Lakap	9
Hitap	8
Kalıp Söz	7
Doğum	4
Evlilik	13
Ölüm	8
Zanaat	1
Hukuk	1
Giyim-Kuşam	5
Halk Mimarisi	3
Yardım ve Dayanışma Kurumları	2

Tablo 7.Veba Geceleri (544 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Masal	3
Deyim	5
Dua	6
Selam,veda	3
Argo,küfür	1
Halk Hekimliği	14
Ünlem	14
Lakap,hitap	15
Tebrik,kutlama	1
Kalıp Söz	9

Evlilik	12
Ölüm	12
Halk Ekonomisi	4
Halk,botanigi,astrolojisi,meteorolojisi	2
Hukuk	4
Giyim- Kuşam	8
Halk Mimarisi	3
Yardım ve Dayanışma Kurumları	3
İnanış	10
Halk Mutfağı	6

Tablo 8.Hatıraların Masumiyeti (124 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Masal	4
Deyim	8
Dua	1
Argo	1
Küfür	1
Ünlem	23
Lakap	1
Hitap	1
Kalıp Söz	7
Evlilik	4
Ölüm	1
Halk Ekonomisi	1
Halk Hukuku	1
Giyim- Kuşam	1
Halk Mimarisi	4
Yardım ve Dayanışma Kurumları	4

Tablo 9.Şeylerin Masumiyeti (264 s.)

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Masal,efsane,destan	3
Hikaye,Kıssa	1
Deyim,atasözü	10
Argo	1
Ünlem	14
Hitap	10
Kalıp Söz	3
Doğum	1
Ölüm	5
İnanışlar	1
Evlilik	2
Halk,botanigi,astrolojisi,meteorolojisi	1
Giyim- Kuşam	2
Halk hekimliği	1

Halk Mimarisi	7
Yardım ve Dayanışma Kurumları	8
Halk Mutfağı	7
Halk Spor	1
Halk tiyatrosu,müziği	11
Halk sanatı,zanaati	5
Bayramlar	2

Çalışmama konu olan eserlerdeki halk edebiyatı ve halk bilimi unsurlarının genel olarak gösterimi aşağıdaki gibidir.

Tablo 10.Halk Edebiyatı Unsurları

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Ünlem, selamlaşma	170
Lakap, hitap	89
Deyim, atasözü	83
Kalıp söz	59
Masal, efsane, destan	56
Argo, küfür	43
Dua, beddua, yemin	40
Hikaye, kıssa	35
Selam, veda	6
Türkü, ağıt	4
Tebrik, kutlama	3
Bilmece	2
Deyiş	1

Tablo 11.Halk Bilimi Unsurları

<i>Folklorik Unsurlar</i>	<i>Kullanım Sayısı</i>
Ölüm	49
Evlilik	46
Halk mutfağı	41
Halk mutfağı	39
Giyim-kumaş	30
Yardım ve dayanışma kurumları	29
Halk hekimliği	25
İnanış	18
Halk tiyatrosu, müziği	18
Halk botanigi, astrolojisi, meteorolojisi	17
Halk sanatı ve zanaati	16
Halk hukuku	13
Bayramlar	11
Halk ekonomisi	7
Doğum	7
Halk sporu	5
Sünnet	1

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Artun, E. (1996), *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymani*, Adana: Adana İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Artun, E. (2011). *Türk Halkbilimi*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Artun, E. (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Kitabevi.
- Birgören, H. (2019). *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Tuğra Kitabevi Yayıncılık.
- Çoraklı, Ş. (2018). Postmodern Roman ve Orhan Pamuk'un Kırmızı Saçlı Kadın Adlı Romanında Anlatıcı, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Journal of World of Turks*, C.10, S.1, 15-30.
- Demir, F. (2011). *Orhan Pamuk'un Romanları Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ecevit, Y. (1996). *Orhan Pamuk'u Okumak*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Karakaş, A. (2006). Köy ve Şehir Monografilerinin Halk Kültürünün Korunup Aktarılmasına Katkıları, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, 2006, s.243-250.
- Korkmaz, B. (2021). *Orhan Pamuk'un Romanlarında Aile İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Koyuncu, İ. (2021). "Orhan Pamuk", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/pamuk-orhan>, Erişim Tarihi : 09.08.2021.
- Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Melikoğlu, G, U. (2022). *Orhan Pamuk Kurmacasında Gündelik Hayat*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Örnek, S.V. (1977) *Türk Halk Bilimi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı yayınları.
- Örnek, S.V. (1995) *Türk Halk Bilimi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı yayınları
- Pamuk, O. (2012). *Şeylerin Masumiyeti*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2020). *Saf ve Düşünceli Romancı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2021). *Veba Geceleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2022). *Uzak Dağlar ve Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2023a). *Ben Bir Ağacım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2023b). *Hatıraların Masumiyeti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2023c). *Kafamda Bir Tuhaflık*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2023d). *Kırmızı Saçlı Kadın*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pamuk, O. (2023e). *Manzaradan Parçalar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uğurlu, S. (2021). *Bolu Folklorunda Doğum Geleneği*, İstanbul: Kriter Yayınevi, 9.

Yalçın, M. (Ed.) (2010). *Pamuk, Orhan, Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, C.2, 849-852.

